Mimar Sinan Yayınları No: 22

SEMİH S. TEZCAN
İSMAİL İŞMEN

İLK TÜRK MASONLARI
ve
SULTAN MURAT V

İSTANBUL
1998

Mimar Sinan Yayınları No: 22

SEMİH S. TEZCAN
İSMAİL İŞMEN

İLK TÜRK MASONLARI ve SULTAN MURAT V

İSTANBUL
1998

İLK TÜRK MASONLARI
ve
SULTAN MURAT V

Semih S. Tezcan - İsmail İşmen

ÖZET

İngiliz, İrlanda, Fransız, Ceneviz, İspanyol, Yunan, Polonya ve Mısır Obediyanslarına bağlı olarak çeşitli localar 1723 yılından 1909 yılına kadar İstanbul'da ve Makedonya'da aktif olarak çalışmışlardır.

Bu yazıda bazı üst kademe Osmanlı devlet adamlarının localarla nasıl yakın ilişkili olduğu, Gülhâne Hatt-ı Hümâyunu ve Islahat Fermanları gibi hürriyet ve serbestî getiren önemli reformların arkasında ve aynı zamanda I'inci ve II'nci Meşrutiyeti hazırlayan grupların içinde kardeşlerimiz olduğu anlatılmaktadır.

Ayrıca, tahta çıkmadan evvel Sultan Murat V'i Masonluğa kabul ederek, ona kâmil insanlık yolunda ilham aşılayan dostlarının çabalarına yer verilmiş ve özellikle, Sultan Murat V'in trajedilerle dolu padişahlık ve sürgün dönemlerine ait çeşitli yayınlardan derlenen bilgiler sunulmuştur.

ABSTRACT

There were many masonic lodges active in the city of İstanbul and also in Macedonia between the years 1723 and 1909, belonging to the Scottish, Irish, French, Genoese, Spanish, Greek, Polish and Egyptian obediences.

In this paper, the connections are explained of some of the high level Ottoman statesmen with the Masonic Lodges. Actually, many revolutionary developments have been engineered by these brothers. They had a hand in proclaiming the Gulhane and Progress Decrees as well as the 1 st and 2 nd Constitutional Reforms.

Finally, how the humanitarian and progressive thoughts were inspired by the masonic circles on Crown Prince Murat V have been summarised.

A detailed information is also supplied, as obtained from various historical publications, about the tragic events, which occured during the Sultanate and also imprisonment of Sultan Murat V.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET 3

1. *Fanaryotlar*'ın Mantalitesi 7
2. İstanbul'da İlk Localar *(1723-1826)* 8
3. Kırım Harbi Sonrası İstanbul Locaları *(1856-1878)* 15
4. Birinci Meşrutiyet Sonrası İstanbul Locaları *(1878-1909)* 17
5. 19'uncu Yüzyılın Politik Rüyası 26
6. *Veliaht Murat*'ın Özellikleri 27
7. *Sultan Murat*'ın Cülûsu 31
8. Üç Paşa'dan Kurulu Vükelâ Grubu 32
9. *Sultan Murat V*'in İcraâtı 33
10. *Sultan Abdülâziz*'in Ölümü *(İntiharı)* 35
11. Tahkikat Sonuçları 37
12. *Çerkez Hasan* Vak'ası 40
13. *Sultan Murat V*'in Anormal Davranışları 42
14. Üç Paşanın Önerileri 44
15. *Sultan Murat V*'in Tahttan İndirilmesi 46
16. Trajik Olayların Esrar Perdesi 48
17. *Sultan Murat V* ve İnsan Hakları Birliği 49
18. *Veliaht Murat*'ta Masonluk Fikrinin Doğuşu 51
19. *Murat V*'in Masonluğu 52
20. Doküman Yanlışlıkları 57
21. Plânlar Uygulanıyor 58
22. *Murat V* ve *Abdülhamit*'in Karşılaştırılması 60
23. *Scalieris* ve *Murat V* 61
24. *Ali Suavi* Kardeşimiz ve Çırağan Vak'ası 63
25. Sonuç 68
26. Referanslar 69

EKLER 73

İLK TÜRK MASONLARI
ve
SULTAN MURAT V

Semih S. Tezcan - İsmail İşmen

1. *FANARYOTLAR*'IN KAFA YAPISI

Osmanlı İmparatorluğunda masonik faaliyetlere bir göz atmadan evvel İstanbul'da Bizans asıllı Rum etnik grubunun kafa yapısına bir göz atalım. Fatih Sultan Mehmet 1453 te Bizans İmparatorluğunu yıkıp İstanbul'u Osmanlı Devleti'nin merkezi yaptığı zaman, bugün Fener denilen semtte yaşayan Rumların hizmetlerinden çok yararlanılmıştır. Devlete hizmet veren bu Rumlara oturdukları semtten dolayı *Fanaryot* denilmektedir. Yıllar geçtikçe, fanaryotlar iktidar kademelerinde önemli roller aldılar. 17 nci yüzyılda osmanlı politik mekanizmasının eğer beyni olmadılar ise, bu mekanizmanın yakıtı gibiydiler. fanaryotları Yunan tarihçileri de iftihârla anarlar. Bazılarına göre, bu fanaryotlar Yunanlılar üzerindeki Osmanlı Boyunduruğunun kaldırılmasına yardımcı olmuşlar, bazılarına göre ise, Osmanlılarla işbirliği yapan hainler olarak anılmışlardır.

Fanaryotlar, Fethin artık bir gerçek olduğunu kabul ederek, Türklerle Rumların müştereken yöneteceği yeni bir imparatorluğun kurulmuş olduğunu varsaymak gibi enteresan bir Ana Plân kurmuşlar, böylece osmanlı problemini çözmüş olacaklarını düşünmüşlerdir. Fatih Sultan Mehmet'i âdetâ Bizans İmparatorunun yerine geçen kendi imparatorları gibi görmüşlerdir. Böylece, Fener'de mevcut olan rum Ortodoks Patrikhanesi'nin yüzyıllar boyu güvenli bir şekilde çalışmasını sağlamışlardır. Rumlar için Patrikhane, Bizanstan sonra en üstdüzey dinî ve politik bir otorite olarak bugüne kadar muhafaza edilmiştir.

Sultan Murat V'in Mason olmasını sağlayan ve onun tahta çıkması halinde demokratik ve huzurlu bir ortam peşinde olanlar da gene fanaryotlar'dır.

2. İSTANBUL'DA İLK LOCALAR

a) İlk Localar Dönemi (1723-1826)

Anderson Yasalarının 1723'te yayınlanmasından sonra, mason locaları dünyanın her tarafında hızla yayılmaya başladı. İstanbulda ilk mason locası 1720'lerde Fransız Obediyansına bağlı olarak Galata'da Perşembe Pazarında Arap Camii civarında açılmıştır. İsmi bilinmeyen bu loca, Galata ile Azapkapı arasında yaşayan levantenler tarafından idare edilmiş, Üçüncü Sultan Selim *(1789-1807)* zamanına kadar aralıklı olarak çalışmış ve 1789 Fransız Büyük İhtilâlinden sonra kapanmıştır *(1)*.

1720 senesinde Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi, oğlu Sait Çelebi'yi de Kethüda olarak beraberinde götürmüş ve bir yıl kadar Paris'te kalan baba-oğul bir hayli yeni fikirlerle İstanbula döndükten sonra Sait Çelebi, İbrahim Müteferrika ile Türkiyede ilk matbaayı kurmuş ve bu sırada İstanbuldaki bu fransız locasına bazı dostları ile beraber intisâb etmiştir. Yirmisekiz Mehmet Çelebizâde Sait Paşa bilinen ilk Türk masonudur.

Kumbaracı Ahmet Paşa *(1675-1742) -Aslen Fransız asilzâdelerinden olup, 1729 da Sultan Üçüncü Ahmet zamanında Türkiye'nin hizmetine girmiştir ve ismi Comte de Bonneval'dir-*, Yurdumuzda Askerî Mühendishanenin temelini atmıştır *(25)*. Tophane'de oturan, zengin ve açık fikirli bir tüccar olan Yusuf Çelebi ve Üçüncü Selim Devrini yazan Âsım tarihine göre, *"Fi zâtihi ahkâmı İslâmiyeye mübâlât eylemez mülhid ve bî itikad bir zındık kişveri frengistanda Farmasonluk la sihrü kimya ve şi'bede mâkulesi tahsil etmiş olan ve bilâhare silâhşoranı Hassey'e iltihak eden Hasan Ağa"*, ilk Türk Masonları'ndandır *(1)*.[4]

İskoçya Büyük Locası kayıtlarına göre, İskoçya dışındaki ilk yabancı loca, daha önce İskoçya'da Kilwinning Greenock Locası'nda Üstadı Muhterem'lik yapmış olan Konsolos Alexander Drummond tarafından Halep'te 30 Kasım 1747'de kurulmuştur *(2)*. Ayrıca, Marsilya'daki **St. Jean d'Ecosse** Locasının berâtı ile 1760 yılında İzmirde **Les Nations Réunies** isimli bir Loca kurulmuştur. Bu Loca'nın berâtı bir yangında kaybolduğu için kendilerine 16 Haziran 1786 tarihinde yeni bir berat verilmiştir *(3)*.

Bu devrede İstanbul'da Cenova Büyük Locası'na bağlı olarak 1767'de kurulan **Saint Jean de Levant** ile 1783 de Polonya Maşrıkı'na bağlı olarak kurulan **Auror de Tsargrade** Locaları vardır. İstanbulda bilhassa Birinci Napoleon zamanında *(1804-1814)* Türkiyede bazı Fransız Locaları ve yine aynı tarihlerde bazı İngiliz ve Polonya Locaları kurulduğu rivâyet olunmaktadır.

b) Sultan II'nci Mahmut Dönemi (1826-1856)

Sultan II'nci Mahmut *(1808-1839)* Yeniçeri Ocakları ile birlikte, hem Bektâşi tarikatlarını hem de onların paralelinde görülen mason localarını 1826 da kapatmıştır. Böylece uykuya yatan Localar, ancak Kırım Harbi *(1853-1856)* nden sonra batılı ülkelerin nüfûzunun artışı ile yeniden ve büyük bir yoğunlukta faaliyete geçmişlerdir. Bu dönemde Karaköy ve Unkapanı arasında uzanan bir köprü, o yıllara ait görüntüyü yansıtmak üzere *Şekil 1*'de verilmiştir.

Şekil 1. – **YÜZEN İLK UNKAPANI KÖPRÜSÜ, 1827**
(Hayrullah Örs K 'in "Türkiye Mektupları" Kitabından)

c) Sadrâzam Koca Mustafa Reşit Paşa

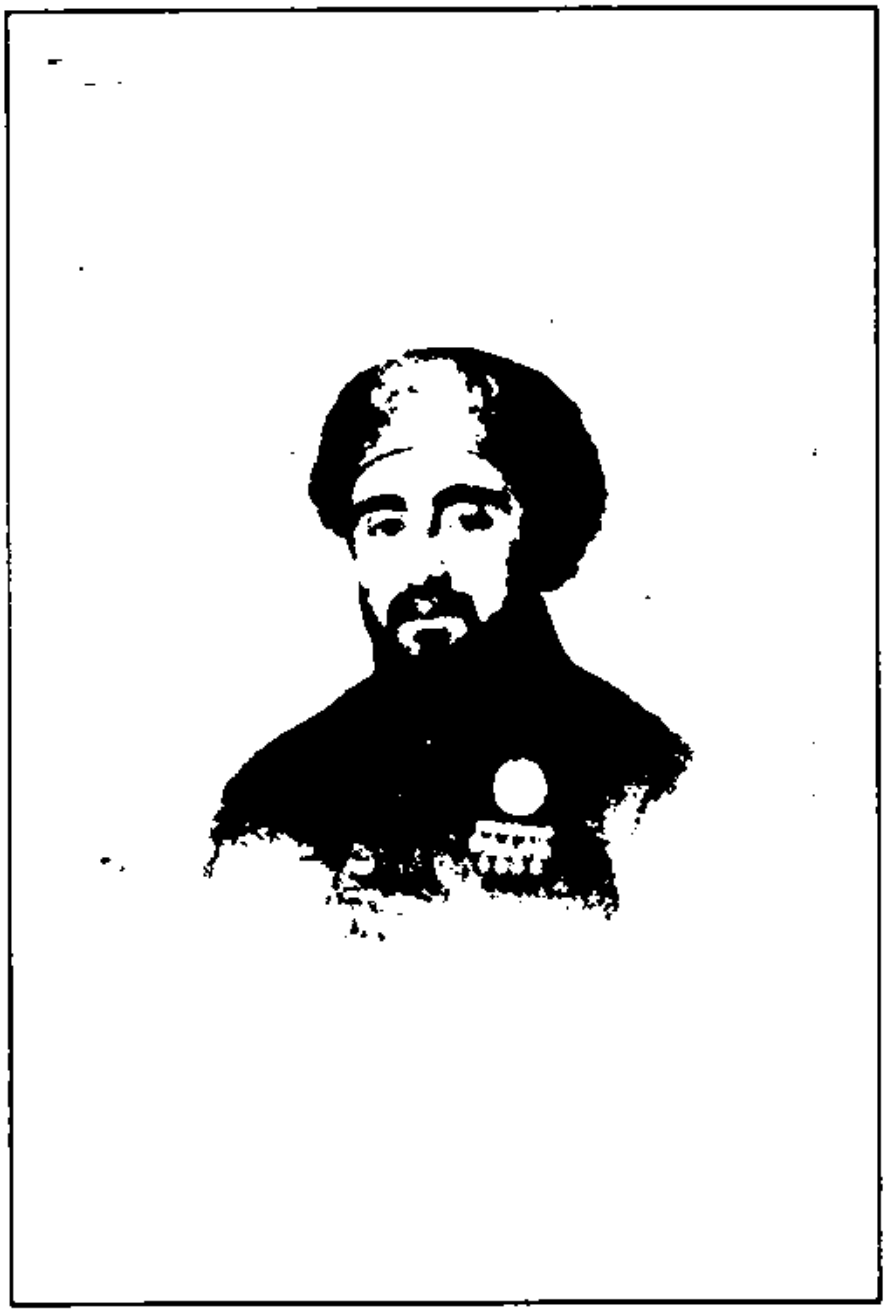
Sultan Abdülmecit *(1823-1861)* 16 yaşında tahta oturduğu sırada, *Tanzimat/Gülhane Hatt-ı Hümâyunu*'nu *(1838)* hazırlayan Sadrazam Koca Mustafa Reşit Paşa'nın Paris ve Londra Sefiri iken Masonluğa girmiş olduğu iddia edilmektedir *(1)*. Daha sonra İstanbulda, İskoçya Büyük Locasından aldığı beratla İngiliz Sefiri Lord Reading tarafından Galata Kulesi civarında, Bereketzâde Mescidi karşısında kurulan locaya devam etmiştir. Sadrazam Koca Mustafa Reşit Paşa'nın *(Şekil 2 ve 3)* İstanbul'daki İngiliz Sefir Lord Reading ile çok yakın dostlukları vardı. Bu locaya İngiliz tebaasının ileri gelenleri ile Sadrâzam Koca Mustafa Reşit Paşanın itimât ettiği İngilizce bilen bazı Türk münevverleri kabul edilmişlerdir *(1)*, *(4)*.

Koca Mustafa Reşit Paşa, 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümâyunu ile, Türkiye'de ilk olarak devlet yönetiminde reform hareketinin öncüsü olmuştur *(20)*. Gülhane Hatt-ı Hümâyunu'nun orijinal metninin fotokopisi *Şekil 4*'de verilmiştir. Sadrâzam Koca Mustafa Reşit Paşa kardeşimiz, 1840 yılında devlete karşı başkaldıran, düzenlediği bir ordu ile Suriye'yi ele geçirip Nizip bozgununa sebep olan Kavalalı Mehmet Ali'ye karşı, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya'yı, dörtlü bir anlaşma halinde, Türkiye ile birlikte Mısır'a karşı müeyyide uygulama yolunda birleştirmeyi başarmıştır ve Kavalalı Mehmet Ali'nin Osmanlı ordusunu Nizip'te yenmesinin yarattığı büyük acı, ancak böylesine bir anlaşma ile kısmen olsun giderilebilmiş, devletin şeref ve haysiyeti bu yoldan korunabilmiştir *(19)*.

Koca Mustafa Reşit Paşa'nın, kısa bir ömür içindeki ikinci büyük başarısı da, Mehmet Ali faciasından onüç yıl sonra Ortodokslar'ın haklarını bahane ederek Eflâk ve Boğdan'ı işgal eden Rus saldırısına karşı, İngiltere, Fransa ve Sardunya devletleri ile bir antlaşma aktederek, İngiltere ve Fransa'nın savaşa fiilen katılmaları sureti ile, Kırım Savaşı'nı başlatması ve savaşı zaferle sona erdirerek devleti gene korkunç bir felâketten kurtarmış olmasıdır *(1853-1856)* *(4)*. Ancak, Osmanlı Devleti'ni güvence altına alan 30 Mart 1856 Paris Antlaşması'ndan evvel, ıslahat konusunda yabancılara müdahale hakkı veren *"Islahat Fermanı"*nı ilân etmek zorunda bırakıldı.

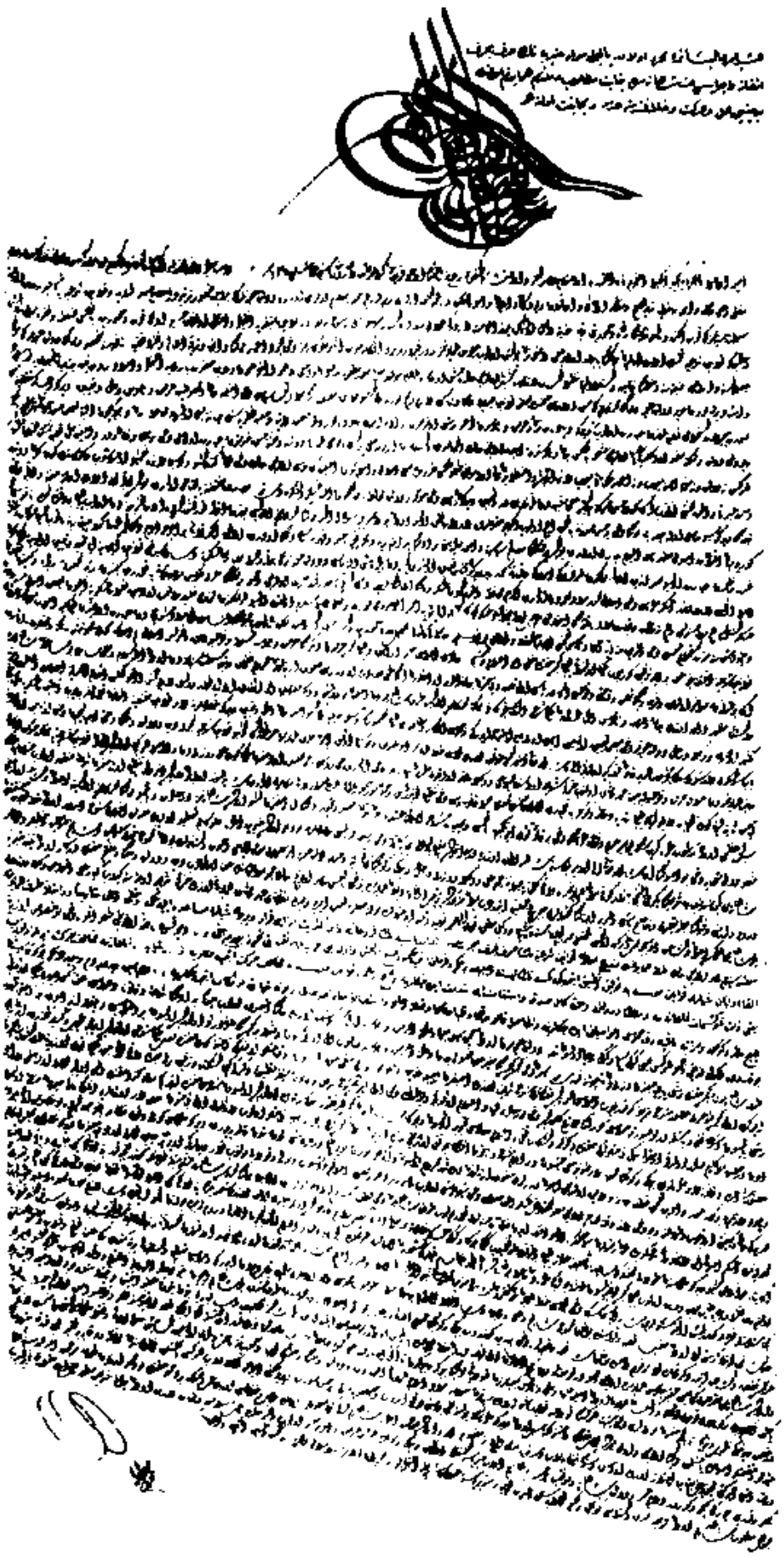
Şekil 2. – **SADRAZAM KOCA MUSTAFA REŞİT PAŞA** *(19)*

Şekil 3. – **SADRAZAM KOCA MUSTAFA REŞİT PAŞA**
(Foto: Abdullah Freres)

Üç sene kadar süren ve zaferimizle biten bu harp esnasında İngiltere ve Fransa gibi iki büyük devlet ile vâki siyasî ve askerî yakınlaşmamız, münevverler arasında fikrî ve içtimaî sahalarda anlaşmalar doğurmuş, çok sayıda yabancı asker ve misyon gelmiş, bu hal Masonluk sahasında da önemli gelişmelere vesile olmuştur.

Beyazıt Camii'nin yanıbaşında, kendisi gibi alçak gönüllülüğü simgeleyen küçücük bir Türbede, 1859 dan beri sonsuzluğa terk edilmiş olan Sadrazam Koca Mustafa Reşit Paşa kardeşimiz, 1800 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş ve 1858 yılında ölmüştür. Sadrazam Koca Mustafa Reşit Paşa, 1837-1856 yılları arasında sık sık meydana gelen kesintilerle Hariciye Nazırlığı sorumluluğunu yükümlenmiş, 1838 yılında Paris ve Londra Elçiliklerine atanmış, burada Masonluğa intisâp etmiş, 1840-1845 yılları ile 1852 ve 1855 yıllarında yalan ve iftirâlarla Padişah'ın gözünden düşürülerek bir ömür içinde altı kez Sadrazamlığa getirilmiştir.

Şekil 4. – **GÜLHANE HATT-I HÜMAYUNU, 3 Kasım 1839**
(Topkapı Müzesi Arşivi, "Tanzimat I", İstanbul Maarif Matbaası, 1940)

3. KIRIM HARBİ SONRASI İSTANBUL LOCALARI *(1856-1878)*

Kırım Muharebesinin sonlarında Beyoğlunda bir Fransız Mahfili daha kurulmuştu. **Etoile du Bosphore** ismindeki bu locanın Üstadı, Bab-ı Âlî'de Hukuk Müşaviri olan ve Türkiye'ye Baro sistemini kurmak amacı ile davet edilen Dr. Louis Amiable idi. Müşir Fuat Paşa da bu Mahfilin âzâsındandı. Bu Loca Sarayın tazyik ve takibi neticesinde 1878 de kapanmaya mecbur kalmıştı. Meşrutiyetten sonra tekrar faaliyete geçen bu loca **Rönesans** ismi ile yeniden çalışmaya başlamış ve 1935 te Türkiye Büyük Maşrıkına geçmiştir.

İstanbul'da İngiliz Sefiri olan Sir Henry Bulwer tarafından 1857 senesinde Büyükderede **Bulwer Lodge** adında bir İngiliz locası, bunu takiben 1858 yılında Fransız Sefiri tarafından Fransa Maşrıkına bağlı olarak **Union d'Orient** locası kurulmuştur *(3)*.

Kırım Harbi sonrasında, İstanbulda enteresan bir masonik gelişme olmuştur. Celil Lâyiktez kardeşimizin bulgularına göre, İrlanda Büyük Locasından berâtı olduğu gerekçesi ile bir İngiliz Subayı İzmirde bir Büyük Loca ve üç ayrı loca kurunca, İngiliz Büyük Locasıda, İstanbulda Bölge Büyük Locası kurma kararı alıyor. Bölge Büyük Locası 24 Haziran 1862 günü İngiliz Sefareti'nde kuruluyor ve Sefir Sir Henry Bulwer Bölge Büyük Üstadı *(1862-1865)* oluyor. Bu görevi daha sonra, H. Clark *(1865-1869)* ve ilk Türkiye Yüksek Şûrası'nı kuran Prens Mehmet Halim Paşa *(1869)*, Amerikalı John Peter Brown *(1869-1873* ve Stephen Scouloudi *(1873)* yürütüyor. Bu Bölge Büyük Locası 1874 yılında etkinliğini tamamen yitiriyor *(5)*.

İlk Türk Yüksek Şûrası 1861 yılında, Hidiv Mehmet Ali Paşanın oğlu Prens Mehmet Halim Paşa tarafından İstanbulda kurulmuş ise de, ilgisizlik nedeni ile 1880 lerde kendi kendine sönmüştür.

Bunlardan başka İngiliz Sefiri **Provincial Lodge** ismi ile bir Büyük Loca ile, **Oriental Lodge** isimli diğer bir Loca kurmuştur. İstanbulda ayrıca Almanca çalışan **Leinster** ve **Deutscherbund** adında bir loca ile Hamburg Büyük Mahfiline bağlı **Germania Zu Goldene**

Horn isiminde diğer bir Alman Locası kurulmuş ise de, yeterince matrikül sağlayamadığı için Fransız Büyük Maşrıkının tesiri altına girerek kapanmıştır. Bir aralık **Areti** adında Rumca çalışan bir locanın da mevcut bulunduğu söylenmektedir *(1)*.

Genelde Türk Hükûmetinin locaların kuruluşunu teşvik ettiği, ancak kurulan locaların, kurucularının ayrılmasından sonra kapandığı ifâde edilmektedir *(2)*, *(3)*. Avrupada birçok Kral'ın aynı zamanda Büyük Üstad olduğunu bilen II'nci Abdülhamit *(1876-1909)*, azınlıkları kontrol altında tutabilmek için mason teşkilâtının başına geçmeyi plânladı, içerideki ve dışarıdaki problemleri çözmek için masonların yardımcı olabileceğini düşündü. Özellikle, kardeşinin tahttan indirilişinden dolayı, kendisinin bir suçu olmadığını kabul ettirmek istiyordu, çünkü kardeşinin mason olduğunu biliyordu. Nitekim, özel doktoru rum asıllı Mavrogheni Paşa aracılığıyla Proodos Locası Üstadı Muhteremi Cleanthi Scalieris'e haber gönderip masonik kuralları uygulayacağını ve dolayısıyla mason olmak istediğini bildirdi. Fakat,Scalieris Paristeki Büyük Obediyansın desteğiyle, Abdülhamit'in isteğini reddetti. Padişah, bir İtalyan Locasını denedi ve hattâ kabul merasimi olmaksızın ilgisini devam ettirdi ve oraya yıllık aidatta bulundu *(9)*. İleride bahsedilecek Scalieris *(1877)* ve Çırağan Vak'ası 1878'den sonra bu projesinden vazgeçti ve daha ziyâde İstanbuldaki mason çalışmalarına büyük bir baskı ve korku rejimi uyguladı *(6)*.

Sonraları 1867 senesinde kurulup 1869 da kapanan ve İtalyan Büyük Maşrıkına bağlı bulunan İtalyan Locası ile yine kısa ömürlü **Spranza** adlı diğer bir loca'dan bahsedilmektedir. Bazı münevver Ermeniler 1861 senesinde, Fransız Büyük Maşrıkına bağlı olarak, Ser Locasını kurmuşlardır. Ser Mahfilinin Üstadı, İran Büyükelçisi olan Muhsin Han idi. Muhsin Han bu Locayı bütün tehlikelere ve büyük tazyiklere rağmen kısmen idare ve idâme edebilmiş ise de 1892 senesinde dağılmak mecburiyetinde kalmıştır.

Ser Locasına mensup önemli simalar arasında Sadrâzam Keçecizâde Fuat Paşa, Sadrâzam Mithat Paşa, Birinci Meşrutiyetin ilk Mebusân Meclisi Reisi ve sonra da Abdülhamit devrinde Sadrâzam

olan Ahmet Vefik Paşa, Abdülhamit zamanında Sadrâzam olan Tunuslu Hayrettin Paşa, bilâhare Sultan Reşat zamanında Sadrâzam olan İbrahim Hakkı Paşa, Berlin Sefiri Sadullah Paşa, vatan şâiri Namık Kemal, Şâir Ziya Paşa, Şinasi, Sultan Murat V'in kardeşleri Şehzâde Nurettin ve Kemalettin Efendiler, Sultan Mecit ve Sultan Abdülazizin ikinci mabeyincisi Bestekâr Ali Haydar Bey zikredilebilir *(1)*.

4. BİRİNCİ MEŞRUTİYET SONRASI İSTANBUL LOCALARI (1878-1909)

İkinci Sultan Abdülhamit *(1876-1909)* zamanında İstanbulda 1884 yılında İtalyan Büyük Maşrıkına bağlı olarak açılan **İtalia-Rizorta** isimli Loca, Beyoğlunda Hacopulos Çarşısında çalışırdı. Üstadı Muhteremi Sava Paşa idi. Türkiye Büyük Maşrıkının teşekkülünde bu locanın önemli hizmetleri olmuş, Büyük Üstad Doktor Mehmet Ali Baba bu locada tekris edilmişti.

İstanbulda 1868 yılında Fransız Büyük Maşrıkına bağlı Fransızca çalışan **Proodos** isimli bir loca vardı. Bunun Üstadı Muhteremi Cleanthi Scalieris idi ve bu loca da İtalia Rizorta gibi Beyoğlunda Hacopulos Çarşısındaki lokalde çalışıyordu.

Bu Proodos locası da Abdülhamit'in takibatı neticesinde, İkinci Meşrutiyet'in ilânından üç dört sene kadar evvel *(1905)* diğerleri gibi faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. Birinci Meşrutiyet'in ilânından sonra *(1878)* bu Mahfil **Armonia** ismi ile ama bu sefer Yunan Büyük Maşrıkına bağlı olarak İstanbulda faaliyete başlamıştır.

Meşrutiyet'in ilânından bir sene kadar önce İstanbul'da İtalyan Büyük Maşrıkı'na bağlı olarak **Bizansyo-Rizorta** ve **Calcedonia** isimli ve Fransız Büyük Maşrıkı'na bağlı olarak, **La Turquie** isimli localar kurulmuştur.

Calcedonia Locası Fransızca olarak çalışıyor ve Haydarpaşa ile Kadıköy arasındaki rıhtım üzerinde bir binada bulunuyordu. Bu Locanın üyeleri arasında Fuat Süreyya Paşa, Şehit Mirliva Faik Paşa, Fuat Hu-

lusi Demirelli, Veteriner İhsan Âbidin, Mehmet Nezir, Doktor Miralay İlyas Modyao, Eczacı Antipa, Doktor Fehmi İsmail, Doktor Hakkı Şinasi Paşa, Bahriyeli Mehmet Ali Bey, Dişçi Hoşyan gibi Türk münevverleri vardı. 1909 yılında Türkiye Yüksek Şûrası ve Türkiye Büyük Maşrıkı kurulunca, Calcedonia Locasındaki Türkler Mirliva Faik Paşa'nın riyasetinde oradan ayrılarak **Ziya-ı Şark** Mahfilini tesis etmişlerdir.

Meşrutiyetten evvelki devrede İstanbulda biri İspanyol Obediyansına bağlı olarak **Constitution**, diğeri Mısır Büyük Maşrıkı'na bağlı olarak **La Fratérnité Ottomane** isminde kurulan iki loca daha sonra Türkiye Büyük Maşrıkına katılmışlardır.

Yukarıda adı geçen localar hakkında ayrıntılı bilgiler *Ref. (1), (2), (3)* ve *(5)*'ten elde edilebilir. Bazı önemli masonik gelişmeler ve İstanbul'da kurulan localar sırası ile *Tablo 1* ve *Tablo 2*'de özetlenmiştir.

TABLO 1. - **PADİŞAHLIK DÖNEMİ ve MASONİK GELİŞMELER**

YIL		SULTAN	SADRAZAM	OLAYLAR	MASONİK GELİŞMELER
1700	22	Mustafa II (1664-1703) 1703		1699- Karlofça Antlaşması	
1710	23	Ahmet III *(1673-1736)*	Nevşehirli İbrahim Paşa	İsveç Kralı Karl XII sığındı. 1711- Prut Savaşı kazanıldı. 1716- Girit alındı.	
1720				Lâle Devri	
1730		1730		1727- İbrahim Müteferrika İlk Matbaa 1729- Ahmet III Çeşmesi 1730- Patrona Halil İsyanı	1723- İlk Fransız Locası • Çelebizâde Sait Paşa

TABLO 1. - **PADİŞAHLIK DÖNEMİ ve MASONİK GELİŞMELER** *(Devam)*

YIL		SULTAN	SADRAZAM	OLAYLAR	MASONİK GELİŞMELER
1740	24	Mahmut I (1696-1754) 1754	Seyit Mehmet Paşa	1732- Dağıstan'ın fethi 1736- Azak Kalesi Ruslar'a 1739- Belgrad geri alındı. 1743- İran Savaşı ve İstanbul Antlaşması	1733- Kumbaracı Ahmet Paşa Alexander Bonneval (İlk Türk Masonları'ndan) 1748- Masonluğun Men'i *(1)*
1750	25	Osman III *(1699-1757)* 1757	Hekimoğlu Ali Paşa	1756- Şehzâde Mehmet'in öldürülmesi	1755- Çelebizâde Sait Paşa Sadrâzam oldu.
1760	26	Mustafa III *(1717-1774)* 1774	Koca Ragıp Paşa Muhsinzâde Mehmet Paşa	22.5.1766- İstanbul Depremi 1772- Kırım Hanı İstanbul'a sığındı. 1773- Mühendishane-i Bahri Hümayun	1767- Saint Jean de Levant Locası *(Cenova)*
1770					
1780	27	Abdülhamit I *(1725-1789)* 1789		1774- Küçük Kaynarca Kırım verildi. 1779- Aynalıkavak Tenkihnamesi 1789- Fransız İhtilâli	1783- Auror de Tsarigrade Locası *(Polonya)*

TABLO 1. - **PADİŞAHLIK DÖNEMİ ve MASONİK GELİŞMELER** *(Devam)*

YIL		SULTAN	SADRAZAM	OLAYLAR	MASONİK GELİŞMELER
1790			Cenaze Hasan Paşa	1787-1792 Rus Savaşı	
				1792- Nizam-ı Cedid	
			Cezayirli Gazi Hasan Paşa		
	28	Selim III *(1761-1808)*		1795- Mühendishane-i Berrii Hümayun	
1800			İzzet Mehmet Paşa		1799- Napoleon'un Akkâ kuşatması
				Kabakçı Mustafa Ayaklanması	Bazı Fransız ve İngiliz Locaları
		1807			
	29	Mustafa IV		Alemdar Mustafa Paşa	
		1808			
			Alemdar Mustafa Paşa		
1810				Sened-i İttifak Sekban-ı Cedit Ordusu 1812- Bükreş Antlaşması	
				1817- Sırp Prensliği	
1820					
	30	Mahmut II *(1784-1839)*		1828- Yeniçeri dağıldı Yunan İstiklâli 1829- Edirne Antlaşması	
1830					
				1833- Kütahya Antlaşması	1834- Koca Reşit Paşa Fransa ve İngiltere Elçisi Orada Tekris oldu
				1839- Nizip Yenilgisi	
		1839		1839- Gülhane Hatt-ı Hümayunu	
1840			K. Reşit Paşa *(1800-1858)*	1840- Kavalalı Mehmet Ali İsyanı, Londra Antlaşması	
1850					
	31	Abdülmecit (1823-1861)		1853-1856 Kırım Harbi 1856- Islahat Fermanı Paris Antlaşması	1856- Masonluk yoğun aktivite kazandı.
				1859- Şeriatçıların Kuleli Vak'ası	1856- Reading Locası, Etoile du Bosphore, Bulwer Locası, Union d'Orient gibi 18 Loca çalıştı

TABLO 1. - **PADİŞAHLIK DÖNEMİ ve MASONİK GELİŞMELER** *(Devam)*

YIL		SULTAN	SADRAZAM	OLAYLAR	MASONİK GELİŞMELER
1860		1861			1861- İlk Türk Süprem Konseyi (Halim Paşa)
1870	32	Abdülaziz *(1830-1876)*	Keçecizade Fuat Paşa Mehmet Emin Ali	Şair Ziya Paşa Mabeyn Başkatibi 1865- İttihadı Hamiyyet 1867- Başarısız darbe 1867-1871 Genç Osmanlılar 1867- Avrupa Gezisi 1876- 1'inci Kanuni Esasî	1872- Veliaht Murat V'in Tekrisi
	32	Abdülaziz 1876		Fer'iye Vak'ası	Makasla intihar etti.
	33	Murat V 1876		Deli diye hal edildi.	Çırağan Sarayı'na hapsoldu.
1880			Mithat Paşa *(1822-1883)* Ahmet Vefik Paşa Tunuslu Hayrettin Paşa	1877- Meclis-i Mebusan'ın açılışı 1877-1878 Türk Rus Savaşı 1877- Meclis kapatıldı. 1878- Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Tunus, Mısır ve Girit'in kaybı 1889- İttihadı Osmani	1877- Scalieris Vak'ası 1878- Çırağan Vak'ası 1883- Tepebaşı Mason Balosu 1884- Mithat Paşa Taif'te öldürüldü.
1890					1894- Mason Locaları'na kimler giriyor diye takip emri
1900	34	Abdülhamit II (1842-1918)		1895- İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908- 2'inci Kanuni Esasî	• Renaissance Locası Kuruldu • 5.3.1909 Türkiye Yüksek Şûrası Mısır Prensi Süvari Generali Aziz Hasan Paşa, Hâkim Büyük Âmir

TABLO 1. - **PADİŞAHLIK DÖNEMİ ve MASONİK GELİŞMELER** *(Devam)*

YIL		SULTAN	SADRAZAM	OLAYLAR	MASONİK GELİŞMELER
		1909		• 31 Mart 1909 Vak'ası • 27 Nisan 1909 Abdülhamit'in Hal'i	1909- Türkiye Büyük Maşrıkı Kuruluşu
1910	35	Mehmet V Reşat 1918	İbrahim Hakkı Paşa Mahmut Şevket Paşa		
1920	36	Mehmet VI Vahdettin 1922		İstiklâl Savaşı	
		Halife Abdülmecit 1924		1923- Cumhuriyet İlânı	
1930		ATATÜRK 1938			1935- Uykuya geçiş (Şükrü Kaya kardeşimiz İçişleri Bakanı)
1940		İsmet İnönü 1950			1948- Çalışmaya tekrar geçiş
1950					
1960		Celâl Bayar 1960			
1970					
1980					
1990					
2000					

OSMANLI'DA BULUNAN MASON LOCALARI

İller : İstanbul, Selânik, Yanya, Serez, Kayseri, Ankara, İzmir

Obediyanslar : Fransız, İngiliz, İrlanda, İtalyan/Ceneviz, İspanyol, Yunan, Polonya, Mısır

TABLO 2. - İSTANBUL'DA ÇALIŞAN ESKİ LOCALAR (1858-1909)

YIL	İSMİ	OBEDİYANSI ve YERİ	BİLGİLER
1758 ?	-	Fransız Büyük Maşrıkı Galata'da, Perşembe Pazarı Arap Camii civarı	• Cenova (Levanten) idare ederdi. 1789 Fransız İhtilâli ile kapandı. • 28 Mehmet Çelebizade Sait Paşa (1670-1761) • Kumbaracı Ahmet Paşa (1675-1742) (Comte de Bonneval) • Yusuf Çelebi • Hasan Ağa
1767	Saint Jean de Levant	Cenova Büyük Maşrıkı	?
1783	Auror de Tsarigrade	Polonya Büyük Maşrıkı	Alman Arşivleri'nde yazılıdır.
1804 - 1856	-	-	Bazı Fransız ve İngiliz Locaları Genelde uyku dönemi
1856 ?	Reading	Edinburg Büyük Locası Lord Reading Galata Kulesi civarında Bereketzade Mescidi karşısında	• Kırım Harbi Zaferi üzerine İngiliz Sefiri kurdu. • Koca Resit Paşa'nın güvendiği kişiler ve İngilizler katılırdı. Aristokrat bir Mahfil'di.
1856 - 1878	Etoile du Bosphore (Renaissance)	Fransız Büyük Maşrıkı Dr. Louis Amiable Beyoğlu	• Bab-ı Âli Hukuk Müşaviri Dr. Louis Amiable çok etkiliydi. • Müşir Fuat Paşa da üyesiydi. 1876 da Sultan Abdülaziz kapattı. • Renaissance ismi ile 1908 de yeniden çalışmaya devam etti. • Demokratik bir Loca idi. Her meslekten insan girerdi. • 1935 te Türkiye Büyük Maşrıkına katıldı.
1856	Bulwer	İngiliz Büyük Maşrıkı Sir Henry Bulwer, Büyükdere İlk Türk Yüksek Şûrası (1861)	Sir Henry Bulwer İngiliz Sefiri'dir. 1895 te kapandı. Mısır Prensi Mustafa Fâzıl ve Halim Paşalar, Derviş Arif vb.
1862	Union d'Orient	Fransız Büyük Maşrıkı Beyoğlu, 1880'de tatil edildi.	• Mustafa Fazıl Paşa tekris oldu. • Üstad'ı M. Şehinaz ve Dr. L. Amiable • Cleanthi Scalieris Tekris oldu (1865).
1858	Provincial	İngiliz Büyük Maşrıkı Beyoğlu	Sir Henry Bulwer İngiliz Sefiridir ve Loca Üstadı'dır.
1856	Oriental	İngiliz Büyük Maşrıkı	İngilizce çalışıyordu, 1920 de tatil edildi

TABLO 2. - **İSTANBUL'DA ÇALIŞAN ESKİ LOCALAR (1858-1909)** *(Devam)*

YIL	İSMİ	OBEDİYANSI ve YERİ	BİLGİLER
1858 ?	**1) Leinster** **2) Deutscherbund** **3) Alliance**	Alman Obediyansı	Almanca çalışıyordu İkisi de çok az devam etti. 1884'te kapandı.
1858 ?	**Germania zu Goldene Horn**	Hamburg Obediyansı	Almanca Çalışıyordu. Ancak, Fransız Büyük Maşrıkının etkisi altına girdi ve kısa sürede kapandı.
1858 ?	**Areti**	Fransız Büyük Maşrıkı	Rumca çalışıyordu.
1860	**Homer**	İngiliz Büyük Maşrıkı, İzmirde	1910 da kapandı.
1861	**Yüksek Şûra**	İlk Türk Yüksek Şûrası	Prens Mehmet Halim Paşa
1862	**Victoire**	İngiliz Büyük Maşrıkı, İzmir'de	1894'te kapandı.
1862 - 1880	**Bölge Büyük Locası**	İngiliz Büyük Maşrıkı İngiliz Sefareti, İstanbul	• Sir Henry Bulwer • Prens Mehmet Halim Paşa • John Peter Brow • Stephen Scouloudi *(1884'te kapandı.)*
1864	**Vertu**	İngiliz Büyük Maşrıkı (Rumca çalışıyordu.)	1890 da kapandı.
1861 - 1892 ?	**Proodos** *(Progress)*	Fransız Büyük Maşrıkı Cleanthi Scalieris Hacopulos Çarşısı, Ağahamam 12, Beyoğlu Şehzâde Murat'ın kardeşi Nurettin *(1873)* diğer kardeş Kemalettin *(1875)*	- Önceleri Fransızca çalışıyordu. - Sonra Rumca ve Türkçe çalıştı. • Veliaht Murat V, Louis Amiable'ın evinde merasimle tekris oldu *(1872)*. • Meşrutiyet'in *(1908)* İlânından sonra Armonia Locasına dönüştü.
1868 - 1894	Ser (Sevgi)	Fransız Büyük Maşrıkı İstanbul İran Sefiri Muhsin Han	• Sadrâzam Keçecizâde Fuat Paşa • Sadrâzam Mithat Paşa • Sadrâzam Ahmet Vefik Paşa • Sadrâzam Tunuslu Hayrettin Paşa • Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa • Berlin Sefiri Sâdullah Paşa • Namık Kemal (1840-1888) • Şair Ziyâ Paşa (1839-1880) • Şinâsi • Bestekâr Ali Haydar • Şehzade Nurettin • Şehzade Kemalettin
1867	-	İtalyan Büyük Maşrıkı, İstanbul	1869'da iki yılda kapandı.
1863	**İtalia**	Turin Büyük Maşrıkı	1868'de kapandı.

TABLO 2. - **İSTANBUL'DA ÇALIŞAN ESKİ LOCALAR (1858-1909)** *(Devam)*

YIL	İSMİ	OBEDİYANSI ve YERİ	BİLGİLER
1867	Spranza	İspanya Büyük Maşrıkı, İstanbul	1869 da iki yılda kapandı. H. Castro Üstadı Muhterem
1907 - 1910	Bizansyo- Rizorta	İtalyan Büyük Maşrıkı Levantenler	Türkiye Büyük Maşrıkının kurulmasına öncülük etmiştir. Türk Obediyansına geçmiştir.
1868 - 1909	İtalia-Rizorta	İtalyan Obediyansı Hacopulos Çarşısı, Beyoğlu Sava Paşa Üstadı Muhterem	• Üstadı Muhteremi Sava Paşa ve sonra Rafaello Ricci Türkiye Büyük Maşrıkının kurulmasına öncülük etmiştir. • Dr. Mehmet Ali Baba (Büyük Üstad)
1908 - 1910	Calcedonia *(Ziya-ı Şark oldu)*	İtalyan Büyük Maşrıkı Haydarpaşa-Kadıköy Rıhtımı üzerinde Fransızca çalışıyordu.	• Fuat Süreyya Paşa • Şehit Mirliva Faik Paşa (Üstad) • Fuat Hulusi Demirelli • Veteriner İhsan Abidin • Mehmet Nezir • Dr. Miralay İlyas Modyano • Eczacı Antipa • Dr. Fehmi İsmail • Dr. Hakkı Şinasi Paşa • Bahriyeli Mehmet Ali Bey • Dişçi Hoşyan
1908 - 1935	Renaissance	Fransız Büyük Maşrıkı	1935'te Türkiye Büyük Locasına geçti.
1908	La Turquie	Fransız Büyük Maşrıkı	
1908	Armonia *(Proodos'un devamı)*	Yunan Büyük Maşrıkı Hacopulos Çarşısı, Beyoğlu	Proodos'un devamı gibidir. Ancak, Yunan Büyük Maşrıkı'na bağlı olarak çalıştı. Dr. Mehmet Ali Baba
1908 ? 1913	Constitulon	İspanya Büyük Maşrıkı Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi	Büyük Üstad'ın tercümelerinden sonra Türkçe çalıştı. 1909'da Türkiye Büyük Maşrıkına katıldı. Rıza Tevfik
1908 ? 1909	1) La Fraternité Ottomane 2) Veritas	Mısır Büyük Maşrıkı Selânik'te çalışıyordu.	1909'da Türkiye Büyük Maşrıkı'na katıldı.
1909	2'nci Türkiye Yüksek Şurası (5.3.1909)	Mısır Prensi Süvari Aziz Hasan Paşa, Mehmet Cavit, H.B.Âmir Kaymakam Talat Paşa, B. Umumî Müfettiş	Belçika Yüksek Şûrası'nın izni ile kuruldu. Kont Eugene Goblet d'Aviella
1909	Türkiye Büyük Locası *(13.7.1909)*	Talât Paşa Büyük Üstad ve İçişleri Bakanı	• Seçimler 1.8.1909 • Bizansyo-Rizorta, Meşrutiyet, Vatan Muhibban-ı Hürriyet, Vefa, Şafak, Resne, İttihad-ı Terakki Muhipleri, Uhuvvet-i Osmanî

5. 19.UNCU YÜZYILIN POLİTİK RÜYASI

1723 te yayınlanan Anderson Anayasasının verdiği rahatlıkla, masonlar gerektiğinde siyasî otoriteye karşı tavır almayı ve üyelerinin politik hayatta görev almalarını başarı ile sürdürmüşlerdir. Anderson Yasalarının 2 nci maddesine eklenen bir paragrafta, siyasî otoriteye karşı tavır almanın, Locadan kovulma nedeni olmayacağı belirtilmişti. Nitekim, tarihte birçok ülkede masonların, iktidara karşı tavır aldıkları ve hattâ doğru buldukları zaman bunları eyleme geçirdikleri görülmüştür. Birinci ve İkinci Meşrutiyeti ve Kanunî Esasîleri hazırlayanlar ile Bab-ı Âli Baskınını *(1908)* düzenleyerek iktidarı ele geçirenlerin birer mason olduğunu hatırlamak, Osmanlılar zamanında masonlar'ın siyasette önemli rol oynadıklarını belirtmek için yeterli olsa gerekir.

Masonlar genel olarak belirli siyasî, sosyal ve ekonomik görüş ve inaçlara sahip olan entellektüel kimselerdir. Bazen, yeni fikirler ileri sürerek bir reform yapmak isteyebilirler ve bunu masonik sanatın bir gereği olarak müdafaa edebilirler. Fakat bu değer yargısı çok hassas bir husustur. Bir kimsenin gözünde kahraman olan, diğer bir kimsenin gözünde isyankâr ve hatâlı sayılabilir. Son iki yüzyıldan beri politik karmaşa içinde olan ülkelerde, masonların doğrudan veya dolaylı olarak yönetime karşı tavır aldıkları durumlar mevcuttur. Bazı ülkelerde ise masonlar, provokasyon olsa bile daima çatışmadan uzak durmuşlardır. Masonik perspektiften ziyâde, tarihî açıdan bakıldığında, bu hareketler genelde demokrasinin icabı veya devletin yücelmesi için yapılmaktadır. Meselâ, 1814'te Yunanistan'da kurulan **Filiki Etairia** Locası, 1821'de Osmanlı boyunduruğuna karşı başlatılan Yunan isyanı'nın teşkilâtçısı olmuştur. Esasen, şimdiki 166 Numaralı **Etarya Tan Filikon** Locası, bu tarihî Loca'ya atfen kurulmuştur.

Osmanlı siyasî hayatında çok önemli bir plâna imzasını koyan, Sultan Murat V'i *(Şekil 5)* mason yapan, onun tahttan indirilmesinden sonra hapsedildiği Çırağan Sarayı'ndan kaçırılmasına teşebbüs eden, onu yeniden tahta geçirmeye çalışanlar gene masonlardır. Cleanthi Scalieris adında, İstanbul'lu gayrimüslim bir kardeşimiz 19 uncu Yüz-

yılın son çeyreğinde İstanbul'da çok önemli bazı siyasî aktivitelerde rol almıştır. Cleanthi Scalieris kardeşimizin politik rüyası ve İstanbul'da yaptıkları, ilk defa Yunanistan'da masonik bir dergide 1893 Haziran'ında yayınlanmıştır *(5)*. Daha sonra, Yunan Büyük Locası'nın Başkan Yardımcısı Christos Rızopoulos 1971 yılında Fransız Millî Kütüphanesi'nden aldığı dokümanlara ve evvelki yayınlara *(12, 13, 14, 16)* dayanarak ilk açıklamaları yapmıştır *(17)*. Ölümünden sonra bu konudaki çalışmaları oğlu kardeşimiz Andreas Rızopoulos sürdürmüştür *(9)*. Tüm çalışmalar ileride bir kitap halinde basılabilecek niteliktedir.

Şekil 5. – **SULTAN MURAT V**
(Foto: Paul Zepdji, Selanik)

6. VELİAHT MURAT'IN ÖZELLİKLERİ

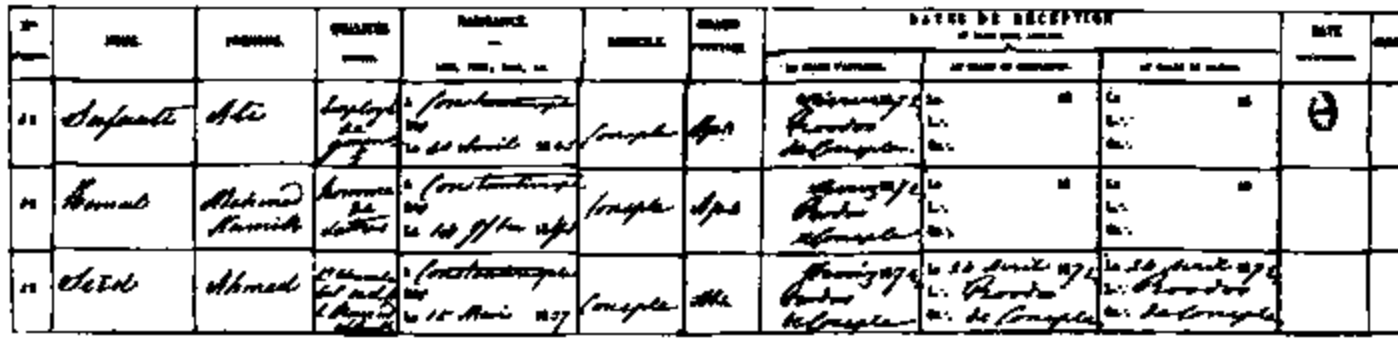
Sultan Murat 21 Eylül 1840'ta doğmuştu. Abdülmecit ile Şevkefzâ Sultan'ın büyük oğlu, Abdülâziz'in yeğeni ve Abdülhamit II'nin ağabe-

yi idi. Annesi güzelliği ile ün salmış bir çerkez kadınıydı. Duygulu bir yapıya sahip olan bu kadın, iyi huylu ve soyluydu. Veliaht Murat Tanzimat Devri'nin ilk Şehzâde'si idi. Babası Abdülmecit *(1839-1861)* ona Murat adım vermekle, devletin istikbâli hakkındaki iyi niyetlerini de ifâde etmek istemişti.

Sultan Murat, Tanzimat Devri'nin şartlarına göre terbiye edilmişti. Alaturka terbiye usûllerinin yanında alafranga usûllere de yer verilmişti. Şehzâde Murat tahsil çağına gelince birçok hocalardan Türkçe, Arapça ve Fransızca dersleri almış, divan edebiyatına merâk salmış ve klâsik müzik öğrenmiştir. Gençlik vaktini Kurbağalıdere'deki köşkünde geçirir, Ziya Paşa *(1829-1880)* ve Namık Kemal *(1840-1888)*'den dersler alırdı *(7)*. Namık Kemal de, esasen 20 Ekim 1872 tarihinde Proodos Locası'nda tekris edilmişti *(Şekil 6)*.

Öğrenimine büyük özen gösterilen Şehzâde, dönemin en ünlü bilginlerinden doğu kültürüyle fen dersleri aldı. Önce Ethem Paşa'dan sonra da Kemal Paşa ile M. Gardet adlı bir Fransız'dan ders alarak 14 yaşında öğrenmeye başladığı Fransızca'sını ilerletti. Özellikle, Muzıkayı Hümayun Komutanı Guatelli Paşa ile Augosto Lombardi adlı bir başka İtalyan'dan aldığı piyano dersleriyle yetenekli olduğu mûsıkiyi çok iyi öğrenip birçok şarkı besteledi. Ancak, içkiye çok düşkün olduğundan ayık anı yok gibiydi ve zamanla bu ayyaşlığı daha da ilerledi.

Babasının İmparatorluk dahilinde yaptığı seyahatlere de iştirâk etmiştir. Babasının ölümü ve amcası Abdülâziz *(1861-1876)*'in tahta çıkması ile Veliaht ilân edildi. Abdülâziz'le Mısır *(1863)* ve Avrupa seyahatlerinde *(1867)* kendinden 2 yaş küçük kardeşi Şehzade Abdülhamit Efendi ile birlikte bulundu. Napoli ve Tulon üzerinden Paris'e ve Kraliçe Viktoria'nın davetlisi olarak Londra'ya gidildi. Genç Prens'in III'ncü Napoléon'dan gördüğü yakın ilgi, Paris ve Berlin Hanedanları üzerinde uyandırdığı sempati ve nihayet bu Avrupa gezisi sırasında kurduğu samimî ilişkiler, Abdülâziz'in kendisine karşı olan kıskançlığının daha da artmasına neden oldu. Murat artık göz hapsinde tutuluyor, her hareketi kontrol ediliyordu. Gezi süresi boyunca gözler ve seve-

SIRA NO	SOYADI	İSİM	GÖREVİ	DOĞUM Yer, Gün, Ay, Yıl	İKAMET		KABUL TARİHLERİ Çırak	Kalfa	Usta	KAYIT TARİHİ
35	Safvet	Ali								
36	Kemal	Mehmet Namık	Muharrir	14 Ekim 1841 İstanbul	İstanbul	Ap.'t.	Proodos İstanbul 24 Şubat 1872			
37	Cevdet	Ahmed								

Şekil 6. – **NAMIK KEMAL'in MATRİKÜL KAYDI**

cen yaklaşımlar her an bu zarif Prens'e yönelikti. Herkes bir gün onun Padişah olacağını biliyor ve o günü kutlamanın âdeta sabırsızlığını yaşıyordu. Padişah'ın Avrupa gezisine Abdülhamit de katılmıştı tabiî, ama her gittiği yerde hiç kimsenin dikkatini çekmeyecek kadar silik kalmıştı.

Mısır Vâlisi İsmail Paşa, verâset usûlünü değiştirerek, kendisiyle başlayan bir Hânedan kurmak istiyordu. İsmail Paşa'nın bu düşüncesini Abdülâziz câzip buluyor, aynı değişikliği kendi Hânedanı'nda da uygulamayı tasarlıyordu. Amcası Abdülâziz tahta geçtikten sonra, nisbeten serbest bir şekilde yaşamıştı. Fransa ve İngiltere saraylarında dikkati çekmiş ve Abdülâziz'den daha çok sempati toplamıştı. Veliaht Murat oldukça iyi yetişmiş olup Fransızca da bildiği için görüştüğü Avrupa Hükümdar ve Prensler'inin takdirini kazandı. Hattâ, Abdülaziz bir ara Veliaht Murat'a gösterilen ilgiden canı sıkılarak onu seyahatin yarısında İstanbul'a geri göndermek istemişse de, Sadrazam Fuat Paşa'nın ikazı üzerine bu fikrinden vazgeçmiştir. Açık fikirliliği ve demokratik idâre taraftarlığı bilindiği için, Jön Türkler ve hattâ İngiltere Hükümeti tarafından daima onun bir an evvel tahta çıkması arzu edilmiştir *(7)*.

İngiltere Veliahtı ile dost olmuş ve onun delâletiyle mason teşkilâtına girmişti. Osmanlı tarihinde örneği bulunmayan bu olay Veliaht Murat'ın Avrupa Hükümdarları ve umûmi efkârı nezdinde büyük şöhret kazanmasına sebep olmuştu. Masonluğu sayesinde ve Türkiye'de edindiği dostlar vasıtasıyla, Avrupa fikir hareketlerini kolaylıkla ve devamlı olarak takip etmek imkânını da bulmuş ve bu sûretle, Avrupa'nın usûl ve âdetlerine ve liberal fikirlerine sahip olmuştu. Tahta çıkarsa, memlekete hizmet edebileceği hususunda da kendine güveni ve inancı vardı. Babasının ıslâhat fikirlerini daha köklü ve daha geniş bir plân dahilinde tatbik etmek tasavvurunda idi. Bu tasavvurları halk arasında ve en çok Jön Türkler nezdide kendisine büyük bir şöhret temin etmişti.

7. SULTAN MURAT'IN CÜLÛSU

Osman Gazi'den Ahmet I'e kadar babadan oğula geçen saltanat vârisliğinde, Ahmet I öldükten sonra büyük oğlu Osman dururken Padişah'ın kardeşi Mustafa I'in tahta çıkarılmasıyla, *"ekber ü erşed"* kuralının uygulamasına başlandı. O tarihten sonra yasallaşan bu kuralı bozmaya kalkışan Abdülmecit, kardeşi Abdülâziz yerine çok sevdiği büyük oğlu Murat Efendi'yi Veliaht ilân etmek istediyse de başaramadığı için babası Abdülmecit ölünce *(1861)* Padişah olamayan Şehzâde Murat, amcası Abdülâziz'in tahta çıkması üzerine Veliaht ilân edildi. Ancak, amcasının verâset yöntemini değiştirip kendi oğlu Yusuf İzzettin Efendi'yi Veliaht ilân etmek istemesi ve yakınlarından olan Şehremini Haydar Efendi'nin Midilli'ye sürülmesi üzerine *(1871)* Yeni Osmanlılar, özellikle de Serasker Hüseyin Avni, Adliye Nâzırı Mithat, eski Sadrâzam Mütercim Rüştü Paşa'larla eski Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi'den oluşan ve *"Erkânı Erbaa" (Dörtlü Cunta)* adıyla anılan Meşrutiyet yanlılarıyla işbirliği yaparak Abdülâziz'in bir an önce tahttan indirilmesi için başlatılan çalışmalara katıldı.

Sarrafı Hristaki'den sağladığı paraları İstanbul'daki büyük medreselerin öğrencilerine el altından gizlice dağıtarak kansız bir ayaklanma niteliğindeki Softalar gösterisini *(Talebe-i Ulum)* hazırladı *(1876)*. Mithat Paşa ile yaptığı gizli görüşmelerde Padişah'ı tahttan indirmenin günü birkaç kez değiştirildikten sonra 30 Mayıs 1876 Salı gününde karar kılındı. Dolmabahçe Sarayı'nın Veliaht Dairesi'nde bulunan Murat Efendi'ye asker Saray'ı kuşatınca kendiliğinden dışarı çıkması önerildiyse de başarılamadığı takdirde amcasının gözünde suçlu duruma düşmemek için askerin Saray'a girerek kendisini dışarıya çıkarmasında ayak diredi.

Kararlaştırılan günde Abdülâziz cinnet geçirdiği gerekçesiyle tahttan indirildi *(1876)*. Hüseyin Avni Paşa tarafından dairesinden alınıp arabaya götürülürken süngülü askerleri görmesi, arabaya biner binmez Serasker'in belinden çıkardığı tabancasını herhangi bir olasılık karşısında kendisini koruması için yeni Padişah'a vermesi, kayıkla Dolmabahçe'den Sirkeci'ye geçirilirken gemilerden atılan cülûs topla-

rı, Serasker'in Mesudiye Zırhlısı'na uğranması önerisisiz, sağanak halinde boşanan yağmur altında karaya çıkılması gibi birbirini izleyen kuşku uyandırıcı olaylar, içkinin etkisiyle bilinci bulanık durumda olan Murat V'in tam bir bunalıma girmesine yol açtı. Böylece, yeni Padişah bir kira arabasıyla Sirkeci İskelesi'nden Serasker Kapısı'na bu olayların etkisi altında bilincini cinnet derecesinde yitirmiş bir kişi görünümünde geldi.

Bu arada, eski Padişah, Topkapı Sarayı'na götürülürken, Dolmabahçe'de büyük bir yağma hareketine girişildi. Yeni Valide Sultan *"cülûs bahşişlerine karşılık"* adı altında Abdülâziz'in 85 000 altınına el koydu; yaklaşık 8 milyonluk esham ve tahvilât Maliye'nin borcuna karşılık *"Erkânı Erbaa"* kararıyla hemen Osmanlı Bankası'na yatırıldı ve Saray'ın iç hazinesindeki 8 yüz bin liralık mücevherat da Murat V'in bir milyon lirayı bulan borcuna karşılık yeni Padişah'ın sarrafı Hriktaki'ye devredildi. Serasker kapısı'nda başlayıp Dolmabahçe Sarayı'nda tamamlanan Biat Töreni'nde Topkapı Sarayı'ndaki tarihsel taht getirilemediği için Murat V'e atalarının tahtına oturmak hiçbir zaman kısmet olmadı. Öte yandan, duyduğu korkunun etkisinden kurtulamayan Padişah'ın durumu ağırlaşarak gerçek bir çılgınlığa dönüştü.

8. ÜÇ PAŞA'DAN KURULU VÜKELÂ GRUBU

Bilindiği gibi, Abdülaziz devrinin son yıllarında, İmparatorluk'ta korku, sefâlet ve emniyetsizlik hüküm sürüyordu. Abdülâziz'in tahttan indirilmesi ve Murat V'in Padişah ilân edilmesi, bu sebeple umumî bir sevinç ile karşılandı. Bu sevincin taşıdığı mâna şu idi: İstabdât devri sona ermiş hürriyet devri gelmişti. Hürriyet de İmparatorluğu, düşmüş bulunduğu uçurumdan kurtaracak ve herkese ümit ettiğini getirecektir *(21)*.

Yüzyıllardan bu yana sürüp gelen bağnaz düşünce sistemini kırmayı başaran Sultan Murat, yanına hiçbir muhafız almaya gerek duymaksızın, ellerine geçirdiği zarif eldivenleriyle ya atına, ya da arabasına binerek İstanbul sokaklarında dolaşır, halk da onu coşkuyla

selâmlayarak hiçbir Padişah'a göstermediği sevgiyi kendisinden esirgemezdi.

Sultan Murat artık *"millet"* diye ifade edilmeye başlayan halkı seviyordu ve ona hizmet etmek de istiyordu. Fakat, bu hususta kendisini tahta çıkarmış olan Vükelâ ise henüz tutulacak yol hakkında anlaşmamış durumda idiler. Abdülâziz'i tahttan indirirken, istibdadı yıkmak hususunda mutâbık kalmışlardı. Murat'ı tahta çıkarınca, Meşrutiyet'i ilân etmek noktasında ayrıldılar. Şöyle ki:

Sadrâzam Mehmet Rüştü Paşa namuslu ve hamiyetli bir zattı. Fakat, büyük devlet adamında aranan geniş görüşe ve sağlam iradeye sahip bulunmuyordu. Bu sebeple, Meşrutiyet idaresinin Osmanlı İmparatorluğu'nda tatbîk edilebileceğine inanmıyor ve millete hürriyet verilmesinin zararlı olacağını iddia ediyordu. Serasker Hüseyin Avni Paşa ise, idarenin eski şeklinin muhafazası şartıyla, ıslahata taraftardı. Paşa'ya göre, Vükelâ hüsnüniyetle hareket ettiği ve adâletten inhirâf edilmediği takdirde icabında şiddete de başvurulmak şartıyla fenalıkların önüne geçilebilirdi. Mithat Paşa'ya gelince, fenalıkların ancak Meşrutiyet idaresi ile ortadan kalkabileceği fikrinde idi. Vükelâ'nın diğer azaları da bu üç fikirden birine iltihâk etmiş durumda idiler. Halkın muhafazacı kısmı, Sadrâzam'ı, aydınlar da Mithat Paşa'yı tutuyordu. Ordu, subay kadrosunda Meşrutiyet taraftarları bulunmakla beraber, Hüseyin Avni Paşa'nın emrinde idi. Avrupa umumî efkârı ise, Türkiye'de Meşrutiyet'in ilân edileceğine muhakkak nazarıyla bakıyordu.

9. SULTAN MURAT V'İN İCRAATI

9.1 Hatt-ı Hümâyun

Padişahlar'ın tahta çıktıkları zaman, memleket idaresinde tutacakları yolu bir Hatt-ı Hümâyun ile bildirmeleri gelenek idi. Bu sebeple Sultan Murat'ın idâre hakkındaki niyet ve tasavvurları merakla beklenmişti. Hatt-ı Hümâyun, cülûsun üçüncü günü ilân edildi. Sadrazam'a direktif mahîyetinde olmak üzere şu fikirleri ihtivâ ediyordu:

1- Cülûs, Tanrı'nın takdiri ve bütün tebaanın arzusu üzerine vukû bulmuştur, *2-* Sadrazam, Vükelâ ve diğer memurlar memuriyetlerinde ibkâ edilmiştir, *3-* Devletin iç ve dış işlerinde görülen müşkülâtın âmme efkârında yaratmış olduğu memnuniyetsizliğin bir an önce giderilerek güvenliğin sağlanması için idâre usûlünün sağlam bir esasa istinât ettirilmesi ve bütçenin dışında sarfiyât yapılmamasının temini, *4-* Bütün devletlerle dostluk esasları üzerine siyasî münâsebetlerin yürütülmesi.

Bu fikirler, Vükelâ tarafından Sultan Murat'a mâledilmişti. Sadrazam Rüştü Paşa, Hüseyin Avni ve Mithat Paşalar, Abdülâziz'i hâl etmiş olmalarından doğan mesuliyeti üzerlerinden atmak için, bu işi bütün tebaanın arzusu olarak göstermek hususunda mutâbık kalmışlar, fakat hâl'in sebebini teşkîl etmiş olan Meşrutiyet'in ilânı noktasında anlaşamadıkları için, Hatt-ı Hümâyun'u bu hususta müphem ve oyalayıcı ifâdelerle doldurmuşlardı.

9.2 Memnuniyetsizlik

Bu yüzden Hatt-ı Hümâyun memnuniyetsizlik uyandırdı. Umumî efkâr Sultan Murat ve Vükelâ aleyhine dönmeye başladı. Abdülâziz'in tahttan indirilmesinde büyük rol oynayan Harp Okulu Nâzırı Süleyman Paşa, Sadrâzam'a hitâben: *"Paşa Hazretleri saltanat değişikliği bugünkü istibdât idaresini muhafaza etmek için yapılmadı. Herkes milletin istikbâlini temin etmek için bu fedakârlığı deruhte etti, yoksa bu işi yapanların ne Abdülâziz'e şahsî bir garazları vardı ve ne de Sultan Murat'a hususî bir nisbetleri mevcut idi" (21)* diyerek Vükelâ'nın maksada ihânet etmek yoluna saptıklarını ifade etti.

Vükelâ Heyeti'ndeki konuşmaların gizliliği muhafaza edilemedi. Meşrutiyet maddesinde Hüseyin Avni Paşa'nın muhalefet gösterdiği, Sadrazam Rüştü Paşa'nın korktuğu, Mithat Paşa'nın ise yalnız kaldığı rivâyetleri dolaşmaya başladı. Hüseyin Avni Paşa hakkında küfürler edildiği ve hakâretler savrulduğu duyuldu. Umumî efkârda beliren bu tepki Avrupa basınına aksetti. Gazeteler, tekrar Türkler'in kabiliyetsizliğinden ve samimiyetsizliğinden bahsetmeye başladılar. Bu esna-

da İstanbul'da, muhâfazacı ve inkılâpçı gazeteler arasında, *"Meşrutiyet"* konusu üzerinde şiddetli tartışma yapılmakta idi.

Muhâfazacı zihniyet, *"Basiret Gazetesi"* tarafından temsil edilmekte idi. Bu gazetede Millet Meclisi kurulmasına taraftar olmakla beraber, bu Meclis'in siyasî yetkilere sahip olmasını mahzûrlu görmekte ve sâdece malî meselelerle, bayındırlık işleri hakkında salâhiyetli olmasını istemekte idi. Aynı gazeteye göre Müslümanlar'la Hıristiyanlar arasında tam bir eşitlik asla bahis mevzuu olmamalıdır. Hristiyanlar orduya kabul edilmemeli, Vükelâlık, Valilik gibi yüksek memuriyetlere getirilmemelidr. İslâm dini de zaten buna müsâit değildir. Aksi halde İslâmiyet ve Hilâfet mahvolur.

İnkılâpçı zihniyeti temsil eden *"Vakit Gazetesi"* ise devletin, istibdât idaresi ile düşmüş olduğu uçurumdan ancak Meşrutiyet idaresi ile kurtulabileceğini savunuyor, tebaa arasında tefrik kabul etmenin medeniyet ve insaniyet ile telif kabul etmediğini öne sürüyor ve şeriâtın da buna mâni olmadığını iddia ediyordu.

Bu tartışmadan da anlaşıldığına göre, muhâfazacı ve inkılâpçı zihniyet Meşrutiyet problemini dinden ayrı bir zemin üzerine istinat ettirmeyi düşünemiyordu. Bu ve bu gibi tartışmaların tesiriyle de halk arasında artmakta olan heyecan, Sultan Abdülâziz'in ölümü olayı ile bir kat daha arttı.

10. SULTAN ABDÜLÂZİZ'İN ÖLÜMÜ *(İNTİHARI)*

Abdülâziz, tahttan indirildikten sonra, Topkapı'da yaşamaya mecbur edilmişti. Bu Saray, ona Osmanlı Padişahları'ndan bazılarının maruz kalmış bulundukları kanlı akıbetleri hatırlatıyordu. İçinde bulunduğu çağda, amcası Selim III ve Mustafa IV bu Saray'da feci bir sûrette tahttan indirilmişler ve öldürülmüşlerdi. İşin garibi, Selim III'ün şehit edilmiş olduğu daire de, kendisine ikâmet için tahsis edilmişti. Gururlu ve hisli olan eski Padişah, Topkapı Sarayı'na öldürülmek için getirtilmiş olduğuna inanmaya başlamıştı. Serasker Hüseyin Avni Pa-

şa'nın kendisine karşı taşıdığı korkunç kin bu inancı söküp atmak hususunda yaptığı ruhî mücadelelere engel oluyordu. Öldürülmek korkusunun ağırlığı, Abdülâziz'de kendi canına kıymak fikrini ve hissini de geliştirmişti.

"Beni Sultan Selim gibi burada itmâm etmek isterler", "Bademâ benim hayatım mucib-i finedir, bir parça zehir bulamaz mısınız?" İşte Topkapı'da, ümitsizlik, hiddet ve heyecan saikâsıyla söylemiş olduğu sözler... Artık onun için, ölmek de, yaşamak da güçleşmişti. Topkapı Sarayı'ndan uzaklaşmakla, kendisine musallat olan ölüm fikrinden de kurtulabileceğini sandığı için, Sultan Murat'a bir mektup yazdı. Mektup: *"Tanrı'ya, sonra atabe-i şevketlerine sığınırım"* diye başlamakta *"Mürüvvet ve insaniyet, sıkılmışlara yardım etmektedir. Bulunduğum ızdıraptan beni kurtarmak için bir mahalli mahsus tayinini rica ederim"* diye sona ermekte idi.

Sultan Murat, mektuba cevap verdi. Onu teselli etti ve Ortaköy'de Fer'iye Sarayına *(Bugünkü Galatasaray Üniversitesi)* naklettirilmesini irade etti. Abdülâziz bu yeni ve şahâne hapishanesinde de ölüm korkusundan kurtulamadı. Saray'ın karşısında, Kuzguncuk'ta, Hüseyin Avni Paşa'nın yalısı bulunuyordu. Hüseyin Avni Paşa'yı hatırlamak ise ölümü düşünmekti... Abdülâziz, Saray'ın pencereleri dibinde nöbet bekleyen subayların konuşmalarını fenaya yorumluyor ve annesine, *"Beni tahttan indirmek elbette öldürmek içindir"* diyordu. Bu kâbuslu hayat üç gün sürdü.

4 Haziran 1876 Pazar sabahı Harem Dairesi'ndeki kadınların feryatları Abdülâziz'in bütün ızdıraplarından ebediyen kurtulmuş olduğunu ifade ediyordu. Vak'a yerine ilk yetişen Hüseyin Avni Paşa oldu. Gürültüyü sevmediği için vaveylâyı men etti. Cenâzenin, civardaki karakola taşınmasını emretti. Altına erlere mahsus yataklardan birini koydurdu, pencerelerin birinden kopardığı bir perde ile de üstünü örttü. Ondan sonra Vükelâ ile doktorlara haberler uçurdu. Vükelâ toplandıktan sonra, merhum Padişah'ın ölüm hikâyesini, hizmetinde bulunan Fahri Bey'den dinlediler. Abdülâziz, pazar sabahı, vâlidesinden sakalını düzeltmek için bir makas ve bir ayna istemiş, sonra herkesi

odasından çıkartarak yalnız kalmış ve makas ile kollarının damarlarını kesmiş, cariyeler, bir müddet sonra, kapıyı vurdukları halde cevap alamayınca, kapı, Valide Sultan'ın emriyle kırılmış ve içeriye girildiğinde Abdülâziz'in, kana bulanmış olduğu halde hasır üstünde uzanmış ve ölmüş olduğu görülmüş, yanında ölüm âleti olan makas da duruyormuş.

Vükelâ bu izahâtı kâfi gördü ve ayrıca bir tahkikât açılmasına lüzûm görmedi. Zaten hâl fetvasında Abdülâziz'in deli olduğu ifade edilmişti. Teessür anında ve delilik saikâsıyla intihar edilebilirdi. Abdülâziz de intihar etmişti. Bunda şaşılacak ne vardı?

Bu esnada çağırılmış bulunan 19 doktor da cesedi muayene ettiler. Fakat, bu muayene sadece kol ve bilek kısmına inhisâr etti. Hüseyin Avni Paşa, *"Bu cenâze, Ahmet Ağa, Mehmet Ağa değildir, bir Padişah'tır. Onun her tarafını açtırıp size göstereremem"* diyerek umumî muayene yapılmasına mâni oldu. Doktorlar da, *"bu şartlar dahilinde"*, bir Rapor tanzîm ederek, yukarıda söz konusu olan makas ile kesilmiş olan damarların ölüme sebebiyet verebileceği neticesini tespit ettiler. Bu sûretle Abdülaziz'in ölümü, bir intihar olarak kabul edilip resmen ilân olundu.

11. TAHKİKAT SONUÇLARI

Hakikaten, Abdülaziz intihar mı etmişti? Vak'a öğrenilince başta Murat V olmak üzere herkes onun bir cinayete kurban olduğuna inandı. İngiliz Elçisi bile: *"Haber duyulur duyulmaz kendim de dâhil olduğum halde eski Padişah'ın vefat sebebi intihar olmayıp bilâkis cinayet olduğuna şüphe eden bir fert bile yok idi desem câizdir"* sûretindeki ifâdesiyle bu ciheti tevsîk etmektedir. Resmi tebliğ ve doktorların rapor'u yayımlandıktan sonra, bazı kimseler intihara inandı ise de, umumî efkârın büyük bir kısmı cinayete ihtimâl vermeye devam etti. Usûlüne göre resmî bir tahkikât yapılmış olmadığı için iki şıkkın taraftarları da tezlerini, bazı hadiseleri ve eski Padişah'ın bazı sözlerini yorumlamak sûretiyle kuvvetlendirmeye çalıştılar.

İntihar tezine taraftar olanlar, daha çok, psikolojik delillere dayanmaktadırlar. Bunlara göre, Abdülâziz son derece mağrur ve hassas bulunması dolayısıyla tahttan indirilmesinden doğan ızdırap ve kederi hazmedememiştir. Onun böyle bir vaziyete tahammül edemeyeceği padişahlığı zamanında görülmüş olan şu halleriyle de sabittir: Bursa'ya yaptığı seyahatta bütün türbeleri ziyaret ettiği halde, Yıldırım Bayezıd'ın türbesini ziyaret etmemiş ve sebebi sorulduğunda Timur'a teslim olmakla saltanât hanedanının şerefini küçültmüş olduğunu, böyle bir duruma düşmemek için pekâlâ sinesine bir hançer saplamasının daha muvâfık olacağı cevabını vermiştir. Kezâ, Fransa İmparatoru Napolyon III'ün Sedan'da Almanlar'a esir düşmesi üzerine de, şerefini korumak için intihar etmeyi düşünmemiş olduğundan ona küfürler savurmuştur. Bundan başka kendisi de daha çocukluğundan beri, intihar fikri üzerinde sık sık durmuştur. Hattâ, annesinin birçok teklif ve teşebbüslerine: *"Üzerime varmayın intihar ederim"* demekle karşı koymuş, tahta çıkmasından dört yıl sonra da bir muhavere esnasında intihar şekilleri üzerinde durarak, en kolay şeklin kol damarlarını açmak sûretiyle intihar olduğunu ifade etmiştir. Nihayet, tahttan indirilmesinden sonra Topkapı Sarayı'na girişinde zehir istemiş olması da, canına kıymak isteği hususunda delil olarak gösterilmiştir.

Cinayet tezine ihtimâl verenlere gelince, bunlar, Abdülâziz'in hâl edildikten sonra, öldürüleceği hususunda devamlı bir korkunun tesiri altında kaldığını, Hüseyin Avni Paşa'nın, daha hâl olayından önce onu öldürmek tasavvurunda bulunduğu, hatta bu tasavvuru Mithat Paşa'ya açmış ise de reddedildiği, hâl'den sonra aynı tasavvuru Sultan Murat V'e açtığını ve şiddetle reddedildiğini öne sürdükleri gibi Fer'iye Sarayı'na nakledildikten sonra, yüksek maaşlarla Abdülâziz'in hizmetine ve nezaretine yeni adamlar tayin edildiğini, ölüm vak'asından sonra, ceset üzerinde tam bir muayene imkânının doktorlara sağlanmadığını ve ölüm hakkında hiçbir tahkikâta girilmediğini de işaret ederek, öldürülmüş olabileceğini kabul ediyorlar.

Abdülhamit devrinde yapılan muhâkeme esnasında her ne kadar intihar keyfiyeti reddedilmiş ve cinayet üzerinde karar verilmiş ise de,

bununla dahî Abdülâziz'in ölümü üzerine çöken esrar perdesi kaldırılamamıştır. Mahkemeden sonra, cinayet mi, intihar mı soruları devam etmiş ve mesele târihin derinliklerine gömülmüştür. Arşiv vesikâları üzerinde incelemeler yapmak sûretiyle bu sorulara son vermeye teşebbüs etmiş olan Şeref *(22)* ile İnal *(23)*, çalışmalarının sonunu kesin hükme bağlamaktan çekinmişlerdir. Şeref, "Sultan Abdülâziz'in Vefatı" adlı Makalesi'nde: *"İntihar mı, katil mi? Bu iki rivâyetin hangisi doğrudur? Meseleyi etrafıyla tetkîk ve münakaşa ederek kat'i bir hüküm vermek ne iyi olurdu, lâkin abd-i âciz her iki tarafa kanâat-i tamme hâsıl edemediğimden mesmuâtımı zikr ve irat ve bazı mütalâat ilâvesiyle iktifâ edeceğim"* demektedir.

İnal'ın mütalâası ise şöyledir: *"Abdülâziz'in hâl'line teşebbüs edildiği günden ahirete gittiği veyahut gönderildiği dakikaya kadar cereyan eden hadiseleri gözönünde bulundurarak derim ki: Sultan Abdülaziz katledilmiş ise, katlettiren Hüseyin Avni Paşa'dır. İntihar etmiş ise müsebbibi ve diğer tâbirle mânevî katili yine Hüseyin Avni Paşa'dır" (23).* İnal'ın mütalâası tarih olaylarının tabiî bir neticesi gibi görünmekle beraber, kesin bir hüküm mahîyetinde değildir. Biz de böyle bir hükme mesnet teşkil edecek vesikâ ile belgelerin henüz meydana çıkarılmamış bulunduğunu belirtmekle iktifâ ediyoruz.

Abdülâziz'in ölümü, yukarıda da işaret edildiği gibi, halk arasında büyük heyecan yarattı. Abdülâziz'in evvelce tahttan indirilmiş olmasına sevinmiş olanlar bile ona acımaya başladılar ve Vükelâ'yı Abdülâziz'in ölümünden suçlu tuttular. Başlıca olarak da Hüseyin Avni Paşa'yı kabul ettiler. Öte yandan, Sultan Murat V hakkında da suçlamalar başladı. Yukarıda da işaret edildiği gibi, ondan Meşrutiyet'i ilân etmesi beklenmişti. Halbûki Vükelâ'nın elinde bir oyuncak haline geldiği ve Serasker Paşa'nın istibdâtı için âlet vazifesi görmeye başladığı hususunda umumî bir kanaat hâsıl oldu. Halkın psikolojik durumunda meydana gelen bu değişiklik İstanbul'da ve İmparatorluğun başka taraflarında kötümser bir hava yarattı.

12. ÇERKEZ HASAN VAK'ASI

İşte bu havanın gittikçe sertleşmeye başladığı bir sırada, yâni Abdülaziz'in ölümünden oniki gün sonra Çerkez Hasan Vak'ası meydana geldi. Bu yeni trajedinin konusu ve aktörleri hakkında, kitaplarda rastlanan bilgi şöyledir *(21)*:

"Girit'te, hristiyan halkın giriştiği fesatçı hareketleri görüşmek için Mithat Paşa'nın konağında Vükelâ Meclisi toplanmıştı. Toplantıda, Sadrâzam Mehmet Rüştü Paşa, Devlet Şûrası Reisi Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Tophane Müşiri Rıza Paşa, Hariciye Nâzırı Raşit Paşa, Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmet Paşa, Maarif Nâzırı Cevdet Paşa, Maliye Nâzırı Yusuf Paşa, Ticâret Nâzırı Hâlet Paşa, Meclisi Âliye memuru Hüseyin Paşa, Sadâret Müsteşârı Sait Efendi, Amedci Mahmut Bey ve Sadâret Mektupçusu Memduh Bey bulunuyorlardı.

Görüşmelere devam edildiği sırada, odaya Çerkez Hasan girer, sağ elinde tabanca, sol elinde kama vardır. Nâzırlara "Davranmayınız" dedikten sonra Hüseyin Avni Paşa'nın karnına ateş eder. Kayserili Ahmet Paşa, katili zapdetmeye kalkışır, fakat kama ile yaralanması üzerine bir kenara çekilir, Çerkez Hasan, serbest kalınca, yerde can çekişen Hüseyin Avni Paşa'yı kama ile öldürür. Bu sırada kendisini tutmaya çalışan Mithat Paşa'nın hizmetkârlarından birini ve Sadâret Yâveri ile bir eri de tabanca ile katleder. Çerkez Hasan bu işleri görürken, Paşalar ve diğer Nâzırlar canlarını kurtarmak maksadıyla çil yavrusu gibi dağılırlar ve bitişik odalara iltica ederler. Bu arada serseri bir kurşun da Hâriciye Nâzırı Râşit Paşa'nın hissesine isabet ederek ölümüne sebep olur."

Katil tutulduktan sonra, Vükelâ'dan arta kalanlar toplanıp durumu mütalâa ettiler. Yapılan hareketin Abdülâziz'in intikamını almak maksadıyla tertiplenmiş geniş ölçüde bir hareket gibi kabul ettikleri için Sultan Murat'ın ikâmet etmekte olduğu Yıldız Sarayı'na haber gönderdiler ve Saray'ı muhafaza için tedbirler aldılar. Olay İstanbul'da duyulur duyulmaz, herkes de Vükelâ gibi bir isyan hareketine ihtimâl

verdi. Hattâ yabancı Elçiler bir aralık limanda bulunan sefâret gemilerine iltica etmeyi bile düşündüler. Fakat az zaman içinde olayın tek faili bulunduğu, bu fâilin de Abdülaziz'in eşlerinden birinin kardeşi olan Çerkez Hasan olduğu anlaşıldı.

Çerkez Hasan, Kafkasya'dan İstanbul'a gelmiş, Harp Okulu'nda tahsil ettikten sonra Yüzbaşı rütbesiyle ordu hizmetine girmiş, Dar-ı Şûray-ı Askeriye'de ve Hassa Ordusu'nda Yaverlik yaptıktan sonra, Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin Efendi'nin maîyetinde Kolağası rütbesiyle Yâverliğe tâyin edilmişti. Bazı rivâyetlere göre, Abdülâz'in üçüncü kadını ile akrabalığı da vardı. Abdülaziz'in hâl'ledilmesinden sonra, İstanbul'dan uzaklaştırılmak maksadıyla, Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından merkezi Bağdat'ta olan Altıncı Ordu'ya tâyin edilmiş ve memuriyet yerine gitmesi için tazyik ve tehdit edildiği sırada, yukarıda anlatılan cinayetleri işlemişti.

Kendi ifadesine göre, Vükelâ'nın Abdülâziz'i hâl'letmelerini sebepsiz ve haksız görmüş ve onu tekrar tahta geçirmek için hâl'linde başlıca rolü oynamış olan Hüseyin Avni Paşa ile Kayserili Ahmet Paşa'yı öldürmeyi tasarlamış, fakat münâsip bir fırsat bulamamıştı. Abdülâziz'in ölümünden sonra ise intikam almak maksadıyla aynı fırsatı kollamaya başlamış ve neticede, yukarıda anlatılan cinayeti işlediğini ifade etmiştir.

Hükûmet bu ifâdeyi bir tarafa bırakarak, tebliğinde suikastin Hüseyin Avni Paşa'ya karşı ve şahsî düşmanlık sebebiyle yapılmış olduğunu ilân etti. Fakat umumî efkâr, resmî tebliğlere hiçbir veçhile itimât etmez hale geldiği için bu trajedi hakkında da türlü yorumlar ortaya atıldı. Bu arada, Mithat Paşa'nın, Hüseyin Avni Paşa'dan kurtulmak, Meşrutiyet taraftarlarının da Murat V'i Kanun-i Esasî'yi ilân etmeye zorlamak için Çerkez Hasan'ı bu cinayete sevkettikleri rivâyetleri de dolaştı.

Çerkes Hasan, kendi ifadesinde de belirttiği gibi, Abdülâziz'in intikamını almak maksadıyla öldürmüştü. Bu ifadeyi red ve cerhedecek vesikâlar bulunmadığı için varsayımlarla cinayetin başka sebeplerle izâhını yapmak kabule şayân görülmez.

13. SULTAN MURAT V'İN ANORMAL DAVRANIŞLARI

Osmanlı devletinde, bir Padişah'ın, şeriât icâplarına göre tahttan idirilmesi için ya küfür işlemiş olması ve yahut deli olması gerekiyordu. Abdülâziz'e küfür isnât edilemediği için, deli olduğu, doktor raporu ile değil, fakat fetva ile tesbit edilmiş ve tahttan indirilerek yerine Sultan Murat V geçmişti. Murat V'in Padişah olacağı sırada deli olmadığını kabul etmek gerekir. Zirâ, Vükelâ'nın deli olmayan bir Padişah'ı yerinden atarak yerine, günün birinde iskât etmek zorunda kalacakları deli bir Şehzade'yi Padişah yapmaları için kendilerinin deli olmaları icâb eder. Halbuki, Abdülaziz'i tahttan indirme işinde başlıca rolü oynamış olan Mehmet Rüştü Paşa, Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah Efendi akıllı adamlardı. Fakat bu akıllı adamlardan herbiri kendi aklının istikâmetine o kadar inanıyordu ki, bunlarla çalışacak bir Padişah'ın zıvanadan çıkmaması için çelik gibi irâdeye sahip olması lâzımdı. Halbûki Murat V önceden açıkladığı gibi, çok hassas ve zayıf irâdeli bir Padişah'tı. Bu sebeple, Padişah olur olmaz delilik alâmetleri göstermeye başlamıştı. Bu sûretle birkaç aydan ibâret olan trajedilerle dolu, devrinin son trajedisinin kurbanı bizzât kendisi oldu.

Sultan Murat'ın deliliğine tesir etmiş olaylar şunlardır: Abdülâziz devrinin son yıllarında saltanat varisliğinde değişiklik şayiâları ortada dolaşmaya başlamıştı. Padişah'ın, tahta kendisinden sonra oğlu Şehzade Yusuf İzzettin'in çıkmasını temine çalıştığı söyleniyordu. Böyle bir halde ise, veliaht bulunan Sultan Murat, taht üzerindeki haklarını kaybedecekti. İşte saltanat haklarını kaybetme korkusu, onda akıl bozukluğuna elverişli şartları meydana getirmede ilk âmil oldu.

Sultan Murat, bu korkunun tesiri ile, nezâret altında bulundurulmasına rağmen Jön Türkler'le ve Abdülaziz'in Vükelâ arasındaki düşmanlarıyla münasebetlerini sıklaştırmak zorunda idi. Hüseyin Avni Paşa ile Mithat Paşa'nın Abdülaziz'i hâl etmek için hazırladıkları tertibe dahil oldu. İşte bu andan itibaren son derece endişeli ve korkulu günler geçirmeye başladı. Çünkü tertibin muvaffâk olamaması halinde öldürüleceğini muhakkak sayıyordu. Korku sâikasıyla alkole düş-

künlüğü arttı. Aşırı derecede konyak ve şampanya içmeye başladı. Böylece korku ve alkol aklî melekelerinde büyük tahribât yaptı. Abdülâziz'in tahttan indirilmesi hususunda tesbit edilmiş tarihin, kendisine haber verilmeksizin bir gün önceye alınması ve dramatik bir şekilde, Saray'dan alınarak Bab-ı Seraskerî'ye biat için götürülmesi, çılgınlık alâmetlerinin belirmesi hususunda, bardağı taşırtan damla vazifesini gördü. Nitekim daha biat esnasında sırıtmaları ve manasız el ve kol hareketleri görüldü. Biat'ten sonra, Mehmet Rüştü, Hüseyin Avni ve Mithat Paşalar'ın Saray'da sözde Padişah'ı muhtemel bir tehlikeye karşı korumak için kalmaları da, Sultan Murat'ın ruh hâli üzerinde menfî tesir yaptı. Bu üç zattan herbiri Padişah'ı kendi fikrine getirmek için çalıştı. Hüseyin Avni Paşa, bilhassa, ona ordu sâyesinde tahta çıkmış bulunduğunu dolayısıyla kendisine minnettar kalması gerektiği fikrini telkin etmeye çalıştı. Mithat Paşa, Kanun-i Esasî'nin ilânı lüzûmundan, Mehmet Rüştü Paşa ise bu işin henüz mevsimsiz olduğundan bahsettiler. Padişah bu üç ateş arasmda ne yapacağım şaşırmıştı. Padişah'ın irâdesiz, kararsız ve isteksiz davranışı karşısında üç Paşa'dan ibâret grup uzlaşma usûlleriyle Padişah adına memleketi idâre etmeye başladılar. Bu sûretle, memlekete hürriyet ve meşrutiyet getirilmedikten başka İmparatorluğun tek hür adamı da birbirlerini sevmeyen ve anlamayan üç kodamanın istibdâdı altına girdi.

Bunlar, Padişah'ın, dilediği adamları hizmetine almasına engel olduktan başka, dostlarının da Saray'a girmesine mâni oldular. Hattâ Namık Kemal kardeşimizin bile huzura çıkmasına müsaade edilmedi. Padişah'tan istenen tek şey Vükelâ'nın getirdiği yazılara muvâfakât etmesinden ibâretti. Böylece bütün idâre selâhiyeti Vükelâ'da, bu selâhiyetin bütün mesûliyeti Padişah'ta toplanmış oluyordu. Sultan Murat böyle bir hükümdarlık tarzının fecî âkıbetini Sultan Abdülaziz'in hâl olayında görmeyecek kadar henüz aklını kaybetmemişti. Nitekim Hüseyin Avni Paşa, kendisine Abdülaziz'in öldürülmesi hususundaki fikrini açtığı vakit, *"Ben katil olamam"* diye şiddetle reddetti ve hattâ tahttan feragât edeceğini söyledi.

Abdülâziz'in ölümü, Padişah'taki delilik istidâdını geliştirdi. Haber kendisine ulaştırıldığı gün sofrada yemek yemekte idi. Fenalık his-

setti, kustu ve baygınlık geçirdi. Amcasının intihar ettiğine değil, öldürüldüğüne inanmıştı. Kandan nefret ediyordu. Halkın ve Avrupa umumî efkârının bu cinayetten kendisini mesûl tutacağına ihtimâl veriyordu. Bu esnada kendisini teselli edecek tek varlık olan annesi de *"Bizim halimiz ne olacak? İşte amcamızı öldürdüler"* demek sûretiyle ızdırabını ve hastalığını artırıyordu. Sultan Murat artık kendi âkıbetinden de emin değildi. Vükelâ'nın ihânetinden ve halkın intikamından korkmaya başladı. Bu şartlar dahilinde dimağı ve ruhî çalkantıları gelişti.

Biat Töreni sırasında Patrikler'le öteki Ruhanî Başkanlar içeri girdiklerinde tahttan inip kaçmağa kalkışmak, özellikle Abdülâziz'in acıklı ölümü ve Çerkez Hasan Vak'ası'ndan sonra merdivenlerden çıkarken inmek, inerken çıkmak, ata ters binmek, huzuruna çıkan Vükelâ'yı kucaklayıp öpmek, Yıldız Sarayı'nda *"Kan istemem, saltanât istemem"* diye bağırarak, Padişahlık istemediğini söyleyerek kendini havuza atmak gibi doğal olmayan davranışları yüzünden Kılıç Alayı ertelendiği gibi, Cuma Selâmlıkları'na çıkması da yasaklandı.

14. ÜÇ PAŞA'NIN ÖNERİLERİ

Memleketi ilkin yukarıda adı geçen üç Paşa idâre etmişti. Hüseyin Avni Paşa'nın ölümünden sonra bütün idare Mehmet Rüştü Paşa ile Mithat Paşa'nın elinde kaldı. Bunlar, Sultan Murat'ın deliliğini umumî efkârdan gizli tutmaya çalıştılar. Padişah'ın arkasında, oturmasına engel olacak yerde bir çıban çıktığını ve tedavi edilmekte olduğu haberini yaydılar. Gerçekte bu esnada Padişah'ın dimağındaki mânevi çıban tedâvi edilmekte idi. Tedâvi eden de saray doktorlarından Capoleone adında biri idi. Bu zat, antik çağlardan kalma usûllere müracaat etmek sûretiyle, yâni sülük yapıştırmak sûretiyle hastalığı yenmeye çalışıyordu. Bu tedâvi tarzı ise aksi netice verdiği için, hastalık korkunç boyutlara ulaşıyordu.

Vâlide Sultan'ın -Murat'ın annesi- çok güvendiği Doktor Capoleone derhal hastanın yanına çağrılmış, ancak uyguladığı antiflojistik te-

dâvi yöntemi kötü bir şekilde sonuçlanmıştır. Sıcak su banyolarıyla birlikte yetmiş sülüğün uygulandığı bu tedâvi yöntemi, entellektüel sürmenajla birlikte geçmiş yılların eğlencelerinden miras kalan beyinsel eksitasyonlarla birleşince, bünyeyi daha da zayıf bir duruma sokmuş, hastanın duyarlılığını fazlasıyla tahrip ederek nevroza yol açmıştır. Ortada (demans) bunama olarak nitelenecek herhangi bir durumun varlığı söz konusu değildi. Evet elbette hastaydı, hem de ağır bir şekilde sinir bozukluğu içindeydi. Ancak bu sinir bozukluğu kesin olarak tedâvi edilebilir mahîyetteydi.

Çevresindekilerin ihtirâsı ve yeteneksiz bir doktorun kurbanı olan zavallı Sultan Murat V, zaman zaman sakinleştiği sıralar âdeta haykırırcasına şu sözleri söylüyordu:

"Bu şekilde yaşamaktan, bütün bu entrikalardan bıktım usandım artık! İstifâ ediyorum. Vârisimi geçirsinler yerime. Beni de bıraksınlar, İtalya'da veya Fransa'da huzur içinde yaşayayım."

Hastalığın uzaması, devletin umumî siyaseti üzerinde de akisler yapıyordu. Elçiler İtimatnâmeleri'ni takdim edemedikleri için, vazifelerine başlayamıyorlardı. İngiltere Elçisi, tedbir olarak, Padişah'ın hastalığı müddetince işlerin Nâiplik ile tedvir edilmesini teklif etti. Kendisine Padişah'ın aynı zamanda Halife bulunması dolayısıyla imâmet yetkilerini hâiz bulunduğu ve deli bir Padişah'ın imâmetinin sahîh olamayacağı ve böyle bir kimseye niyâbet etmenin de şer'an câiz olmadığı cevabı verildi.

Bununla beraber, Elçi'nin dikkati çekmesi, devlet adamlarını çıkar yol aramaya sevketti. Mithat Paşa, bir Meclis-i Umumî'nin toplanmasını ve Kanun-i Esâsi meselesini görüşmesini Sadrâzam'a teklif etti. Sadrâzam, yeni bir Padişah'ın deli bulunduğu bir sırada böyle meselenin görüşülüp karara bağlanması câiz olamayacağını söyleyerek teklifi reddetti. Bu esnada, Fransa'nın Orleans şehrinde çıkan bir gazete Padişah'ın hastalığı hakkında bir makâle neşrederek, hastalığın alkolden mütevellit cinnet ve felçten ibâret olduğunu yaydı. Vükelâ bunun üzerine ve yine İngiltere Elçisi'nin tavsiyesi ile Viyana'dan asabîye

hastalıkları mütehassısı Leidersdorff'u getirttiler. Doktorlar Sultan Murat'ı muayene ettikten sonra, tanzim ettiği raporda hastalığın, uykusuzluktan ve son olayların asap sisteminde yaptığı tesirlerden mütevellit dimağî ve ruhî bir depresyon olduğunu belirterek devamlı ve sistemli bir terapi ile, tedâvi edilebileceğini belirtti. Lâkin ikinci bir muayene ve konsültasyondan sonra, hastalığın tam bir sûrette tedâvisine imkân bulunmadığına kani olduğunu ifâde etti. Raporların tam metinleri neşredilmediği için bu hususta da karanlık noktalar mevcuttur. Doktorun altı ay gibi uzun bir tedâviye lüzûm göstermesi ve bazı tarihlerde rastlandığı gibi Sultan Murat'ı Viyana'daki kliniğe götürmek teklifinde bulunmuş olması muhtemeldir. Buna karşılık, Vükelâ'nın da, Osmanlı geleneklerinin böyle bir teklifi kabul etmeye imkân vermediğini ileri sürerek ve *Raison d'Etat (Hikmet-i Hükûmet)*, prensibine dayanarak doktordan hastalığın tedavi edilmez cinsten olduğuna dair bir rapor elde etmiş olmaları mümkündür.

15. SULTAN MURAT V'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

Bu Rapor, Sultán Murat'ın tahttan indirilmesi için ilmî bir fetva mâhiyetinde idi. Fakat Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa, buna rağmen tereddüt ediyordu. 25 Ağustos'ta İngiliz Elçisi'ne damşmaya gitti. Elçi, bu derece nâzik bir mesele hakkında kendisinden bir şey beklenmemesi, vatanın selâmet ve saadeti için gerekli fedâkarlık teşebbüslerine girilmesi icap ettiğini ifâde etti. Bir gün sonra, Veliaht Abdülhamit'in bir adamı yine İngiliz Elçisi'ni görerek, efendisinin tahta çıktığında hürriyet esasları dairesinde memleketi idâre edeceğine dâir teminât vermekte olduğunu bildirdi. Bu esnada Ticaret Nâzırı ve Abdülhamit'in enişteleri Mahmut Paşa ve Serasker Redif Paşa'lar Sadrâzam'ı Abdülhamit'in cülûsunu temin için teşvik ve tehdit ediyorlardı. 29 Ağustos'da, Sadrâzam'ın tavsiyesi üzerine Mithat Paşa, Abdülmecit'in dördüncü kadını Pristo Hanım'ın Nişantaşı'ndaki konağında Abdülhamit ile bir mülâkât yaptı. Bu mülâkatta cülûs ve Kanun-i Esasî maddeleri görüşüldü. Abdülhamit Osmanlı devletinin iç ve dış durumunun

nezâketini takdir ediyordu. Umumî efkâr ve Avrupa yeni bir devir beklemekte idi. Bu devrin de ilk işareti Kanun-i Esasî'nin ilânı olacaktı. Mithat Paşa'ya Kanun-i Esasî ilân edeceğine dâir söz verdi. Ertesi gün hâl ve cülûs meselesi Vükelâ Heyeti'nde görüşüldü ve karara bağlandı.

31 Ağustos 1876'da, Vükelâ, ulemâ ve ricâl, Topkapı'da kubbe altında toplandılar. Sadrâzam Mehmet Rüştü Paşa, gözyaşı dökerek, melek tabiâtlı Padişah Sultan Murat'ın asabî hastalığından bahsederek, bu hastalığın tedâvisi için şeriâtın talep ettiği müddetin geçmiş bulunduğunu ifade etti. Mithat Paşa da, hastalığın seyri ve tedâvisi için yapılan teşebbüsleri uzun uzadıya anlattıktan sonra: *"Bu devlet Padişah olmayınca idare edilemez. Mesâil ve meşâgil-i külliye mercî (tüm çaba ve çalışmaların onaylandığı yer) Padişah'tır. Tedvirinde muztâr kaldığımız ahvâl-i müşkîle fetva istemeye lüzum-i kavi gösterdi. (Çözümünde çok sıkıntı çektiğimiz bu zor şartlara bir fetva istemek gereği fazlası ile doğdu)"* dedi. Bunun üzerine önceden Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'ye hazırlatılmış olan fetva okundu. *"İmâmülmüslimin cünûn-ı mubik ile mecnun olmakla imâmeten mâksud fevt olsa uhdesinden akd-ı imâmet münhâl olur mu? Elcevap beyan buyurula? Allahu â'lem olur. Ketebehu'l-fakir Hasan afa anhu."* Fetva şeriâtın sözü olmakla son sözdü. Ne takdir ve yerme, ne de incelenip tahlîl edilemezdi. Bu sebeple, dinleyenlerin bir dua karşısında gösterdikleri sükût 93 günlük en kısa Padişah'lık döneminin sonu ve yeni bir devrin başlangıcı demekti. Artık Sultan Murat deli olduğu için tahttan indirilmişti. Netice Hırka-i Şerife Dairesi'nde beklemekte olan Sultan Abdülhamit'e bildirildi *(31 Ağustos 1876 Salı)*. Veliaht bunun üzerine Babussaâde önünde kurulan tahta çıktı. Hazır bulunanlar, başta Sadrazam olmak üzere biât ettiler ve Sultan Abdülhamit II'nin devri bu sûretle başlamış oldu.

Bu esnada, Sultan Murat'ın Başkâtibi Sadullah Bey, efendisine tahttan indirildiğini ve Dolmabahçe'den Çırağan Sarayı'na nakledilmesi için yeni Padişah'ın irâdesini tebliğ etti. Fakat bir Şehzade için tahta çıkmak ve tahtta tutunmak güç olduğu kadar, tahttan ayrılmak

da güçtü, hattâ çok daha güçtü. Sultan Murat, kısa Padişahlığı esnasında ızdıraptan başka şey görmedi ve hattâ aklına mâl olmasına rağmen tahttan ayrılmak istemedi. Hırçınlık gösterdi. Çırağan Sarayı'na gitmemek için ayak diredi. Bunun üzerine bir bagaj gibi zorla arabaya bindirildi ve böylece aklı tahtta kalarak sürgün kalacağı yere götürüldü. Sultan Murat V'in mason teşkilâtının, mason olan batılı diplomatların ve aracıların mânevî baskısından ve nüfûz alanından kurtulmak için, sahte bir delilik sergilediği ve tahtını bu yüzden terk etmek istediği şeklinde bazı görüş ve rivâyetlerin mevcut olduğu da işitilmiştir (26). Ancak, bu varsayımların geçerli olması mümkün değildir. Çünkü, ne Sultan Murat V'in dengesizlikleri sahte ve yapmacıktır, ne de Sultan Murat V tahtını isteyerek terk etmiştir.

Tahttan indirildikten sonra iyileşen eski Padişah Çırağan Sarayı'ndaki çilesini şarkılar bestelemek ve torunlarına ders vermekle doldurdu. Çırağan Vak'ası'ndan *(1878)* sonra daha sıkı koruma altına alınan Murat V'in hatırı kardeşi Abdülhamit II tarafından sürekli soruldu ve dışarısıyla bağlantı kurması dışında her isteği yerine getirilirken, özellikle çok sevdiği içkiler kendisine bolca gönderildi. Şeker hastalığından 1904 yılında öldüğünde, cenazesi Yenicami Türbesi'nde annesi Şevkefzâ Sultan'ın yanına gömüldü.

16. TRAJİK OLAYLARIN ESRAR PERDESİ

Üç ay süren Sultan Murat devrinde, kimse muradına nâil olamadı. Devir facia ile başladı, facialarla devam etti ve facia ile son buldu. Abdülâziz'in ölümü ve intiharı, Serasker Hüseyin Avni Paşa ile bazı Nâzırlar'ın Çerkez Hasan tarafından katledilmesi, nihayet Sultan Murat'ın çıldırması ve tahttan indirilmesi trajedi yazarlarını bile şaşırtacak olaylardır. Hükûmet darbesi, kan, ihânet, suikast... İşte bu devrin bilançosu. Bütün bunlar neden ileri geliyordu? Soruyu çözmek için pek çok sebep sıralamak mümkündür. Fakat bütün bu sebepleri bir tek denklemin çözümü için yapılmış faaliyetler olarak kabul etmek mümkündür. Bu denklem de parçalanmakta olan Osmanlı İmparatorluğu

nasıl kurtulmalıdır, sûretinde kurulmuştur. Devlet adamları ve umumî efkâr çâre ve tedbir hususunda iki zümreye ayrılıyordu. Muhafazacı zümre, idârede şeriât ve şiddet usûlüne taraftardı. İnkılâpçı zümre meşrutiyet ve medeniyet tezini tutuyordu.

Muhâfazacı zümre, ortaçağ zihniyetini muhâfaza etmek, inkılâpçı zümre ise modern zihniyeti getirmek istiyordu. Mücadele bu iki zihniyet arasında idi. Tarihin hiçbir devrinde de eski zihniyetin yerini kolaylıkla yeni zihniyete terk ettiği görülmemiştir. İnkılâpçı zümre başta Mithat Paşa olmak üzere bir avuç aydından teşekkül ediyordu. Halktan onlara iltihâk edenlerin büyük kısmı ne meşrutiyet'ten ne de hürriyetten bir şey anlamıyordu. Fakat eski idâreden ümit kesmişlerdi. Yeni idâre belki umduklarını getirecekti. Başta Sadrâzam Mehmet Rüştü Paşa ile Hüseyin Avni Paşa'nın bulunduğu, muhâfazacı zümre ise meşrutiyet'ten ve hürriyetten korkuyordu. Halkın meşrutiyet'i ve hürriyeti kötüye kullanacağına ihtimâl veriyorlardı. Halkın cehâletten bunalan ve dünya görüşünden mâhrum olan büyük bir kısmı da kendileriyle aynı düşüncede idi. İşte Sultan Murat V döneminin trajik olayları bu iki zümre arasındaki amansız fikir mücadelesinin sonucudur.

17. SULTAN MURAT V ve İNSAN HAKLARI BİRLİĞİ

Sultan Murat V trajedisi ile ilgili olarak, Fransız kardeşimiz Paul de Régla tarafından 23 Mart 1892 tarihinde çok ilginç bir konferans verilmiş ve bu konu İnsan Hakları Birliği'ne de intikâl ettirilmiştir *(24)*.

Bu konferansın tam metnini burada vermek çok yer işgâl edeceği için ve konferansta yer alan bilgilerden çoğuna yukarıda değinilmiş olduğu için, Murat V'in hapis hayatına ve ondan saltanatı entrika ile aldığı iddia edilen II'nci Abdülhamit'e ait değerlendirmeler *Ek 8*'de özet olarak verilmiştir.

İnsan Hakları Birliği'nin hapisteki Murat V'e yapılan eziyetleri önlemek hussunda hiçbir şey yapmayacağını bildiren cevabındaki şu satırları insanlığın maşerî vicdanında oldukça rahatsız edici izler bırakmıştır.

"... V'inci Murat'ın kapatıldığı yerin kapıları ciddî bir hastalık yüzünden üzerine kilitleniyorsa, derhal ilmin ışığı altında bakımı sağlanmalıdır. Ancak ileri sürülen hastalık, tutsaklığın sürdürülmesini sağlayan bir bahâne ise, serbest bırakılmalıdır.

Prens ya da sıradan biri, aynı haklara sahiptir.

Bizim tarihimizde de keyfî yönetime bağlı haksız yere hapsedilme olaylarına rastlanır: XIV'üncü Louis zamanında, Demir Maske, Pompadour yönetiminde, Latude. Bizler ancak Bastille'i yıktıktan sonra İnsan Hakları'nı ilân edebildik.

Sizleri çevreleyen Bastille'ler dimdik ayakta dururken, bizim zayıf sesimizin Hükümdar'a kadar ulaşmasına nasıl izin verirler. Bu konuda gerçekten umutsuz olduğumuzu belirtmeliyiz. Ancak her türlü tepkimiz insanların kalplerinde çınlayarak, yankı yaratacaktır. İşte o insanlar, zamanı geldiğinde, insanlığın sesini duyacaklardır.

En samimi duygularımın ifadesini sunuyorum.

İnsan Hakları Birliği Başkanı
L. Trarieux, Senatör"

Kardeşimiz Paul de Régla'nın konuyu Osmanlı Merkez Liberal Komitesi aracılığı ile 5 Mart 1901'de uluslararası İnsan Hakları Birliği'ne kadar götürmesi, kendisinden yaklaşık ondokuz yıl önce 1882'de Cleanthi Scalieris kardeşimizin uluslararası Adalet Divanı'na yaptığı fakat aynı şekilde sonuçsuz kalan, ısrarlı başvuruları ve yoğun çabaları hatırlatmaktadır. Görülüyor ki, Murat V'in esaretten kurtulması için Osmanlı halkının, Saray erkânının ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının günlerini gün etmekten ve vurdumduymazlıktan başka yapacak bir şeyleri yoktu. İnsanlık haklarının ve ilâhî adâletin ahîrete kalmadan bu dünyada gerçekleşmesi bir türlü mümkün olmadı.

18. VELİAHT MURAT'TA MASONLUK FİKRİNİN DOĞUŞU

Veliaht Murat'ın mason olmasında, Londra'da iken tanıştığı İngiltere Veliahtı Prens Edward'ın büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Prens Edward Murat Efendi'ye gönderdiği bir mektupta, *"Buradaki mülâkatımız sırasında size gizli bir cemiyetten bahsetmiştim ve bu cemiyet hakkında da bazı izahat vermiştim. Hattâ sizin de bu cemiyete dâhil olmanızın çok münâsip olacağını söylemiştim. O zaman alelâde bir tavsiyeden ibâret olan bu teklifimi şimdi size daha kuvvetle tavsiye ediyorum. Bu hususta size müracaat vuku bulacaktır. Sakın reddetmeyiniz"* demiştir *(10).*

Akşam Gazetesi'nde 1933 yılında *"Saray ve Bab-ı Âli'nin İçyüzü"* başlığı ile bir makale silsilesi neşreden Süleyman Kâni Bey, bu serinin 180 numaralı ve *"Eski Farmasonlar ve Sultan Murat'ın Farmasonluğu"* başlıklı yazısında, Sultan Murat'ın Proodos Locası'nda Mason olduğunu, hattâ sonra Padişah olduğu zaman Biat Merasimi'nde, bu Loca'nın Üstad'ı Cleanthi Scalieris'in Sultan Murat'ın arabasını at üzerinde takip eylediğini bildirmektedir *(11).*

Ziya Şâkir Bey tarafından 1943'te neşredilen *"Çırağan Sarayı'nda 28 Sene-Beşinci Murat'ın Hayatı"* başlıklı kitapta *"Kemalettin Apak Birader tarafından yazılmış olan Mason tarihinde (13), Murat Efendi'nin Ser Locası'nda doğmuş olduğu kaydedilmiş ise de yanlıştır. Murat Efendi Proodos locası'nda Tekris olmuştur"* denilmektedir *(10).* Ziya Şakir Bey tarafından verilen izahat aynen şöyledir:

> *"İngiltere Veliahtı'nın mektubundan sonra Cleanthi Scalieris'in kendisini ziyarete gelerek ve Fransız Maşrıkı'ndan aldığı mektubu göstererek hususî merasimle Veliaht'a 18'inci Derece'nin verileceğini söylemiştir. Veliaht da bunu memnuniyetle kabul etmiş, birkaç gün sonra da Beşiktaş Sarayı'nın tenha bir odasında Cleanthi Scalieris ile Giritli Doktor Minos Volonaki, Doktor Yanis Eşamelos ve Bursalı Eyaminonda'dan mürekkep bir Heyet huzurunda her türlü merasimden âri şekilde ve yalnız tebliğ sureti ile tekris edilip şehadetnamesi ile Derecesi'ne mahsus silâh, kordon ve önlüğü kendisine verilmişti" (10).*

Ancak, İngiliz ve Fransız arşivlerinde mevcut belgelerin ışığında tekris şekli için Ziya Şakir Bey'in verdiği bilgilerin gerçeğe uymadığı anlaşılmaktadır. Veliaht Murat Çırak Derecesi'nde tekris edilmiş, üst dereceleri daha sonra ve usulünce almıştır *[12, 14, 15, 16, 17]*.

19. *MURAT V*'İN MASONLUĞU

Osmanlı Türkleri ile Rumlar'ın ve genelde tüm gayrimüslimlerin eşit şartlarla rol alacağı yeni bir Osmanlı'nın yaratılması için biri çok meşhur, diğeri çok az bilinen iki büyük mason şahsiyet rol almıştır. Bunlardan biri Sadrâzam Mithat Paşa, diğeri Fanaryot Cleanthi Scalieris'dir. Scalieris 20 Kasım 1833 İstanbul doğumludur. İstanbul'da finansman ve siyaset çevrelerinde çok uygun durumda olan bankacı ve borsacı, zengin ve asil bir aileye mensuptur. Savaş yıllarında Osmanlı Hazinesi'nin mali krize girdiği dönemlerde bile, bu aile şahsî servetini harcayarak müşterilerinin zarar görmemesini sağlardı. Scalieris önce idam sonra 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı ise de, Yunanistan'a kaçtığı için 58 yaşında fakir bir demiryolu katibi olarak hayata gözlerini yumdu.

İstanbul'da iken Osmanlı devlet ricali ile çok iyi ilişkileri vardı. **Union d'Orient** Locası'nda 9 Mayıs 1865'te Çırak, 7 Kasım'da Kalfa ve 9 Şubat 1866'da Üstad oldu. Fransız Büyük Maşrıkı 28 Ocak 1869'da 18'inci ve 20 Şubat 1875'te 33'üncü Derece'yi kendisine tevcih etti. Fransız Büyük Maşrıkı'ndan aldığı beratla, 1866'da **Proodos** Locası'nı kurdu.

Sadrazam Mithat Paşa *(1822-1883)* reformist Jön Türkler'in Lideri idi. İngiltere'de tahsilde iken mason oldu ve dönüşünde, önce Tuna Eyalet Valisi sonra masonlar'ın etkisi ile 1872'de Sadrazam oldu. Scalieris, Bab-ı Âli yönetiminde Rumların da söz sahibi olmasını, azınlık haklarının güvenceye alınmasını istiyordu. Onun arzuları arasında Fransız İhtilâli'nin sloganı olan *Hürriyet, Eşitlik ve Kardeşlik* kavramları vardı. Rumlar'ın desteği ile güçlü bir Osmanlı grubunu devreye koymayı ve insan haklarına dayalı bir rejimi oluşturmayı

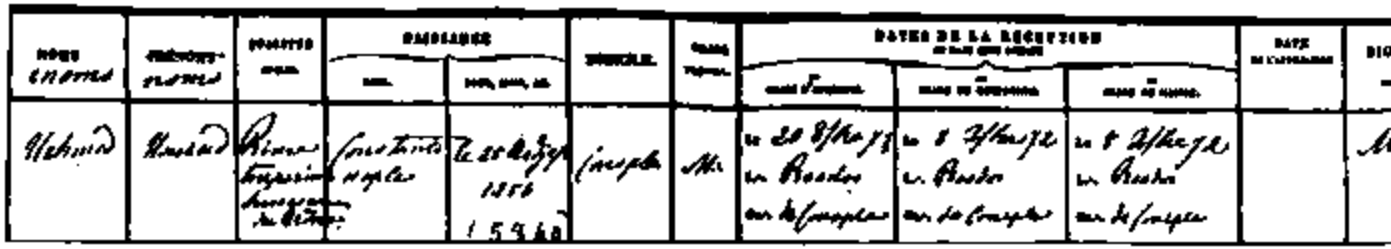
plânlıyordu. Böyle bir husus ise ancak liberal düşünceli bir Padişah'la gerçekleştirilebilirdi. İstanbul'un fethinden beri *"Fanaryot"* tabir edilen İstanbul rumları'nın, Fener Patrikhanesi aracılığı ile izlediği yol esasen bu idi. Bu misyonun bir uygulayıcısı olarak, totaliter nitelikli Sultan Abdülâziz *(1861-1876)*'i etkileyemeyeceğini anlayan Scalieris, Sadrâzam Mithat Paşa kardeşimiz aracılığı ile, tahtın yegâne vârisi olan Sultan Abdülmecit'in en büyük oğlu Veliaht Murat'ı 20 Ekim 1872'de Rumca çalışan fakat Fransız Büyük Maşrıkı'na bağlı Proodos *(tekâmül, progress)* Locası'nda tekris etti. Bu Loca özel günlerde Türkçe çalışma iznine sahipti. Tekris Merasimi, Hükümet'in Hukuk Müşaviri olan, Proodos Locası Hatibi Dr. Louis Amiable'in Kadıköy'deki evinde özel olarak hazırlanmış bir odada yapıldı *(Ek 1)*. Veliaht Murat'ın tekris ve matrikül kaydı ve kendi imzası *Şekil 7*'de verilmiştir. Ayrıca, Veliaht Murat'ın karakalem bir resmi *Şekil 8*'de gösterilmiştir.

Rivayete göre, Murat Efendi, Saray'dan bir Ermeni balıkçısı kıyafetine bürünerek, kimseye görünmeden çıkmıştır. *"Niçin Mason olmak istiyorsun?"* sualine cevabı şöyleydi :

> *"Masonik organizasyonun bütün dünyada, sadece insanlık sevgisini yaydığını değil, fakat onu bizzat uyguladığını bildiğim için ruhum ve bedenimle, onun üyesi olmak istiyorum. Bu görevleri tamamlayabilmek için, iktidara geldiğim zaman, prensiplerimin bunlar olacağına inanıyorum."*

Kayıtta bulunan bu cümleler, kendi sözlerinden farklı olmasa gerek, benzeri ifadeler 10 Temmuz 1873'te Fransa Büyük Obediyansı'na yazdığı mektupta da *(Ek 7)* aynen vardır. Bu mektup ve cevabı, Paris'te Millî Kütüphane'de de mevcuttur *[7], [8].*

Eski Müslümanlardaki o yerleşik fanatizmi, aydınlık bir hamleyle silkip atan Murat'ın amacı, ileriye ve yeniliğe yönelik yol üzerindeki tüm büyük gerçekleri araştırmak ve bu gerçekler ışığında yepyeni atılımlara yönelmekti. Hiç sanmayın ki, Masonluğa katılmayı arzu eden Murat, verdiği bu kararın taşıdığı tüm sosyal ve siyasal değerlerden habersizdi. Tam tersine, öylesine bilinçli bir hazırlık devresinden geçti ki, evet demeden önce, üst derecelerdeki pek çok masonla gö-

SOYADI	İSİM	GÖREVİ	DOĞUM		İKAMET	DERECESİ	KABUL TARİHLERİ			KAYIT TARİHİ
			Yer	Gün, Ay, Yıl			Çırak	Katip	Üstad	
Mehmet	Murat	Osmanlı Prensi	İstanbul	25 Receb 1256 (1840)	İstanbul	M ..	20 Ekim 1872 Proodos İstanbul	8 Kasım 1872 Proodos İstanbul	8 Kasım 1872 Proodos İstanbul	

Şekil 7. – **VELİAHT MURAT'IN TEKRİS ve MATRİKÜL KAYDI**

rüştü. Avrupa'da hükümet düzeyinde değişik kuruluşlarla yakın ilişkiler kurarak, onların düşünceleri hakkında bilgiler edindi.

"Geçmişe ait iyi olan şeyler korunacak" diyordu Murat, "Fetihçi bir millet olmanın bırakıldığı günden başlanarak, diğer ülkelerin katettikleri ilerleme yolundaki gelişmelere, becerisi oranında halkımın da katılması en büyük özlemimdir. Halkımın yeniden canlanması için elimden gelen her şeyi yapmaya hazırım".

Şekil 8. – **VELİAHT MURAT V'İN KARAKALEM RESMİ**

"Türkiye yaklaşık ikiyüz yıldır uykuya daldı. Hâkimiyeti altına aldığı pek çok ülkenin oyunlarına terk etti kendini. Ufukta doğan yeni bir güneşin varlığından habersiz kaldı, oysa bu güneş gözleri Türkiye'ye dikili ülkeleri çoktan aydınlatmaya başlamıştı."

"Bu güneş" diye devam ediyordu Murat, *"İlericiliktir. Bir çocuk dinamizmi içinde her zaman aktif, hep güzelin, iyinin yararlı olanın gereksinimi içinde geleceğe yönelik insan zekâsıdır".*

Kısacası Murat, düşüncelerini bu şekilde ortaya koyarken, gerçek-

leştirmek istediği görevin ne denli güç olduğunun farkındaydı. Ancak umutluydu ve inancını yitirmiyordu.

Veliaht Murat'a, tekris edildikten sona loca'nın Hatip'i Dr. Louis Amiable tarafından Fransızca bir ders verildi. Bu şahıs sonradan, Paris banliyösü'nde bir yörenin Belediye Başkanı oldu. Daha sonra Loca Sekreteri Ahmet Bey tarafından Türkçe ders verildi. Toplantı tutanağı ve Dr. Louis Amiable'ın verdiği ders, Scalieris'in Fransız Büyük Maşrıkı ile yazışmaları arşivlerde mevcuttur *[7,8,9]*. Bunlardan bazıları *Ek 1* ilâ *Ek 6*'da verilmiştir.

Veliaht Murat, 8 Aralık 1872'de, Çıraklık ve Üstadlık Derecelerı'ne terfi ettirilmiştir. 8 Kasım 1873'te Rose Croix Derecesi'ne yükselmiştir. 18 Aralık 1872'deki Scalieris'in mektubuna göre Veliaht Murat'ın masonik seremonilerden çok duygulandığı ve sabah ikilere kadar Loca'da kalarak, toplantılara iştirak ettiği yazılmaktadır. Hattâ Veliaht Murat, Türkçe çalışan **Envar-ı Şarkî** adında bir Loca kurmayı ve orada Türk devlet adamlarını Masonluğa kabul ettirmeyi düşünüyordu.

Nitekim, Scalieris'in riyasetinde Envar-ı Şarkî isimli bu Loca muvakkaten kuruldu ve İçtüzüğü'nün hazırlığı bir Komisyon'a havale edildi. Loca'nın vazifelileri bile seçildi ise de, bu Loca resmen faaliyete hiçbir zaman geçemedi *[7]*.

Daha sonra Abdülmecit *(1839-1861)*'in altıncı ve en küçük oğlu Şehzâde Nurettin Efendi'nin Kasım 1873'te gene Proodos Locası'nda aynı gizlilik içinde tekris edildiğini görüyoruz. Bu sefer Hatip konuşmasını ağabeyi Veliaht Murat Efendi yapmıştır. Şehzâde Nurettin'in Tekris edildiği günün akşamı Union d'Orient şapitrinde, Veliaht Murat Efendi 18'inci Derece'ye ikaaf edilmiştir *[7]*.

Başka bir rivayete göre *[10]*, *"Beşiktaş Sarayı'nın tenha bir odasında Üstadı Muhterem Cleanthi Scalieris, Üstadlar'dan Giritli Dr. Minos Volonaki, Dr. Yani Eşamelos ve Bursalı Epaminonda'dan mürekkep bir heyet huzurunda osmanlı Murat Efendi'ye, her türlü mera-*

simden uzak bir şekilde ve yalnız tebliğ sureti ile 18'inci derece verilmiş ve aziz biraderlik şahadetnamesi ile bu dereceye ait silâhlar, kordon ve tabliye kendisine verilmiştir".

Kardeşimiz Celil Lâyıktez'in saptamalarına göre, Veliaht Murat Efendi'ye verilen kordon, tabliye ve regalyeler İstanbul Darphane Müzesi'nde saklanmaktadır *[6].*

20. DOKÜMAN YANLIŞLIKLARI

20.1 Şair Ziya Paşa ile Masonik İlişkisinin Yanlışlığı

Kardeşimiz Şair Ziya Paşa'nın torunu kardeşimiz Dr. Fahrettin Işık 24.6.1933 tarihinde kardeşimiz Kemalettin Apak'a yazdığı mektupta *[1],*

> *"...Ser Mahfili'ne ait çok mühim evrak büyük bir mason olan pederimde tamamen mahfuz iken 1322 (1906) senesinde evimiz aranırken imha edilmiştir. Bu vak'a validem tarafından 1927 senesinde mason olduğum zaman pederimin vasiyeti mucibince bana nakledilmiş ve bunu Süleyman Nazif merhum da te'yid eylemiştir. Süleyman Nazif'in bu vak'aya nasıl muttali olduğunu bilmiyorum.*
>
> *Ser Mahfili'ne ait bu evrâkın pederime büyükbabam Ziya Paşa'dan intikâl etmiş olması, o vakit Ser Mahfili Kâtibi'nin Ziya Paşa olduğu zannını veriyor. Halbuki Sultan Murad'ı bizzat Paşa Tekris ettiğine nazaran da bu esnada Ziya Paşa'nın Üstad-ı Muhterem olması çok muhtemeldir..."*

demektedir. Fransız masonik Arşivleri'ndeki belgelere göre, Sultan Murat V'in Veliaht iken Tekris'i Proodos Locası'nda ve Cleanthi Scalieris tarafından yapılmıştır *[8, 9, 17].* Dolayısı ile, Ser Locası veya Ziya Paşa'nın adı bile geçmemektedir. Ziya Paşa'nın torununun varsayımları belgelere uymamaktadır.

20.2 Kardeşimiz Kemalettin Apak'ın Varsayımları

Kardeşimiz Kemalettin Apak, kitabının 28'inci sayfasında *[1]*,

"... Ser Locası'nın 1861'de kurulup 1892'de kapandığı, buna mukabil Proodos Locası'nın ise II'nci Abdülhamit (1876-1909) devrinde ve 1884'te kurulan İtalya-Rizorta Locası ile beraber Beyoğlu'nda Hacopulos Çarşısı'ndaki aynı lokalde çalıştığı nazara alınırsa, Sultan Murad'ın Proodos Locası'nda doğduğunu iddia etmek, onun Abdülhamit zamanında, yâni Padişahlığı'ndan sonra mason olduğunu kabul eylemek demek olur ki, bunun da varid olamayacağı şüphesizdir. Nitekim, Şair Ziya Paşa'nın torunu Doktor Fahrettin Işık biraderim, demin aynen arz ettiğim mektubun münderecatı da bunu te'yid etmektedir. Sultan Beşinci Murad Veliahtlığı esnasında Ser Locası'na intisab eylemiştir, Proodos Locası'na değil. Binaenaleyh hatânın tashihi Ziya Şakir Bey'e teveccüh eder...."

diye yazmıştır. Ancak kardeşimiz görülüyor ki, açıkça yanılmaktadır. Proodos Locası'nın sadece II'nci Abdülhamit Devri'nde *(1876-1909)* çalıştığını zannetmiştir. Halbuki, Proodos locası, Cleanthi Scalieris tarafından Fransız Büyük Maşrıkı'ndan aldığı beratla 1866 yılında ve Sultan Abdülâziz Devri'nde *(1861-1876)* kurulmuştur. Sultan Murat'ın yukarıda adı geçen ve Paris Millî Kütüphanesinde bulunan belgeler ışığında Ermeni orijinli Ser Locası ile yakından ve uzaktan hiçbir ilişkisi yoktur. **Türkçe literatürde uzun bir süre bulunan bu yanlışlık ilk defa Suha Umur kardeşimiz tarafından 1975'te düzeltilerek ayrıntıları ile dile getirilmiştir** *[7]*.

21. PLÂNLAR UYGULANIYOR

Veliaht Murat'ın Masonluğa girmesiyle Scalieris'in rüyasının bir bölümü gerçekleşmiş ve büyük plân yürürlüğe girmişti. Fransız Obediyansı, Türkçe konuşulan bir loca kurması için Scalieris'e izin verdi. Ülkede bu sırada, kardeşimiz Mithat Paşa'nın önderliğinde yeni bir Anayasa Taslağı hazırlanıyordu. Bunu hazırlayan Komite'de Ziya Paşa ve

Namık Kemal'e ilâve olarak Dr. Louis Amiable, Alexander Hollinsky, eski bir diplomat, İran Büyükelçisi Moshin Hamanda, İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot vardı. Yalnızca bir isim mason değildi. Osmanlı'nın Rus kontrolünden kurtulmasında oynadığı önemli rolüyle Komite'de yer almıştır.

Bulgarlar istiklâl savaşı verirken, Selânikli bir Türk grubu, Fransız ve Alman Konsolosları'nı öldürüyorlardı. Alman Konsolosu İngiliz asıllıydı. Bu nedenle İngiltere, Kraliyet Donanması'nın, İngiliz tebasını korumak bahanesi ile, Hellespont *(Çanakkale)*'a gelmesini emretti. Ayrıca, medrese öğrencileri ayaklanarak Padişah'ın hal'ini istediler.

Mithat Paşa tarafından organize edilen bu hâdiseler, nedeniyle, yeni Sadrâzam mütercim Rüştü Paşa, Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah Efendi dörtlüsü tarafından 17 Mayıs 1876'da bir fetva hazırlanarak Abdülâziz zorla tahttan indirildi ve ertesi gün Veliaht Murat, Sultan V'inci Murat olarak ilân edildi. Yağmurlu bir günde Sultan Murat V, Dolmabahçe'den asker nezâretinde alındı, Mesudiye Zırhlısı'nın top atışları arasında Yıldız Sarayı'na getirildi. Ertesi gün Mithat Paşa Sadrâzam oldu ve anlaştıkları yasaları uygulamaya koydu. Ülkede şenlikler yapıldı, masonlar Localar'da bu hadiseyi kutladılar. Fakat, bütün bu sevinç üç ay sürdü. Sultan Murat, amcası Abdülaziz'in zarar görmemesini istiyordu, fakat Abdülâziz tahttan indirildikten iki hafta sonra, Fer'iye Sarayı'nın banyosunda bilek damarları ucu sivri bir makasla kesilmiş olarak bulundu. Her ne kadar otopside intihar ettiği rapor edildi ise de, dostları onun yeniden iktidara gelmesini önlemek için öldürülmüş olduğu dedikodusunu yaydılar.

Sultan Murat, esasen sıhhati zayıf birisiydi, intihar tespitine rağmen amcasının ölümünden ve çıkarılan dedikodulardan kendisini suçlu buldu ve bir sinir krizine girdi. Rus Büyükelçisi General Nicolai Ignatieff'in aracılığı ve Capoleone isimli İtalyan asıllı bilgisiz ve karaktersiz bir doktorun raporu ile delilik teşhisi verilerek Murat V tahttan indirildi. 19 Ağustos 1876'da Sultan Murat tahttan indirilince, kardeşi

II'nci Abdülhamit tahta geçti ve V'inci Murat Çırağan Sarayı'nda göz hapsinde yaşamaya mahkûm edildi.

Sultan Abdülhamit tahta çıkınca, kendi durumunu sağlamlaştırıncaya kadar Mithat Paşa'yı Sadrâzamlık'ta tuttu. Fakat daha sonra, onu Şam'a Vâli olarak gönderdi. Mithat Paşa, üç yıl sonra kurulan Yıldız Mahkemesi'nde Abdülâziz'in ölümünden sorumlu tutularak Arabistan'da Taif'de hapse mahkûm edildi. 26 Nisan 1883'te de Türk askerleri tarafından öldürülmesine göz yumuldu. Abdülhamit, her ne kadar Mithat Paşa'nın hazırlattığı yeni Anayasa'yı 23 Aralık 1876'da ilân ettiyse de, ona bağlı kalmayarak 1877-1878 Rus Savaşı'nı bahâne ederek Meclis'i feshetti, despotluk ve diktasını 33 yıl sürdürdü.

22. MURAT V ve ABDÜLHAMİT'İN KARŞILAŞTIRILMASI

Celil Lâyiktez kardeşimizin tercüme ettiği bir risaleden alınan *[6]* aşağıdaki değerlendirmeler, iki kardeşin birbirleri ile karşılaştırılması için iyi bir fikir vermektedir.

"Çerkez annesinin hatlarına sahip, yabancı dillere yatkınlığı ve nihayet Veliaht oluşu ile Sultan Murat, kardeşinde olmayan fiziksel ve entellektüel avantajlarla dünyaya gelmiş. Bu güzellikler neden delilik veya entellektüel çöküşle sonuçlanmış acaba?

Osmanlı Sarayı'nda her zaman doktorların önemli rolü olmuştur, bu asrın yarısından önce de saray doktorları müslüman olmazdı. Meslek önce Yahudiler'in, sonra da Frenkler'in inhisarındaydı. Günümüzde (1890-1892) İstanbul Tıp Mektebi müslüman doktorlar yetiştiriyorsa da, Fransa'da da olduğu gibi, yabancı olan daha kıymetlidir. Sonuçta, Sultan Abdülmecit'in sevgili oğlu Murat'a frenk doktor tahsis edilmiş, Abdülhamit ise Osmanlı rum doktorlarla yetinmek zorunda kalmıştı.

Murat'ın doktoru bilgisiz ve karaktersiz Napolili Capoleone,

kendisine emanet edilmiş genç Şehzâde'nin zevk-u sefa arkadaşı olmuş, hiçbir arzusuna "Hayır" deme gücünü kendinde bulamamıştır. Rakı denen içkinin şaraba benzemediği, çok miktarda içilince ağır tahribat yaptığı bilinir. Bahtsız Murat'ın da başına gelen budur.

Abdülhamit'e tahsis edilen rum doktorun ismi Mavrogeni Paşa idi. Genç Abdülhamit'in zevk arayışı Murat'la aynı olmakla beraber, sağlıksızdı. O da rakıyı seviyordu; ancak, bir gün Şehzade'nin rakı dozunu kaçırdığını gören doktor, ülkesinde ender görülebilecek cesaretle, vücut ve ruh sağlığını korumak istediği takdirde, içki içmemesi gerektiğini söyleyebildi. Ağabeyinde eksik olan, büyük irâde gücüne sahip Abdülhamit bu ikaz üzerine tüm kötü alışkanlıklarını bir çırpıda bırakabildi.

V'inci Murat ise çok içki içiyor ve devamlı uyku halinde bulunuyordu. Belki de doktoru tarafından kendisine morfin veriliyordu. Bu yüzden üç ay sonra aynı doktorun raporu ile tahttan indirildi.

Murat'ı tahta çıkaranlar, Mithat Paşa ve arkadaşları, mecburen naipliği kardeşi Abdülhamit II'ye teklif etmişlerdi, o da bunu kesin olarak reddedince, bir gün karşılarına bir şahin olarak çıkabileceğini ve Abdülâziz'in cinayetiyle suçlanabileceklerini akıllarına bile getirmemişlerdi."

23. *SCALIERIS* ve *MURAT V*

Scalieris, Murat V kardeşini tahttan indirildikten sonra da unutmadı, Murat'a Doktor Capoleone tarafından verilen morfin uygulamasından endişe duyan Scalieris, bir mason olan meşhur Fransız doktoru Jean Martin Charcot'un Asistanı Albert Duneau'yu İstanbul'a çağırdı. Scalieris Doktor Duneau'un ve Rum Doktor Ioannis Panas'ın Çırağan Sarayı'na girmesine izin aldı. İki doktor, yetkililerin iznini aşarak, Sa-

ray'da bir ay kalıp Murat'ı tedavi ettiler. Sultan Murat hal'inden sonra iyileşti ama, bu sefer de iyi olduğu halktan gizlendi.

Scalieris'in müteakip teşebbüsü, hayatından endişe ettiği için Murat V'i Saray'dan kaçırmaktı. Scalieris Sultan Abdülhamit II'ye açık bir mektup yazdı ve Şark Ekspresi Gazetesi'nde yayınlandı. Sabık Sultan Murat V lehine çok sayıda broşürler basıp dağıttılar. Sultan Murat'ı tekrar tahta çıkarmak veya Çırağan Sarayı'ndan kaçırmak için birkaç kez teşebbüs yapılmıştır. Bunların birincisi, Cleanthi Scalieris-Aziz Bey Komitesi denen teşkilât tarafından 15 Nisan 1877 senesinde yapılmak istenmiştir. Scalieris ile onun Komite'sine dâhil bulunan Şûrayı Devlet muavinleri'nden birader Ali Şefkatî Bey bazı şahıslar vasıtasıyla Sultan Murat ve vâlidesi ile muhabere etmişler ve sonra birkaç defa da Çırağan Sarayı'nın geniş su yolundan gizlice girmek suretiyle Sultan Murat ile görüşmüşlerdi. Nihayet bu komite âzâları Aksaray'da birader Aziz Bey'in evinde toplandıkları sırada içlerinden birinin *(Hüsnü Bey)* ihbarı üzerine basıldı; komite'ye dâhil olanlardan Scalieris ile Sultan Murat V'in annesinin Çerkez cariyelerinden Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkatî Bey kaçmaya muvaffak olmuşlar, diğerleri yakalanarak Aziz Bey ile Agâh efendi vicahen, Scalieris ile Ali Şefkati Bey gıyaben idama mahkûm edilip, diğerleri de muhtelif cezalara çarptırılmışlar ise de, Aziz Bey ve Agâh Efendi'nin cezaları onbeşer seneye indirilerek Akkâ'da ve diğerleri bazı mahallerde hapsedilmişlerdir. Diğer bir rivâyete göre, komite Üyeleri, Murat V'i Saray'dan kaçırmak için yaptıkları teşebbüste, yanlışlıkla Saray'ın içinde Harem'in kapısına gelince orada yakalanmışlardır (9).

Abdülhamit Scalieris'in bu işte rolü olduğunu düşünerek yakalanması için emir verdi. Fakat Scalieris kendisinin Paris'te olduğuna dair evinde bir mektup bırakarak, şehirde bir yerde saklanmayı başardı. Güvenlik önlemlerinin gevşediği dönemde Atina'nın limanı olan Pire'ye bir İtalyan gemisi ile vardı. Scalieris bir kuruşsuz idi, çünkü Sultan İstanbul'daki bütün varlığına el koymuştu. Çerkez cariyelerinden Nakşibend Kalfa mason cemiyetinin yardımı ile Yunanistan'a, Ali Şefkatî Bey ise Fransa'ya kaçmıştır. Scalieris gıyabında muhakeme

edilerek idamına hükmediliyor, sonradan 15 yıl hapse çevriliyor. Atina'dayken, Murat'ı kurtarma gayretlerine devam etti ve Peloponnese Demiryolları'nda kâtip olarak çalıştığı için mâlî gücü çok kısıtlı idi. Önce Fransızca, sonra Rumca olmak üzere aşağıdaki başlıkta bir bildiri çıkardı. *"Cleanthi Scalieris tarafından, büyük devletlerin uluslararası adâleti çalıştırarak, Sultan Murat V namına ve Mithat Paşa ile arkadaşlarının Sultan Abdülâziz'in ölümünden sorumlu olmadıklarına dair davayı temyize çağrı, Atina, 1882".*

Abdülhamit, Albay Şefik Bey'i Scalieris'i öldürmek üzere Yunanistan'a görevli olarak gönderdi. Fakat, Albay Atina'da tevkif edilerek hapse atıldı. Scalieris Murat V'in hakkının alınması için mücadeleye devam edilmesini diğer masonlara vasiyet ederek 1891'de öldü.

1894'te Murat'ın ciddî şekilde hastalandığı öğrenilince, onun öldürülmek üzere olduğu sanıldı. Atina'daki **Athena** Locası ve İstanbul'daki bazı masonlar, Dr. Louis Amiable'ın tekrar İstanbul'a gönderilmesi için, İstanbul Obediyansı'na baskı yaptılar. Dr. Louis Amiable Saray'da, Murat V'i belirli bir mesâfeden gördü ve onun hayatta olduğu öğrenildi ve Abdülhamit, eğer kardeşi ânî olarak ölürse, doğal nedenlerden de olsa dış güçlerden bazı sorunların geleceği tehdidi ile uyarıldı. Gerçekten Murat V, Çırağan Sarayı'na hapsedildiği günden itibaren 28 yıl sonra 1904'te 65 yaşında normal olarak öldü.

24. ALİ SUAVİ KARDEŞİMİZ ve ÇIRAĞAN VAK'ASI

24.1 Sultan Murat V'in Çırağan Sarayı'nda Göz Hapsi

Sultan Abdülhamit, Osmanlı İmparatorluğu'nun itibarını, kredisini artırmaya çalışmış ve ülkesini kısa zamanda dünyanın en zengin ülkelerinden biri haline getirecek demiryolu ağını inşa ettirmiştir.

Sultan, aşılmaz gibi gözüken zorluklara karşı mücadele ederken, bahtsız Murat'ı aklına getiren kimse yoktu. Belki de Sultan Murat'ın şikayetlerinin dışarıya sızmasının önlendiği söylenebilir; ancak, bun-

dan da daha yanlış bir iddia olamaz. Hiç değilse Ali Suavi'nin teşebbüsüne kadar Çırağan Sarayı'na bir değirmen kadar kolay girilip çıkılabilirdi.

Kendi sınıfı ve ailesinin örf ve âdetlerine ve gençlik alışkanlıklarına uygun şekilde yaşamını sürdüren Sultan Murat, Sultan Abdülâziz tarafından inşa ettirilen deniz kenarındaki bu muhteşem Saray'dan ayrılmayı düşünmüyordu. Dışarıya ulaştıracak bir mesajı olsaydı, basit moda ve tuvalet ihtiyaçları veya arkadaş ziyaretleri için sık sık dışarı çıkan Harem'inin kadınlarını rahatça kullanabilirdi.

24.2 Ali Suavi Kardeşimizin Kişiliği

Türk siyaset ve düşün adamı, gazeteci Ali Suavi *(1839-1878)* kardeşimiz *(Şekil 9)* Davutpaşa İskele Rüştiyesi'nde okudu. Bursa'da, Simav'da ve Filibe'de Rüştiye Öğretmenliği, Sofya'da Ticaret Mahkemesi Başkanlığı, Filibe'de Tahrirât Müdürlüğü görevlerinde bulundu.

1867'de İstanbul'da Şehzâde Camii'nde siyasal sorunlara da değinen vaazlar veriyor, Filip Efendi'nin Muhbir Gazetesi'nde Sadrâzam Âli Paşa'nın izlediği politikayı eleştiren yazılar yayımlıyordu. Mısır Vâlisi İsmail Paşa'nın olağanüstü yetkilerine karşı çıkan bir yazısı yüzünden Kastamonu'ya sürüldü. Yeni Osmanlılar'ı destekleyen Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın çağrısı üzerine gittiği Paris'ten Londra'ya geçerek Abdülâziz yönetimine karşı Muhbir'i çıkarmaya başladı. Yeni Osmanlılar Grubu'nun Şair Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi öteki üyeleriyle düştüğü anlaşmazlık sonucu Prens Mustafa Fazıl Paşa para yardımını kesti.

Yeni Osmanlılar, İstanbul'a döndükten sonra da sürdürdüğü muhalefet eylemine, Abdülhamit II'nin tahta geçmesiyle son vererek kendisi de yurda döndü *(1876)*. Yeni Padişah'ın dış ilişkilerle ilgili Avrupa yayınlarının çevrilmesi için oluşturduğu Çeviri Kurulu'nun Başkanlığı'na ve Galatasaray Sultanîsi Müdürlüğü'ne getirildi.

Ayasofya'daki vaazları dolayısıyla kovuşturmaya uğradığı sırada Basiret Gazetesi'nde sert bir muhalefeti sürdürüyordu. Meşrutiyet yö-

Şekil 9. – ALİ SUAVİ (1839-1878)

netimine son verilmiş olması, 93 Savaşı'ndaki *(1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)* yenilgi onu siyasal bir eyleme sürükledi. Murat V'i yeniden tahta geçirmek ve galip Rus kuvvetlerine karşı Balkanlar'da bir direniş başlatmak üzere, silâhlanmış Filibe göçmenleriyle bastığı Çırağan Sarayı'nda Yedisekiz Hasan Paşa tarafından, başına sopayla vurularak öldürüldü.

Kardeşimiz Ali Suavi, gazetelerde halkın anlayacağı dille yayım yapılması ve yazım kurallarının karmaşadan kurtarılması gerektiğini savunmuş; abece sorununun bir dil sorunu değil, teknik bir sorun olduğunu, gerekiyorsa değiştirilebileceğini, Türk Yazı Devrimi'nden 59 yıl önce dile getirmişti. Kuran'ın her İslâm ulusunun kendi dilinde okunabileceğini ileri sürüyor, câmide hutbelerin Türkçe okunmasını istiyordu.

24.3 Çırağan Vak'ası

Sultan Abdülhamit'in ülkesindeki tüm cemâatleri bir çatı altında toplayabilmek üzere, başında kendisinin olacağı, masonik bir teşkilât kurmak istediği bilinmektedir.

Sultan Abdülhamit başka hükümdarlar gibi kılıç kuşanmamaktadır ve ileri bir düşünür olarak karşımızdadır. Eğer İstanbul Halifesi

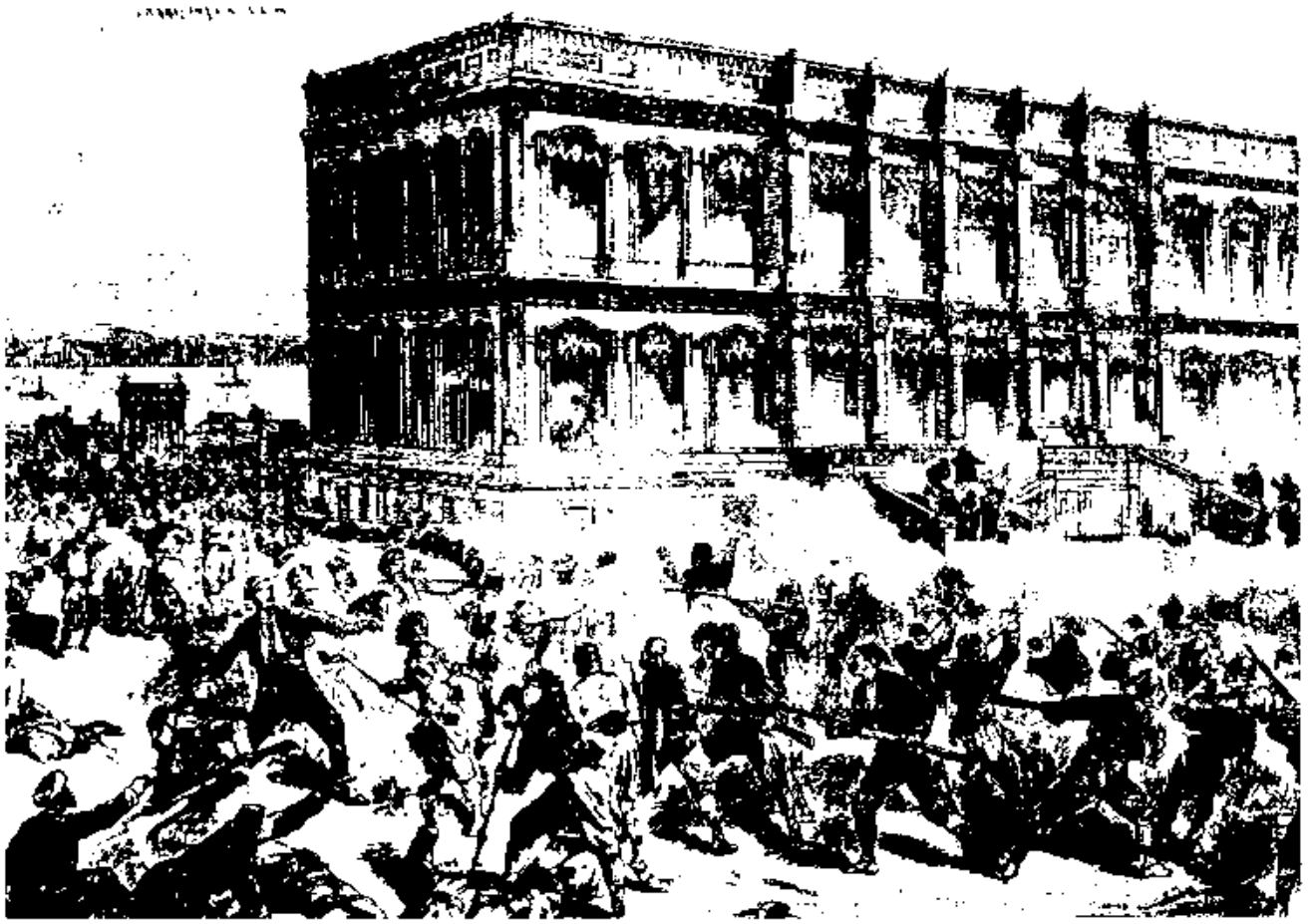
"Cihad" peşinde koşan bir fanatik olup ülkesini yoksulluk ve barbarlık içinde muhafaza ederek sistemli bir şekilde uygarlığı reddeden biri olsaydı, İngiltere kılını bile kıpırdatmaz, Hindistan'daki müslüman tebaya uygarlığı getirme misyonunu sürdürürdü. Oysa, İran'la elele, Hint Okyanusu'na kadar sarkan, demiryolları ile bezenmiş zengin ve mutlu bir Türkiye İngiltere'yi çok rahatsız ederdi. Bu olasılığı önlemek üzere Türkiye'de bir iç harbe ihtiyaçları vardı. Mithat Paşa'nın Anayasa'sının tekrar yürürlüğe konmasının bu amaçlarına hizmet edeceğini biliyorlardı ve Sultan Abdülhamit buna yanaşmayacağından, tahta tekrar bahtsız Murat V'i getirmeye çalışmakta idiler.

Ali Suavi bir İngiliz kadınla evliydi ve mason'du. *"Muhbir"* adlı dergisinde Mısır Valisi İsmail Paşa'yı hedef aldığından sürgüne yollanmış, Mithat Paşa'nın aracı olmasıyla geri çağrılmış ve Sultan Abdülhamit'in çocuklarına öğretmen olarak tayin edilmişti. Böylece İngiltere'den ithal bir komployu gerçekleştirebilecek ortamı yaratabilmiştir.

20 Mayıs 1878 günü başlarında Filibeli Ahmet'in bulunduğu Makedonya ve Bulgar Türkleri'nden oluşan yaklaşık 500 kişilik maceraperestlerin bir bölümü ve İngiltere Büyükelçiliği eski Kapıoğlanı ve rum mason Stavrides, Ortaköy Mecidiye Camisi'nin önünde toplanırken, Ali Suavi de Kuzguncuk'tan bindiği bir mavnayla Çırağan Sarayı'na deniz yönünden çıkmıştır. Nöbetçiler kısa çatışma sonucu etkisiz hale getirilmiş ve doğruca V'inci Murat'ın dairesine gidilmiştir *(Şekil 10)*. Karşılarına çıkan ve ne istediklerini soran V'inci Murat'a Ali Suavi'nin cevabı şöyledir :

> *"Sen bizim yasal Hükümdarımız'sın; halkın tahttan inmesini istediği Abdülhamit'in yerine seni Padişah ilân ediyoruz. Gel de kendini sana inananlara göster."*

Murat V, zamanın yanlış seçildiğini beyan ederek teklifi reddedince, Ali Suavi onu zorla götürmek istemiş, bu arada Murat V bir taraftan da silâhım çekerek, Yıldız Köşkü'nden yardım istemek üzere Harem'den Dilaver Ağa'yı yollamış; yetişen zabıta kuvvetleri ve olaya müdahale eden Yedisekiz Hasan Paşa, elebaşı olduğunu anladığı Ali Suavi'yi kafasına sopayla vurarak öldürmüştür. Murat V'i de odası-

Şekil 10. - **ÇIRAĞAN VAK'ASI, 24 Haziran 1878**
(Ali Suavi ve taraftarlarının Sultan Murat V'i Saray'dan kaçırma teşebbüsünün temsili resmi)

na kilitlemişler ve aynı akşam Malta Köşkü'ne transfer etmişlerdir *(18)*,

Serbest bırakılmak istemeyen, kendisine uzatılan tacı reddeden, onu kurtarmaya gelenlerin üzerine ateş eden Murat V'ten ne beklenebilirdi ki? Herhalde, aradan geçen yıllarda zihin açıklığı artmıştır ama kendinde Padişahlık yapacak gücü hiçbir zaman bulamamıştır. Onu tekrar tahta çıkarmak isteyenler sadece Abdülhamit'i tahttan indirmek isteyenlerdir.

Abdülhamit II, 1876'dan 1909'a kadar 33 yıl iktidârda kaldı. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra 1909'da Selânik'te ikâmete mecbur edildi. Balkan Savaşı'ndan sonra, İstanbul'a getirildi ve Beylerbeyi Sarayı'nda yaşamaya mahkûm edildi ve orada 10 Şubat 1918'de öldü.

25. SONUÇ

Osmanlı'nın Sultan Murat V'in Hükümdarlığı ile, Türkler ve Fanaryotlar *(Rumlar)* tarafından beraberce yönetilmesine dair teşebbüs, bu fikri ortaya atan kardeşimiz Cleanthi Scalieris'in ölümünden sonra da devam etti. Atina'daki Athena Locası, Selânik ve Korfu'daki diğer localar, etnik grupların entegrasyonu için çalışan çok sayıda Türk'ü locaları'na kabul etmişlerdir. Meselâ, Mithat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat bunlardan biridir. Mithat Paşa'nın torunu İsmail Kemal Bey ve Cleanthi Scalieris'in oğlu George Scalieris adı geçen Türkler'le beraber loca'ya kabul edilmişlerdir.

Esefle söylemek gerekir ki, Jön Türkler, Murat V'in ve Scalieris'in ideallerini benimsememişlerdir. 1908'de darbeyle geldikleri zaman devirdikleri dikta rejiminin aynını uygulamışlardır. Sadece, Anayasa'yı göstermelik olarak yeniden yürürlüğe koydular. Ne yazık ki, yukarıda bahsedildiği üzere, bu Anayasa'yı da masonlar yapmıştı, uygulamayanlar da gene masonlar olmuştur.

Sultan Murat V'in 28 yıl süren Çırağan Sarayı göz hapsi ve onun ölümü ile birlikte, Scalieris'in 19'uncu Yüzyıl politik rüyası da tarihe gömülmüştür. Ancak, insan hakları ihlâli ve demokratikleşmede noksanlıklar bahâne edilerek ülkemize dışarıdan yapılmak istenilen müdâhaleler tarihte olduğu gibi bugün *(1998)* de devam etmektedir.

26. REFERANSLAR

1. Apak, Kemalettin, *"Ana iizgileri ile Türkiye'de Masonluk Tarihi,"* Türkiye Mason Derneği Yayınları, 1958
2. Ligou, Daniel *"Dictionnaire de la Franc Maçonnerie,"* 1909-1989 Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları, Celil Lâyiktez.
3. Lâyiktez, Celil, *"Türkiye Büyük Locası Öncesi Osmanlı Türkiye'sinde Masonluk,"* Mimar Sinan Dergisi, 1994, No. 94, s. 14-28.
4. Altar, Cevat Memduh, *"Sadrâzam Koca Reşit Paşa Kardeşimiz,"* Mimar Sinan Dergisi, 1983, No. 47, s. 60-68.
5. Lâyiktez, Celil, "İngiltere Büyük Locası Arşivleri"nde Türkiye ile ilgili Dokümanlar, "Mimar Sinan Dergisi, 1988, No. 70 ve 1989, No. 71.
6. Lâyiktez, Celil, "Bir Risale: Abdülhamit ve Masonluk," Mimar Sinan Dergisi, 1987, No. 63, s. 12-22.
7. Umur, Suha, *"V'inci Murat'ın Masonluğu Hakkında Belgeler,"* Mimar Sinan Dergisi, 1975, No. 18, s. 19-33.
8. *Bibliothèque Nationale*, Paris, Masonic Archives, files 865-7.
9. Rızopoulos, Andreas, C., *"Sultan Murad V and Freemasonry, A Political Dream of the Nineteenth Century,"* Transactions, Quatuor Coronati Lodge No. 2076, Vol. 104, for the year 1991, Butler and Tanner Ltd, London, 1992, pp. 187-195.
10. Şakir, Ziya, *"Çırağan Sarayı'nda 28 Sene-Beşinci Murat'ın Hayatı,"* 1943.
11. Kâni, Süleyman, *"Saray ve Bab-ı Âli'nin İçyüzü,"* Akşam Gazetesi Makale Serisi No. 180 *"Eski Masonlar ve Sultan Murat V'in Masonluğu,"* adlı Makale, 1933.
12. de Keratry Comte E., *Mourad V, Prince - Sultan - Prisonnier d'État 1840-1878 d'après des témoins de sa vie*, Paris, 1878.

13. Djemaledin Bey, *Sultan~Mourad V, the Turkish Dynastic Mystery 1876-1895*, London, 1895.

14. Fua, Albert., *Abd-Ul Hamid II et Mourad V, Masque de Fer*, A. Michalon Editeur, 1909.

15. Halkiopoulos, A., "The Late Brother Cleanthi Scalieris, *Athena (Masonic periodical)*, Athens, June 1893, pp. 81-7.

16. *Pythagoras Lodge: Fiftieth Anniversary Album*, Athens, 1931.

17. Rızopoulos, Christos, "Mason Sultan Murad V and Cleanthi Scalieris', *Tektonica Deltio*, Athens, 1972.

18. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *"Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası,"* Belleten 29, Kanunu Sani, 1944.

19. Arıç, Sabahattin, *"Tanınmış Büyük Masonlar-Mustafa Koca Reşit Paşa,"* Mimar Sinan Dergisi, 1987, No. 5, s. 89-92.

20. İşmen, İsmail, *"Tanzimat, Gülhane Hatt-ı Hümâyunu'nun 150'nci Yıldönümü,"* Mimar Sinan Dergisi, 1990, No. 75 s. 7-16.

21. Karal, E.Z., *"Osmanlı Tarihi VII'nci Cilt 1861-1876,"* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 353.

22. Şeref, Abdurrahman, *"Türk Tarih Encümeni Mecmuası,"* No. 83/6.

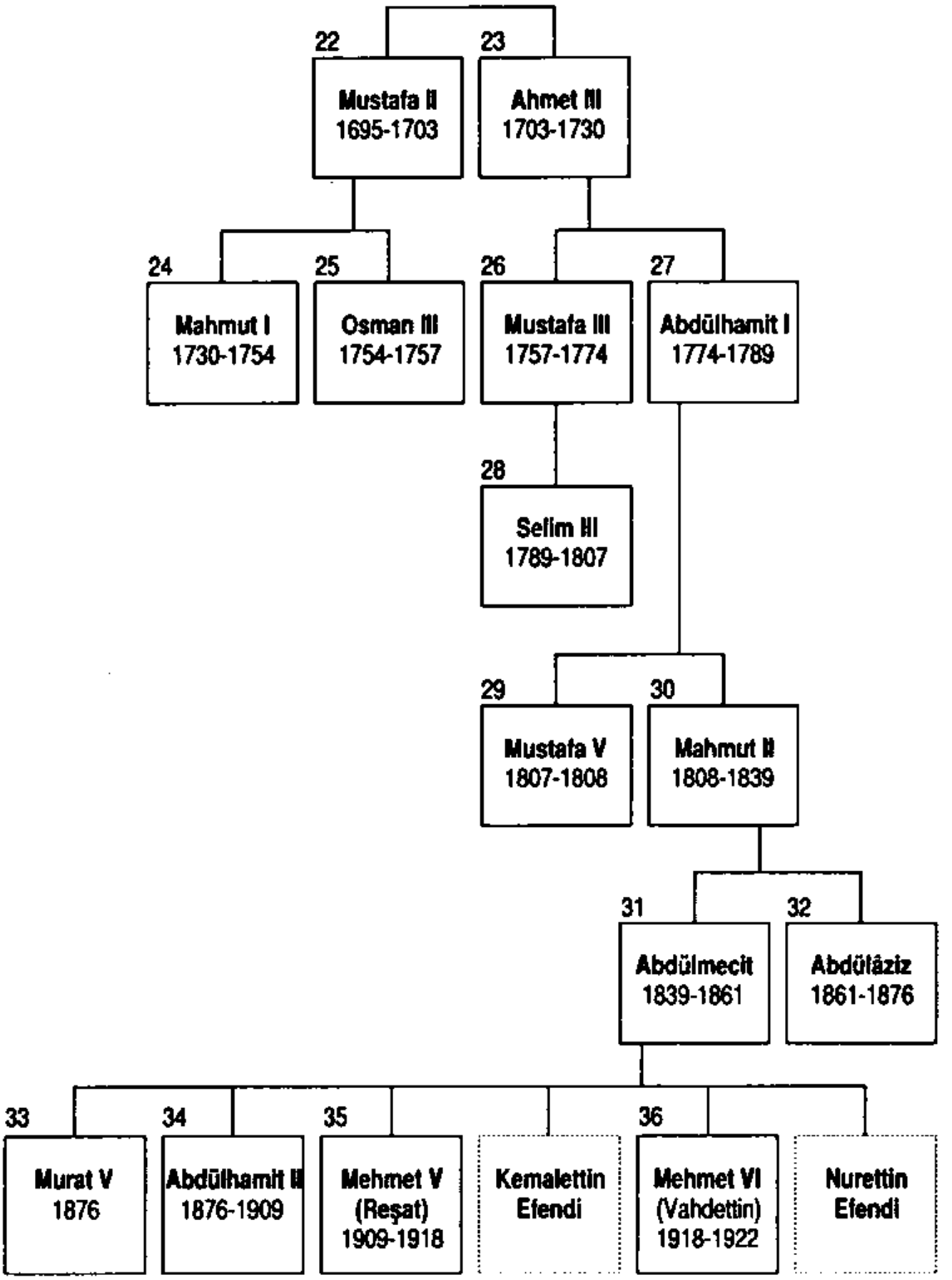
23. İnal, Mahmut Kemal, *"Son Sadrazamlar,"* Cilt IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 557.

24. Paul de Régla, *"II'nci Abdülhamit ve V'inci Sultan Murat," Tercüme:* Can Kapyalı, Paris'te Birlik ve Erdem Muh.·. LL.·.'da verilen Konferans, 23 Mart 1892. Türkçe Baskı Devrim Muh.·. L.·., 10 Ağustos 1994.

25. Erginsoy, Abdurrahman, *"Türkiye'de Masonluğun Doğuşu,"* Erciyaş Yayınları, Mühürdar Caddesi, No: 70, Kadıköy, İstanbul, Tel: 0 (216) 337 83 26.

26. Egeran Necdet "Kardeş Sofrası Sohbeti" Özel görüşmeler, Ülküm, 1996, İstanbul.

TABLO 3. - **SON OSMANLI PADİŞAHLARI (1700-1922)**

EKLER

Ek 1a - *VELİAHT MURAT*'IN TEKRİS MERASİMİ TUTANAĞI

Bugün 20 Ekim 1872 Louis Amiable Kardeş'in Kadıköy'deki evinde toplanıldı. Aşağıdaki zevat hazır bulunuyordu :

Üstadı Muhterem	: Cleanthi Scalieris
Birinci Nazır	: Mehmet Ragıp Efendi *(vekâleten)*[1]
İkinci Nazır	: Abdürrahman Hilmi Efendi *(vekâleten)*[2]
Hatip	: Louis Amiable *(vekâleten)*
Sekreter	: Ahmet Bey *(vekâleten)*
Muhakkik	: Seyit Bey *(vekâleten)*[3]
Merasim Üstadı	: Joseph Macarius (vekâleten)
Üyeler	: Nuri Bey, Tevfik Bey, M. George Plati
Confiance Locası'ndan	: Jean Scalieris

Öğle vakti

Proodos Locası Türkçe dilinde, ritüele uygun olarak Çırak Derecesi'nde açıldı. Üstadı Muhterem, kardeşlere oyların müsbet çıkması halinde, Osmanlı Tahtı'nın Veliaht'ı Murat Efendi'nin tekris edileceğini haber verdi.

Aday için verilen üç tahkik levhasının, çok hararetli tavsiyeleri içerdiği okundu. Hatip kardeş mütalâasını verdi, oy kutusu dolaştırıldı ve kutu Doğu'ya pek temiz geldi.

Daha sonra, ritüelde yazılı olduğu şekilde tekris işlemi icra edildi. Aday nura kavuşturuldu. Aday'a Hatip kardeş Louis Amiable tarafından Fransızca olarak, Sekreter kardeş Ahmet Bey tarafından Türkçe olarak Masonluğun yararları ve özellikleri konularında birer konferans verildi.

Birlik zinciri kuruldu. Kardeşlere haftalık kelime verildikten sonra, kardeşler bunun bir sır olarak saklanacağına dair yemin ettiler. Usulüne uygun olarak çalışmaya son verildi.

Geceyarısı

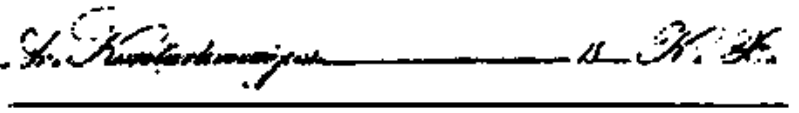
(Tutanağın altında Veliaht Murat'ın da imzası vardır.)

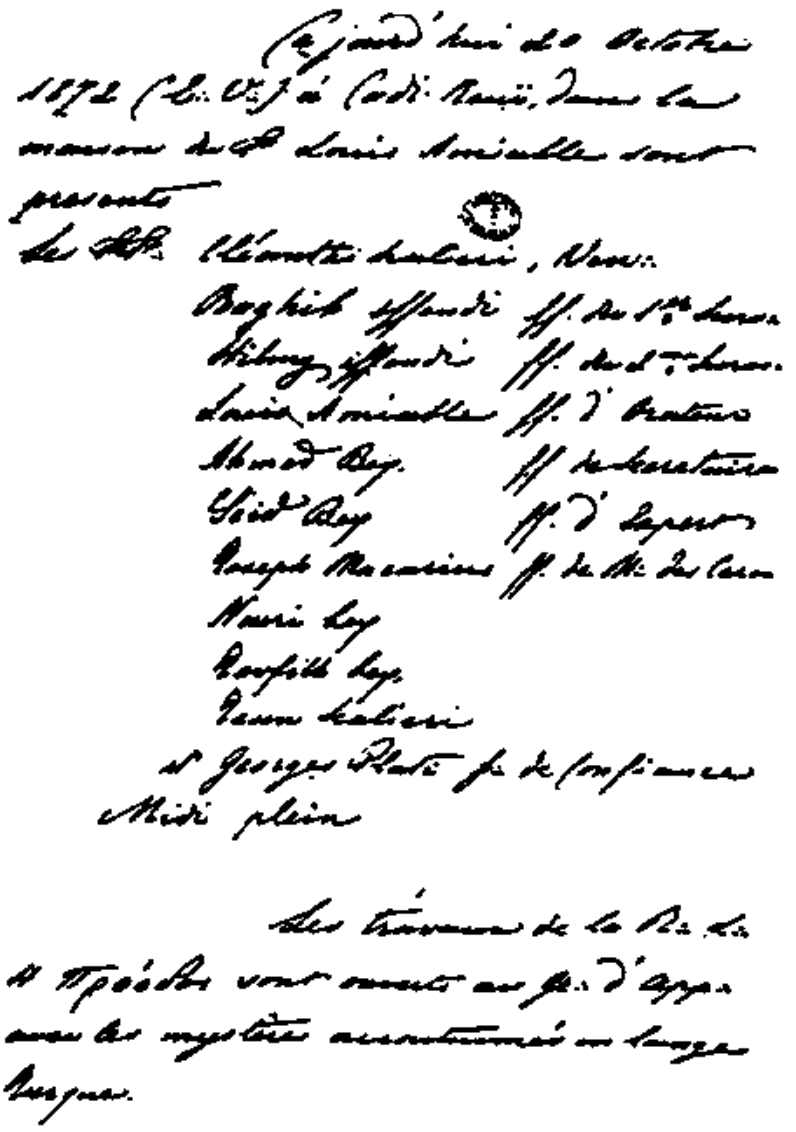
(1) Murat V'ın yanında memurdur.
(2) Saray'da memurdur. *(L'Etoile du Bosphore Locası'nda Tekris oldu. L'Union d'Orient Locası'na tebenni etti, Proodos'a Kurucu olarak katıldı.)*
(3) Murat V'in Başmabeyncisi'dir.

Ek 1b - *VELİAHT MURAT*'IN TEKRİS MERASİMİ TUTANAĞI ORİJİNALİ

ΤΕΚΤ ΣΤ Η ΠΡΟΟΔΟΣ

Le Tour annonce aux ff.
qu'ils sont réunis pour procéder, s'il y
a lieu, après vérification favorable, à l'ini-
tiation de M. A. Mourad Effendi.

Lecture est donnée de la
lettre d'information pour donner les
meilleurs renseignements sur le candidat.

Sur la conclusion du R.
Maître la visite rituelle est reconnue
par et sans Voile à l'O.

Il est ensuite procédé à
l'initiation du néophyte dans la forme
usitée par le Rituel. La lumière lui
ayant été donnée, un morceau d'archi-
tecture en langue française est prononcé
par le Fr. Louis Amiable Kaufmann en outre
en langue Anglaise par le F. Ahmed Aga
Lieutenant.

La chaine d'Union est
formée. Après la circulation du mot
de semestre tous les Frères présents
jurent de garder le secret le plus absolu
sur tout ce qui vient d'être ou va être prononcé
ultérieurement.

Fraternellement

Mourad
Louis Amiable
Clément Lelièvre

Wilson
Marie
Raoul
R. Lebrun
Lévi
Joseph Romieu
Giorgio Plastiras
Ahmed.
Kayser

Ek 2 - LOUIS AMIABLE'IN VELİAHT MURAT'A VERDİĞİ MASONİK TEDRİSAT *(20 Ekim 1872)*

"Kardeşim, dünyadaki bütün dinleri, siyasî ve etnik grupları içine alan ve yeryüzünün her köşesinde şubeleri bulunan büyük masonik aileye kabulünüzden dolayı sizi selâmlıyorum ve kıvanç duyduğumu bildiriyorum.

Masonlar, yasal iktidarlara saygı duyarlar ve uygun görürlerse doğuş yoluyla veya eğitimleriyle elde ettikleri güç sayesinde yükselenlere karşı itibar ederler. Fakat onların Masonluğa kabulünde, yalnız kardeşleri tanırlar ve onların sosyal seviye ve güce yükselmelerini arzu ederler. Aramıza alınmanızdan dolayı size hoşgeldiniz der, bize üye olmanızdan ve sizin gibi kafa yapısı ve kalbi mükemmel birini aramıza katmasından dolayı Derneğimiz'i kutlarım.

İnsanlığın doğuşundan beri karşılıklı yardımlaşma ve insan sevgisini amaçlayan çeşitli dernekler kurulmuştur. Bunlar bilginin geliştirilmesi ve kazanılmasının topluma açık olarak yapılmasının zorluğuna inanırlardı. Eski Mısır'da ve Yunan Eleusis'te bu espri hâkimdi. Gelenek olarak masonlar kendilerini bu espriye bağlarlar ve çağlar boyunca bu espriyi yaşatmışlardır. Masonluğun genel organizasyonu ve yararlı çalışmaları ancak son zamanlara aittir. Masonlar'ın ataları, zaman içinde gerçek orijinlerini kaybetmiş olabilirler. Geçen asrın başında, İngiltere'de ve Fransa'da Masonluk yeniden doğmuştur. Kardeşlik sevgisinin ve insanlık idealinin gelişmesi için kendilerini çalışmaya adamışlardır. Masonlar aralarına çeşitli unvanları bulunan meşhur insanları da almışlardır. Yakın yıllarda ölümüyle aramızdan ayrılan iki meşhur kardeşimizi zikredebilirim. Amerikan Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln ve Belçika Cumhurbaşkanı Leopold.

Derneğimiz, Fransız Obediyansı'na bağlı olarak, esas itibarıyla felsefî, ulusal ve ilericidir. Ahlâkı ve kafa yapısı itibarıyla insanlığın gelişmesini amaç edinir. Üyeleri'nin daha ahlâklı, daha bilgili ve karakterli olmaları ve bu meziyetleri başkalarına öğretmeleri için çalışır. Masonluğa kabul edilmeseler bile, genç neslin eğitimi bizim için büyük önem taşır. Irk, milliyet ve din farkı gözetmeksizin bütün insanlar, kardeş sayılır ve özellikle masonik ışığa kavuşmuş olanları bu şekilde kucaklarız ve onların bizim sevgimize lâyık olduğunu ve kardeşlik bağlarıyla bağlı olduğunu biliriz.

İnsanlığın temel kanunlarından biri olan çalışma nizamına büyük kıymet veririz. Çalışmayı yalnız rahat yaşamanın bir şartı olarak değil, ailede

ve devlette bir kimsenin asâletinin simgesi olarak görürüz. Fizikî veya zihnî çalışmak, saygı duyulan bir şeydir. Localardaki çalışmalarımıza aynı duygularla itibar ederiz ve size verdiğimiz amblemler ve sembollerle sizin de bu masonik yolda çalışmanız gerektiğini hatırlatırız.

Dünyada herkesin önemli ya da önemsiz bir görevi vardır. Ama tamamlanması gereken bir görevdir. Eğer görevin tamamlanması için gayret sarf edilmediyse ona saygı duymayız. Şan ve şöhret kaybolabilen ve geçici olan şeylerdir. Temiz bir vicdanın verdiği kişisel tatmin duygusu ve ölümün ötesinde, bizi bekleyen ulu Hâkimin onayı ve kardeşlerimizin sevgisi ve bize itibarı hiç kaybolmayan ve bozulmayan kıymetlerdir. Gelecek sizin için ne olursa olsun, sevgili kardeşim inanıyorum ki, verdiğiniz sözü tutacaksınız. Size verilen semboller insan hayatının geçiciliğini anlatır. İşlerinizi yaparken geriye şerefli ve itibarlı bir isim bırakacak şekilde temiz duygular taşıyacağımza inanıyorum."

Ek 3 - CLEANTHI SCALIERIS'İN FRANSIZ BÜYÜK MAŞRIKI'NA BİRİNCİ MEKTUBU

"23 Ekim 1872

Fransız G.O.'na

Çok sevgili Kardeşlerim,

Gayrı muntazam başlamış, yâni teşkilâtımızın nizamnamelerine aykırı bulunmasına rağmen, Masonluğun umumî ve Fransız G.O.'nın hususî menfaatlerine uygun olan ve yeni tamamlamış olduğum bir eseri size bildirmek isterim.

Fakat meseleyi anlatmadan önce şunu da belirtmek isterim ki, güzel kuruluşumuza en çok ihtiyacı olan memleket bizimkidir. Burada çeşitli din'ler, milletler, ırklar, dolayısile anlaşmazlıklar ve kinler vardır. Padişah, Nâzırların ve halkın büyük ekseriyeti Masonluğa kötü gözle bakarlar.

Kaç defa mâbetlerimizin kapısında bekleyen hafiyeler gördük, kaç defa, maksadı aramıza girip müslüman kardeşlerin isimlerini öğrenmeye çalışan kimseleri bilmeden tekris ettik. Bu müslüman kardeşlerin bir çoğu ya işinden atılmış, ya rütbeleri alınmış veya sürülmüştür. Bizim tam bir isim listemiz polisin elindedir. Masonluğun, müslümanları hristiyanlaştırmaktan başka gâyesi olmayan bir teşkilât olduğuna Padişahı inandırmak için türkçe bir kitap yazılmıştır.

Bu hadiselerin sonunda cesaretlerini kaybeden müslüman kardeşler, localara eskisi gibi devam edemez oldular. Masonluğun Vâdîmizde çökmek üzere olduğunu üzülerek müşahade ederken, ilerde çok faydalı olabilecek bir hamle yapmak imkânını bulduk.

Son günlerde şahsen bana yapılan bir müracaatla Osmanlı İmparatorluğu tahtının vârisi Prens Murad Efendinin tekrisi teklif edildi. Bu teklif, Muh. L.'mızın âmil âzâsı, Üs. Mason ve Veliahdın baş kethüdası Seyit Bey tarafından yapıldı.

Aşağıda anlatacağım sebeplerden en sıkı ketumiyetin muhafaza edilmesi ve tekrisin dışarıya sızmasına meydan verilmemesi lûzumlu idi.

Padişah, uzun zamandan beri kendisinden sonra, yeğeninin yerine oğlunun tahta çıkmasını istemekte ve bunun için çalışmaktadır. Fakat Osmanlıların dinî ve millî gelenekleri buna karşıdır ve tahtın vârisi, halkın ve Nâzırların büyük bir kısmı tarafından tutulmaktadır. Murad Efendi teşkilâtımızın aradığı bütün kalitelere sahip olduktan başka, fazîletleri ve tekâmül için duyduğu sevgi ile ilerde vatanının ve teşkilâtımızın bir zaferi olacaktır. Murad Efendi çoktan beri nura kavuşmak istemekte fakat bu projesini gerçekleştirememekte idi. Hiç bir prensip sahibi olmayan, kalpsiz, mantıksız, hakikî tekâmülün düşmanı bulunan ve tahtın vârisini değiştirme çareleri arayan Padişahın kulağına Veliahdın tekrisi hadisesi giderse, aradığı kıymetli bahâneyi bulmuş olacaktır. Veliahdın dinsiz, imansız, "gâvur" olduğu ilân edilerek halkın taassubu tahrik edilecek ve muhtemelen Veliahd ve kardeşlerinin tahta çıkma hakları alınacak, tekrisine sebep olanlar cezalandırılacaklardır. Burada da masonluk, yalnız müslümanlar tarafından değil, Avrupada olduğu gibi bütün cahil halk tarafından lânetlenmiştir.

Gördüğünüz gibi kardeşlerim, Nizamnâmeler ve Masonluk vazifelerim arasında zor durumda kalmıştım. Bir taraftan Nizamnamelere uyacağıma yemin etmiştim, diğer taraftan Masonluğun Umumî ve Fransız G.O.'nın hususî menfaatleri için de Nizamnamelere aykırı olarak Veliahdı tekris etmeli idim.

Teklifi kabul etmemek, teşkilâtımıza karşı Veliahdın eline bir silâh vermek olacaktı, çünkü, o da umumî kanaate uyarak bizim, krallara ve dinlere karşı olduğumuz fikrine inanacaktı. Sonra, ya bir İngiliz veya İtalyan Locası bu tekrisi yaparsa, G.O.'ı böyle bir kazançtan niye mahrum etmeli?

Prensin tekrisini yapmak, Nizamnamelere göre yapmak, yâni haricî olarak adını ilân etmek, bütün loca âzâsına haber vermek, Prensi lokale getirtmek, hem kendisi, hem de bu memleketteki teşkilâtımız için zararlı olurdu, çünkü biliyorsunuz Kardeşlerim, sır saklamaya her zaman riayet edilmiyor.

Bunun için Nizamnamenin tekris hakkındaki bazı maddelerini ihmâl ederek ikili vazifemi yaptım : birincisi, durumu ve üstün kaliteleri ile çok şey vâdeden bir kimseyi teşkilâtımıza kazandırmak, ikincisi, Fransız Mason tarihine, ilerde Sultan olacak bir kimsenin tekrisi gibi benzeri olmayan bir hadiseyi kaydetmek.

Muameleye başlamadan önce, dostum ve kardeşim Louis Amiable'in nasihatlarını ve fikirlerini aldım. Masonluğun Umumî ve Fransız G. O.'nın hususî menfatleri için yaptığı gayret ve hizmetlerle tanıdığınız bu kardeş, bana cesaret verdi ve işbirliği vaadetti.

Bu tekrisi, Muh. Proodos Locasının Üs. Muh.i olarak atölye adına, fakat kimseye bildirmeden ve sâdece Locada güvendiğim bir kaç âzâ ile gerçekleştirmem de aramızda kararlaştırıldı.

Netice olarak, 20 Ekim 1872 akşamının 7'sinde, loca Muhk.'i Josef Makaryos, kurucu ve R. C. Abdurrahman Hilmi, Üs. Mason Seyit, Üs. Mason Ragıp efendi, Ç. Mason Tevfik bey, Ç. Mason Nuri bey, hepsi Proodos Locası âmil azası; ayrıca l'Union d'Orient Locasından Dr. Jan Skalyeri ve Refet Ahmet K.lerle, Kadıköyünde Proodos Muh. Locası kurucu ve âmil azası Louis Amlable'in evine gittik. Daha önceden evin bir salonunu Masonik Lokal haline getirmiştik. Anayasa ve Ritüelin tekris hususundaki bütün icaplarını yerine getirerek, mevcut bütün K.lerin imzalamış oldukları sureti ilişik zapta göre tekris merasimini ifa ettik.

Şimdi K.lerim, Masonluğun umumî menfaatleri için tasvibinizi ve aynı zamanda, bir kaç gün içinde Murad efendiyi ikinci ve üçüncü dereceye terfi ettirebilmem için gerekli müsaadenin verilmesini istiyorum.

Bu hadisenin resmî bültenlerde neşredilmemesini ve ben size bildirinceye kadar bütün masonik neşriyata mâni olunmasını, teşkilâtımızın buradaki menfaatleri bakımından rica ederim.

Ayrıca, Fransız G. O.'nin, benim aracılığımla kendisine bir tebrik ve hoşgeldin mektubu yazmasının çok uygun olacağım sanırım : bundan çok hoşlanacaktır.

G. O.'mn bu faaliyetlerimi hatâlı bulacağı yerde beğeneceğini umarak...

Candan bağlı Kardeşiniz
Proodos L.sı Üs. Muhteremi
Kleanti Skalyeri"

Ek 4 - FRANSA BÜYÜK LOCA ÜSTADI'NIN CEVABI

"8.11.1872

İstanbul Vadisinde Proodos Muh. L.sı Üs. Muh.' Kleanti Skalyeri'ye, Prens Murad efendinin tekrisini ve bu tekrisin hangi şartlar altında yapılmış olduğunu bildiren 23.10.1872 tarihli mektubunuzu aldım.

Bu haberinizi büyük bir alâka ile karşıladım. Türkiye tahtı varisinin tekrisine ben de sizin gibi büyük bir kıymet vermekteyim. Fransız G.O.'nına bağlı bir atölyede nur aldığı için kendimizi tebrik etmeliyiz.

Böyle önemli bir işi tahakkuk ettirebilmek için nizamnamelerin dışına çıkmak mecburiyetinde kalmış bulunmanız can sıkıcı olmakla beraber, sizi böyle hareket etmeye mecbur eden düşüncelerinizi anlıyorum; memleketin ve yeni tekris olan kardeşin içinde bulunduğu pek hususî şartlara bakarak, kanunlarımıza uymamakta haklı olduğunuzu kabul ediyorum.

Sırası geldiği vakit ve icab ederse Konsey'de müdafaanızı ben kendim yapacağım.

Sevgili Kardeşim, eserinize devam ediniz ve yeni kardeşe ikinci ve üçüncü dereceleri aynı gizlilik içinde veriniz. Öyle yapınız ki, bu derecelerin tedrisatı aklında ve kalbinde silinmeyecek izler bıraksın. Böylece Masonluğa, vatanınıza ve insanlığa çok büyük bir hizmette bulunmuş olacaksınız.

Kardeş sevgilerimin kabulü.....

de St. Jean"

Ek 5 - *CLEANTHI SCALIERIS*'İN FRANSIZ BÜYÜK MAŞRIKI'NA İKİNCİ MEKTUBU

Kleanti Skalyeriden,

"Fransız G.O.'nda Teşkilât Konseyi Reisi, de St. Jean kardeşe, Murad Efendinin ikinci ve üçüncü derecelere terfii için bana selâhiyet veren ve bu sembolik derecelerin tedrisatının da aklında ve kalbinde silinmeyecek izler bırakmasını tavsiye eden mektubunuzu aldım.

Bunun üzerine, 8 Aralık Pazar günü, saat akşamın altısında, Beyoğlu, Ağahamam sokağı 12 No.lu mahaldeki Masonik Lokalde toplandık ve aynı gizlilik içinde ve bütün şekillere uyarak Veliahda ikinci ve üçüncü sembolik dereceleri verdim.

Veliahd o derece duygulandı ki, çalışmalar kapandıktan sonra sabahın ikisine kadar, masonik ve Masonluğun memleketimizde yayılması çarelerini konuşmak için kaldı. Fransız G.O.'na bağlı olan fakat yanlız türkçe çalışan bir Locanın kurulmasını teklif etti; derhal, benim riyasetimde bir muvakkat Loca teşkil edildi ve vazifelilerin seçiminden sonra Locaya "Envar-ı Şarkıyye" adı verildi (*) İçtüzüğünün hazırlanması için bir komisyon kurduk. Bu komisyon işini bitirir bitirmez kuruluş için resmen müracaat edeceğiz.

Bu mektubun ilişik olarak 8 Aralık celsesi zabıt suretleri ile Veliahd için diploma talebini bulacaksınız, bunun bir an önce gönderilmesini rica ederim.

Bir kaç gün önce G. O.'dan Abravanelli, Farazi, Nuri bey ve Tevfik bey K.lerin diplomalarını taleb etmiştim, ve bu talebimde son ikisinin çıraklık devrelerini doldurmadan ikinci ve üçüncü derecelere birden terfilerinin sebebini bildirmemiştim. Bunun sebebi, 8 Aralık tarihli celsede yeteri kadar Üs. Mason bulunmasını temin etmek ve aynı zamanda bu iki kardeşin, Nuri bey ve Tevfik beyin aracılığı ile ihtiyacımız olan muhtelif parçaları o zamana kadar hazırlamaktı; Locaya, bu kardeşlerin erken terfilerinin sebebini, ikinci ve üçüncü derece ritüellerin türkçeye tercümesini en iyi bu K.lerin yapabileceklerini ve bu tercümelere ihtiyaç bulunduğu için K.lerin erken terfi ettirildikleri şeklinde bildirdim, ve mes'uliyeti üzerime aldığımı söyledim.

Amiable K. de size yazmak istiyordu, fakat sağ eli kalem tutamayacak kadar ağrıdığı için yazamadı ve iyi olur olmaz yazacağım bildirmemi istedi; bu sebepten, Prense yazılacak tebrik mektubunun şekli hakkında istediğiniz malûmatı da gönderemedi.

Bana kalırsa bu tebrik mektubunu, kendisinin durumunu ve değer verdiklerine karşı samimî ve liberal karakterini göz önünde bulundurarak, memleketinizin âdetlerine göre yazmanız daha uygun olur. Bu mektubu geciktirmemenizi rica ederim.

Kardeş sevgilerimin kabulü.....

Candan bağlı Kardeşiniz
Proodos Muh. L.sı Üs. Muh.i
Kleanti Skalyeri"

(*) Bu Loca kurulamadı.

Ek 6 - FRANSIZ BÜYÜK MAŞRIKI'NDAN *VELİAHT MURAT*'A MEKTUP

Fransız Büyük Maşrıkı, Paris, 1 Mayıs 1873

Haşmetli Veliaht Murat Efendi Hazretleri'ne
Çok Kıymetli Kardeşim,

Fransız Büyük Maşrıkı olarak, Konstantinopl Maşrıkı'nda sizin Proodos isimli bir Fransız Locası'nda tekris edildiğinizi, çok büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunmaktayız.

Sizin üstün özellikleriniz ve mümtaz karakteriniz, masonik çalışmalarınız ve ilk üç dereceyi kazanmakta gösterdiğiniz arzu ve liyakât, bu derecelerin sembolik öğretilerini kavradığınıza işaret etmektedir. Eminim ki, sizi hür masonluk âlemi en ateşli ve en nurlu bir azası olarak bağrına basacaktır.

Siz saygıdeğer Veliaht en içten sevgi bağlarımız bulunan bir toplumu yönetmek üzere, doğuşunuz icabı, bir tahtın basamaklarında bulunuyorsunuz. Tahta çıktığınız zaman büyük bir misyonu yaşatacağınıza ve davranışlarınızla, kuruluşumuz'un prensiplerine sâdık kalacağınıza inanıyoruz. Tarih bize göstermiştir ki, antik çağlardan beri bu prensipler birçok güzel ülkenin medeniyet düzeyinin süratle yükselmesinin başlıca nedeni olmuştur.

Çok Muhterem Kardeşimiz, emin olunuz ki, gelecekteki bu en ulvî, insanî görevinizin başarıya ulaşmasında Fransız Büyük Maşrıkı'nın tüm kardeşleri yanınızda olacaktır.

İşte bu düşüncelerle, çok muhterem kardeşimiz sizden, bu içten ve kardeşçe bağlılık duygularımızın kabulünü istirham ederim.

Fransız Maşrık Konseyi Başkanı'nın izniyle
(İmza)

Dr. St. Jean
Genel Sekreter

Ek 7 - VELİAHT MURAT'IN FRANSIZ BÜYÜK MAŞRIKI'NA CEVABI

Konstantinopl Maşrıkı, 10 Temmuz 1873

Kardeşçe sevgi ve bağlılığınızı ifade eden 1 Mayıs 1873 tarihli mektubunuzdan dolayı en içten memnuniyetimi bildiririm. Benim masonik tekrisim ile ilgili olarak, şahsım hakkında gösterdiğiniz asil ve kardeşçe duygu ve düşüncelere en candan teşekkürlerimi sunarım.

Çok muhterem kardeşim, lütfen inanınız ki, bahsettiğiniz o fırsat ortaya çıkar çıkmaz arzunuz üzere, bu mükemmel kuruluşumuzun bana yüklediği sorumlulukları gerçekleştirebilmek için büyük bir gayret sarfedeceğim. Öyle ki, insanlığın gelişmesi yolunda büyük bir adım atabilmesinin sadece bu yoldan geçtiğine inanıyorum. Irk, din ve dil farklılıkları nedeni ile halen bölünmüş olan Doğu'daki bizim topluluklarımızın, halkımızın gerçek mutluluk ve gelişmeye kavuşabilmesi, kişilerin birbirlerine kardeşçe bağlanmaları ile mümkündür.

Bilvesile, en içten ve kardeşçe sevgi ve duygularımın kabulünü istirham ederim.

∴ Murat

Ek 8 - BİR FRANSIZ'IN GÖZÜ İLE MURAT V'İN HAPİS HAYATI

Buradaki özet bilgiler, 23 Mart 1892 tarihinde K. Paul de Régla tarafından Erdem Muh.·. L.·.'da verilen Konferans'ın K. Can Kapyalı tarafından yapılan ve Devrim Muh.·. L.·.'nca bastırılan tercümesinden alınmıştır *(24)*. Bu bilgilerin Abdülhamit II'nin Gizli-Özel İlişkiler Bürosu Müdürlüğü'nü yapan Ahmet Celâlettin Bey tarafında Paul de Régla'ya aktarıldığı ifade edilmiştir.

Ek 8.1 *Abdülhamit II*'nin Tahta Çıkma Gayretleri

Murat'ın yerine tahta geçme düşüncesiyle Abdülhamit, bazı Elçiler'le olan ilişkilerini iyiden iyiye sıklaştırmıştı. Özellikle de Sir George Elliot'la. Çünkü tahta geçtiği an, politikasını İngilizler lehine yürütmeyi plânlıyordu.

Abdülhamit, zevk ve eğlence hayatını aniden terk ederek, eski Türk toplumunun sofu üyelerine taş çıkarır bir biçimde, fanatizmi en koyu biçimiyle benimsedi. Abdülhamit'teki bu değişiklik, kardeşinin tahttaki durumunun tehlikeye girmesiyle, daha da belirginleşerek tanınmış bir gözlemcinin deyimiyle tam bir Makyavelci kimliğe büründü.

Abdülhamit henüz kardeşi tahtta olduğu sıralar şaşılası bir sinsilik içinde bir takım faaliyetlere girdi. Önce Osmanlı kesiminden İmparatorluğun saygın kişileri, Nâzırlar gibi yüksek dereceli görevlilerle temaslarda bulundu. Bu insanları kendi yanına çekmek için birtakım sözler veriyor ve hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği vaâtlerde bulunuyordu.

Esasen Osmanlılar'ın yönetimi ellerinde tutan yüksek dereceli bazı görevlileri, kılı kırk yaran bir karaktere sahiptiler. Ayrıca Abdülhamit'e duydukları güven sınırlıydı. Ama gene de bu taht kavgasında onun başa geçerek Padişah olması ve böylece paylarına düşecek nimetlerden yararlanma uğruna, her türlü desteği verme eğilimi gösteriyorlardı. İşte böyle düşünen bazı yüksek dereceli görevliler aracılığı ile Almanya, Avusturya, Macaristan ve İngiliz Elçileri'yle temaslar kuruldu.

Abdülhamit daha sonraları bu görüşmeleri inkâr etmiştir. Özellikle de İngiliz'lerle olan bazı kapalı kapılar ardı durumları kesinlikle kabul etmeye yanaşmamaktadır. İngilizler'in Mısır'a çıkmalarına göz yummak, Kıbrıs Adası'nın devri gibi... Ancak unutmayınız ki, henüz yakın geçmişe dayanan bu olayları doğrulayıcı tarihî belgeler elimizdedir. Kaldı ki, bizzât

Sir George Elliot'un bu gerçeklere tanıklık etmesinin, entrikacı Osmanlı Padişahı'm çileden çıkardığı da bilinmektedir.

Kısaca Abdülhamit, kardeşinin tahta geçtiği andan itibâren her türlü yola başvurarak ve hattâ en seviyesiz yöntemleri deneyerek, yukarıda sıraladığımız güçlerle temaslar kurmaya çalışıyor ve bu güçlerin desteğini sağlayarak yönetimdeki Osmanlı devlet adamlarını kendi cephesine çekmek istiyordu. Ancak bu yüksek dereceli devlet adamları Murat'ın sağlık durumunu yakından izliyor, en kısa zamanda eski haline döneceği inancım taşıyorlardı. Çünkü inanıyorlardı ki, Sultan Mahmut tarafından başlatılan reform hareketleri, ancak Murat'ın tahtta kalmasıyla sürekliliğini koruyabilir. Bu düşüncede olan kişiler, daha sonra Abdülhamit tarafından asla affedilmeyecekti. Buna bir örnek vermek gerekirse V'nci Murat'ın son hizmetkârlarından birinin Viyana Elçisi Sadullah Paşa'nın acısına yenik düşerek intiharıdır.

Ek 8.2 Gericilerin Çarpıcı Basın Haberi

İşte bu gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimi içinde, birden akla Viyanalı ünlü uzman Dr. Liedorsdorff'a başvurmak geldi. Ne tuhaftır ki, bu başvurudan hemen sonra, dinsel konulara ağırlık veren bir gazetede, Murat'ın özel doktoruna ait olduğu söylenen iki mektup yayınlandı. Mektuplar sözüm ona Sultan'ın durumunu açıklayıcı mâhiyetteydi. Mektuplara göre teşhis, rahatsızlığın alkolizmden kaynaklanan bir şuur kaybı olduğu, buna bağlı bir deliliğin ortaya çıktığı ve felç başlangıcı müşâhade edilerek yakın bir ölümün kaçınılmazlığı şeklindeydi. Bu açıklama abartılı ifadesine rağmen büyük yankı uyandırdı. Aynı haber hemen Paris'teki gazetelere de yansıdı ve de özellikle Rus basınında konuya geniş yer verildi. Dr. Capoleone İstanbul'da yayınlanan Türkiye Gazetesi'nde, bu iddiaları biraz da babacan bir tavır ve eleştiriyle yalanladıysa da, asıl yalanlamayı tarih yapacaktır. Bugün dahi, o devrin entrikaları içinde yaşamış pek çok insan, bu iki mektubun Abdülhamit tarafından yazdırıldığını açıkça söylemekten kaçınmazlar. Abdülhamit böylesine iftirâlarla Avrupa'yı Türkiye'de oynanacak acı oyuna hazırlamaktadır. Osmanlı tahtına çıkan en liberal yapıdaki Sultan alaşağı edilecek, cimri, müzevvir ve fanatik karakteri herkesce malûm olan kendisi tahtın başına geçecektir.

Mektuplar yayınlanır yayınlanmaz Murat V'e bağlı yöneticiler derhal dünyaca ünlü sinir hastalığı uzmam Dr. Liedersdorff'tan açıklama istediler. Ama Abdülhamit her türlü engeli yaratmak için inatçı ve baskıcı bir tutumla, üstelik son derece nazik saygı gösterileri içinde, başta İngiliz Büyü-

kelçisi Sir George Elliot olmak üzere kardeşinin çevresindeki tüm siyaset adamları ve Elçiler'le ilişkiler kuruyor, görüşmelerde bulunuyordu. Kısacası Efendi'sine, yani Sultan Murat'a, yani kendi öz kardeşine birtakım sinsice tuzaklar hazırlıyordu.

Bu mektuplar kamuoyuna açıklandığı sırada sorulması gereken bir soru vardı. Sultan tahttan indirilmeden önce hastalığının kesin olarak iyileşmeyeceğinin yayılması, gerçekte iktidârı onun elinden almak için düzenlenen bir oyun değil midir?

Ek 8.3 Mithat Paşa'nın Tereddüdü

Hüseyin Avni Paşa'nın Çerkez Hasan tarafından öldürülmesinden sonra İmparatorluk Triyumvira *(Mithat Paşa, Muallim Rüştü Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah Efendi)*'nin ellerine kaldı.

La Turquie Officielle adlı kitabımda, Kont Kératry'nin Murat üzerinde yazdığı eserde sormuş olduğu bir soruyu, hiç değiştirmeden bir kez de ben sordum: *"Yönetimi ele geçiren bu üç kişiden acaba hangisi, Hükümdar'ın yüksek görevlerini yapmaktan âciz olduğunu iddia ederek düşürülmesi gerektiğini savunmuştu?"* Bu kitabımın basımından hemen sonra elime pek çok belge geçtiği halde, bu belgeler içinde, Triyumvira'yı meydana getiren kişilerden hiçbirinin, Murat'ı devirerek yerine Abdülhamit'i getirmek istediklerine dâir kanıtlayıcı hiçbir ize rastlamadım.

Ama itiraf etmek gerekir ki, böyle bir düşünce, özellikle de Sir George Elliot'un etkisi altında kalan bazı yabancı diplomatların baskısıyla yavaş yavaş filizlenmeye başlamıştı. Bu diplomatlar, Murat'ın başlattığı özgürlük ve yükseliş hareketlerini, Abdülhamit'in de sürdüreceğini sanmaktaydılar. Nâzırlar bu baskı altındaydılar. Ayrıca Türk-Rus Savaşı'nın Türkiye'yi sürükleyeceği felâketlerin sıkıntısını yaşamaktaydılar. Taht dedikodular ve bunun sonucu meydana gelen düzensizlikler, yabancı diplomatların güven mektuplarını sunamayışlarına neden oluyor, sırf bu yüzden Sırbistan ve Montenegro Savaşları daha da içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. İşte bütün bu çıkmazlar Mithat Paşa'yı bir karara zorladı. Bir süre için de olsa nâiplik sistemi uygulanmalıydı. Sultan tamamen iyileşinceye kadar yönetime bu şekilde devam edilebilirdi. Hem zaten Murat'ın hastalığını yakından izleyen doktorlar, özellikle Dr. Capoleone Liedersdorff'un görüşüne katılmayarak, rahatsızlığın tedaviye cevap vereceğini söylemekteydiler.

Mithat Paşa, bu baskılar altında Abdülhamit'in yanına çıktığı zaman amacı nâiplik konusunu açmaktı. Ne var ki ajanları vasıtasıyla siyasal ge-

lişmeleri son derece yakından izleyen ve hemen her konuda bilgi sahibi olan Abdülhamit, daha Mithat Paşa ağzını açar açmaz sözünü keserek, *"Osmanlı ailesinde Hükümdar Nâipliği diye bir şey bugüne kadar görülmemiştir! Üstelik böyle bir sistem islâmî yasalara da aykırıdır! Ne şekilde ve hangi sebeple olursa olsun, böyle bir şeyi kabul etmem mümkün değildir!"* dedi.

Bu kez Mithat Paşa sesini yükselterek, *"Madem böyle diyorsunuz ne yapılması gerektiğini söyleyiniz, o henüz hayattayken yerine geçip Padişah mı olmayı düşünüyorsunuz?"* dedi. Abdülhamit'in yüzü birden, ikiyüzlü ve yalancı tavrına büründü. Dr. Liedersdorff'un Murat'ı iyileştirme yolunda harcadığı çabaların nasıl da beyhûde olduğunu anlatır biçimde, gözlerini sahte bir huşuyla havaya dikerek Mithat Paşa'ya, *"Evet Sultan Murat'ın hastalığının tedavisi mümkün değilse ben Padişah olacağım"* karşılığını verdi.

Ek 8.4 Akıl Hastalığı Teşhisinde Entrika

Abdülhamit'in Padişah olabilmesi için, hastalığın tedâvi edilemez şeklinde kesinlik kazanması gerekiyordu. Bunun için de bir oyun oynandı.

Derhal İstanbul'a gelmesi istenen Dr. Liedersdorff Varna'dan yola çıkar ve bir vapura bindirilerek doğrudan doğruya Dolmabahçe Sarayı'na götürülür. Bu arada kendisi hiç kimseyle görüştürülmez. Artık entrikanın başlangıç saati gelip çatmıştır ve ne yazık ki, gecenin tüm karanlığı Murat V'in sevimli kişiliği üzerine çökecektir.

Viyanalı Doktor'un uyguladığı tedâvi şekli, çevresinde oluşturulan bir sis perdesi altında gizlenmeye çalışıldıysa da, çok kısa bir zaman içinde hidroterapiye başvurulduğu öğrenildi. Temiz hava, bol egzersiz ve deniz gezintileri önermişti. Kısacası bu durumdaki her hasta için herhangi bir terapötik uzmanının tavsiye edebileceği sağlık önlemleriydi.

Ancak halk tarafından hiçbir zaman öğrenilemeyen gerçek, Dr. Liedersdorff'un Murat V'te herhangi bir akıl hastalığına rastlamamış olmasıydı. Oysa Capoleane'ye göre, daha önce de değindiğimiz gibi, Murat V tedâvisi mümkün olmayan bir akıl hastalığı içindeydi. Liedersdorff, Murat V'ın yaşamakta olduğu sinir zâfiyetinin tehlike arz etmediğini, önerdiği tedâvinin uygulanması ve Dr. Capoleone'nin etkisi altında kalan çevrenin bu uygulanan tedâviye engel olmaması koşuluyla, Sultan Murat V'i en çok iki ay içinde iyileştireceğine dâir söz veriyordu.

Doktor'un güvence veren bu beyanâtından sonra gazeteler, Sultan'ın sağlık durumuyla ilgili yepyeni müjdeli haberler yayınlamaya başladılar. İnsanların yüzleri yeniden gülmeye başladı, mutluluk yeniden doğmuş gibiydi.

Artık Padişah için yapılacak dinî ve resmî törenin konuşulması gündeme gelmişti. Hattâ törenin ne zaman yapılacağına dâir tarih bile kesinleştirilmişti.

Birkaç haftadır yalnızca Selâmlık'taki toplantılara katılmak için Saray'dan ayrılan Murat V, şimdi bazen yatıyla bazen de atla günlük gezintiler yapmaya başlamıştı. Onu gemiler bir gün Karadeniz'de dolaştırıyorsa, diğer bir gün de, daha çok sevdiği Marmara'da gezdiriyordu. Bu gezilerdeki deniz havası, Murat V'i adetâ yeniden doğmuşcasına canlandırmıştı.

Bu sırada gazeteler, kuşkusuz boşuna bir çaba içinde, Dr. Liedersdorff'un Murat V hakkında düzenlediği Rapor'un açıklanmasını istiyorlardı.

Ek 8.5 *Sultan Murat V*'in Tahttan İndirilişi

Olaylar bu akış içinde seyrederken bomba gibi patlayan bir haber herkesi şaşkına çevirdi. Âniden İstanbul'u terk eden Viyana'lı Doktor Varna'ya dönmüş, Sultan Murat V de tahttan düşürülmüştü. Yâni halkın sevinç içinde Padişah'ın sağlığına yeniden kavuşmasını kutladığı bir sırada, Abdülhamit'in vaâtleriyle fikir değiştiren Triyumvira üç ay önce Abdülâziz'e uygulanan yöntemi bir kez daha devreye sokmuş ve İstanbul'daki tüm kuvvetleri biraraya getirerek Dolmabahçe Sarayı'nı çember içine almıştı. Murat'a deli sıfatı yakıştırarak onu Saray'dan Saray'a sürükleyen Abdülhamit dalkavuklarına sormak gerekir: *"Bir deli için bunca kuvveti biraraya getirmeye ne gerek vardı? Yirmibin kişilik bir güç bu zafer için biraz fazla değil miydi?"*

1876 yılının 1 Eylül Perşembe günü sabahı, Triyumvirlik'i de kendi yönüne çekmekte başarılı olan Abdülhamit, Galata Caddesi yoluyla Sultan olarak ilân edileceği Bab-ı Âli'ye geldi. Bütün bir yol boyunca yeni Hükümdar'a hiçbir tezahürât yapılmadı. Tek bir *"Yaşa"* sesi dahî duyulmadı. Yüzler acı sürprizin karamsar ifadesini taşıyordu. Değişik toplumlardan meydana gelen bu halk şimdi düş kırıklığı, pişmanlık gibi duygularda birleşiyordu.

Mutlu düşler acı gerçeğin karşısında silinmişti. Bir an umut ve hayat ışıkları beliren Türkiye'de her şey yeniden Abdülhamit'in kadife pençeleri-

ne terk edilmişti. Şark insanına, kaderci müslüman doktrininin aşıladığı, durağan bir devir başlıyordu. Nâzırlar konusunda bir eleştiri, bundan böyle cesâret işiydi. Artık bu tür değerlendirmeler gizlilik içinde yapılacaktı. Hiç kimse düşüncesini yüksek sesle söyleme cesâretinde bulunamayacaktı.

Ek 8.6 Akla Takılan Sorular

O günün iktidârına soruyorum: *"Eğer Sultan Murat V dediğiniz insan gerçekten deliyse, neden Viyanalı Doktor'un yazmış olduğu rapor'u açıklamaktan kaçındınız? Neden o günden sonra hiçbir zaman, hasta Sultan'ın bakımıyla ilgilenen doktor ya da doktorların, görüşlerini açıklayan raporlar'dan bir tanesinin olsun yayınlanmasına izin vermediniz? Abdülâziz'in devrilmesine yol açtıktan sonra, gene aynı ifâdelerle ve gene kutsal işlem din adına Murat V'in de tahttan uzaklaşmasını sağlayacak karara mühür basan Şeyhülislâm Hasan Hayrullah'ın fetvasını, neden üç aya yakın bir zaman herkesten gizlediniz? Eğer bu fetva tekse, yâni yasanın buyurduğu şekilde Murat V'in tahttan indirilmesinden önce yazılmışsa, neden hemen yayınlamadınız da, onca gecikmeden sonra ulemâların isyana giden baskısı sonucu açıklamak zorunda kaldınız? Neden Dr. Liedersdorff'un uyguladığı metod yarıda kesildi? Neden Dr. Liedersdorff'un gidişinden hemen sonra hasta tekrar Dr. Capoleone'nin beceriksiz ellerine teslim edildi? Karşımızda birbirinden tamamen farklı şeyler söyleyen iki doktor vardı. Bir tanesi size Murat'ın deli olmadığını, sinir buhranı geçirdiğini açiklarken, diğeri kesinlikle iyileşmeyeceğini ve hastanın kısa bir zaman sonra kötüleşerek öleceğini söylüyordu. Bu denli iki zıt görüş arasında hiç mi tereddüde düşmediniz? Ama siz tercihinizi Dr. Capoleone lehine kullanıyorsunuz. Elbette, bilgiden yoksun değersiz bir hekim bozuntusunu, ünlü akıl uzmanı Avusturyalı doktordan daha üstün tutuyorsunuz. Hadi canım, sen de! Bunca şeyi görüp yaşadıktan sonra insanlığın aptallığından çok, insanların düzenbazlığına lânet etmek gereğine inanıyorum."*

Abdülhamit'in ve yandaşlarının mârifetiyle yaşanan bu acı komedinin, tüm gizleri kısa zamanda su yüzüne çıktı, Nitekim onbeş yıldan fazla bir zaman önce, Dr. Capoleone'nin onulmaz beyin hastalığı teşhisi koyduğu Sultan Murat V, 28 yıl daha yaşadı. Ancak mutsuz yaşadı.

Ek 8.7 Çırağan Sarayı'nda Yaşantı

Dış olayların etkisi ve Balkanlar'ı yerinden oynatan önemli karışıklıkların devamı içinde, yeni Sultan ilk zamanlar kardeşinin temelini attığı li-

beral politikaya sâdık kalacağı izlenimini veriyordu. Ancak bu arada çevresini ne denli zekâdan yoksun, liberalizmden habersiz ve hiçbir isteğine karşı gelmeyecek adam varsa, onlarla dolduruyordu.

Abdülhamit tahta çıkışını kolaylaştıran insanlara karşı harekete geçmeden önce, kendi durumunu sağlama almak istedi. Bunu gerçekleştirmek için de, o güne kadar Bab-ı Âli'nin yönetimi için harcanan İmparatorluğun zenginliklerini kişisel çıkarlarına aktarmaya başladı. Böylece hakkâniyet kurallarına aykırı da olsa önemli değil, kardeşinin tüm aktif varlığını ele geçirdi.

Ali Suavi Vak'ası'ndan sonra Murat V, adına köşk dedikleri köhne bir bina içinde yaşamaya mahkûm edildi. Artık hem yakınlarından, hem de hertürlü sevgiden uzak, dünyadan tamamıyla kopmuş bir şekilde ve sefâlet içinde günlerini geçirmek zorundaydı. Öyle ki, Bastille'deki devlet mahkûmlarının durumu bile onunkinin yanında çok daha konforlu ve hattâ lüks sayılırdı.

Soylu Abdülhamit kalbindeki kardeş sevgisini bu tür yöntemlerle tatmin ettikten sonra Murat'ın kapatıldığı o köhne binanın tüm çevresine askerler yerleştirildi. Askerlere gözdağı verilmişti, kim binanın yanına birini yaklaştıracak olursa, ölüm cezasına çarptırılacaktı.

Hastalığının gerektirdiği her türlü bakımı gördüğü nasıl söylenebiliyordu? Hiç bir bakım görmüyordu, hiç! Yanına ayda bir uğrayan subay dışında hiç kimseyle görüştürülmezdi. Hiç kimseyle! Ne bir doktor, ne bir din adamı, ne karısı, ne akrabaları ve hattâ ne de hizmetkârları! Kim olursa olsun, yanına hiç kimse sokulmazdı.

Sultan Murat V halkın çektiği ızdırabın acısı içinde kıvranırken, buna şimdi bir de babalık ve aile duygularına vurulan darbe eklenmişti. Yerini işgal eden adam, çocuklarını da elinden almıştı. Çok sevdiği kızının Yıldız'daki düzenbaz yandaşlardan birinin kollarına yem olarak atıldığını öğrendi. Görkemli bir şekilde geçen düğün töreni emri, Yıldız'ın kan dökmeye düşkün solgun yüzlü Sultan'ı tarafından verilmişti.

Kapatıldığı odanın dışarısı ile teması damdaki ufacık bir delikten sağlanıyordu. Odanın kapısı ise, ancak bir kölenin yiyecek getirdiği sırada aralanırdı. Eskiden büyük bahçede yaptığı gezintiler de yasaklanmıştı artık. Boğaz tarafından mavnalar geçer, sokak tarafından ise araba ve tramvay sesleri duyulurdu.

Liberal Ottoman Gazetesi'nde çıkan bir olayı aynen aktarıyorum: *"Bir*

gün Sultan Murat V'in oda kapısı kilidinin onarımı gerekti. Hemen bir kilitçi ustası çağrılarak binbir türlü giz içinde Murat'ın odasına sokuldu. Hacı Hasan Paşa tutuklunun gardiyanı ile yardımcıları, ellerinde tuttukları ince perdeyi kilidin onarımı bitene dek Murat V'le kilitçi ustasının arasında gerili tuttular. Perdenin ardından gelen inilti sislerinin kilitçi ustası tarafından duyulması, adamcağızın felâketi oldu. O günden sonra dükkânında bir daha kendisini gören olmadı."

Ek 8.8 *Hacı Hasan Paşa*'nın Davranışları

Hacı Hasan Paşa, Murat V lehine Abdülhamit'i tahttan indirmeye teşebbüs eden, ancak aynı zamanda Ali Suavi'nin de cellâtlığını yapan adamdı. Efendisi Abdülhamit tarafından güvenilir görülerek Murat V'in başına dikilmesi, böylece daha iyi anlaşılmış oluyordu. Kötülük mü söz konusu, cinayet mi işlenecek, Hacı Hasan Paşa Efendi'sinin bir dediğini iki etmezdi. Canının sıkkın olduğu sıralar bütün hıncım elinin altında yaşayan gerçek Halife'den çıkarırdı. Olayların içinde yaşayan kişiler, Murat V'ı kaç kez tokatlarken gördüklerini ifade etmişlerdir.

Sözüm ona Murat V'in her dileğinin karşılandığına göstermelik olsun diye, genç kafkas cariyeler getirilmişti. Ama tabiî ki bu cariyeler, gerçekte Hacı Hasan Paşa'nın emrindeydi. Nitekim bâkire olan bu kızların kendi ağızlarından Hacı Hasan Paşa tarafından kirletildiklerini öğrendim. Bütün bu dönen dolaplardan tamamen habersiz yaşayan kızların başındaki Hadımağası, bir gün nasılsa Abdülhamit'e artık Mekke'ye gitmek istediğini söyleme cesaret ve talihsizliğinde bulundu. Zavallı adamcağız, öylesine dehşet verici olaylar içinde yoğrulup kavrulmuştu ki, Efendi'sine bir çeşit günah çıkarma gereksinimi duydu. Abdülhamit, neden Mekke'ye gitmek isteğine dâir açıklamada bulunmasını istedi. Hadımağası sözü fazla uzatmadan, altmış yıl çeşitli kişilere hizmet ettikten sonra, Murat V'e ait olduğuna inandığı cariyelerin Hacı Hasan Paşa tarafından çalınmasına tahammül edemeyeceğini söyledi. Kilitçi ustası gibi, Hadımağası da ortadan kayboldu. Eğer ruhu Mekke yolunu bulup çıkarabilirse, oraya kadar yalnız gitmek zorunda kalacaktı. Kısaca söylemek gerekirse, Saray'ı rahatsız edecek bir olayı istemeden de olsa gören ya da duyan bir kişi, en kısa zamanda yok ediliyordu.

Bir başka olay, marazî bir yapıya sahip olan ve artık yerleşmiş bir tutkuyla kan dökmeye meraklı olan saldırgan Sultan'ın, kardeşi Murat V'in kaçma olasılığına yönelik yaşadığı paniği açıklar nitelikteydi. Kısa zaman önce Murat V'in hapsedildiği yerdeki kölelerden biri ölmüştü. Abdülhamit,

bu ölen kölenin cesedi yerine, tabuta Murat V'in girerek kaçabileceği kuşkusuyla, cesedin önüne getirilmesini emretti. Müslüman geleneklerine göre yıkanan ceset, Abdülhamit'in gözleri önünde kefenlenerek tabuta yerleştirildi.

Murat V'in kızı ve oğlu da aynı şekilde hapsedilmişdi. Hiç kuşkusuz onlar da babaları gibi tedâvisi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanmışlardı. Tıpkı babaları gibi içine düştükleri bir hastalık, özgürlük ve adâlet özlemiydi.